

Joanna Grzechnik

Rola nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej na przykładzie ruchów miejskich w Krakowie

Studium przypadku: Krakowski Alarm Smogowy

Joanna Grzechnik

Rola nowych mediów w aktywizacji
społeczności lokalnej na przykładzie
ruchów miejskich w Krakowie

*Najważniejszym sternikom,
Rodzicom
i Agnieszce H.*

**Dziennikarstwo i komunikacja społeczna
Uniwersytetu Gdańskiego**

Seria: **Medi@stery** (tom 4)

Redakcja naukowa:

dr hab. Anna Ryłko-Kurpiewska, prof. UG

dr Małgorzata Łosiewicz

Joanna Grzechnik

Rola nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej na przykładzie ruchów miejskich w Krakowie

Studium przypadku:
Krakowski Alarm Smogowy

Gdańsk 2018

Publikacja sfinansowana ze środków Urzędu Miasta Gdańska

Recenzenci:

ks. dr hab. Michał Drożdż, prof. UPJPII
dr Małgorzata Winiarska-Brodowska

Redakcja:

Maciej Zweifel

Korekta:

Maciej Zweifel, Marcin Kulig

Projekt okładki: Marcin Kulig, ToC

Copyright © 2018 Joanna Grzechnik, IFSiD UG, Wydawnictwo ToC

Wydawcy:

Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa
Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk

Wydawnictwo ToC
ul. Szaflarska 85, 34-400 Nowy Targ
toc@toc-editions.com • www.toc-editions.com

Wydanie I

ISBN 978-83-952278-5-1 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-952278-6-8 (wersja elektroniczna)

Ta publikacja jest dostępna do pobrania:

<http://www.mediastery.ug.edu.pl>

Skład, łamanie, wersja cyfrowa:

Wydawnictwo ToC

Spis treści

Medi@stery w służbie nauk o komunikacji społecznej i mediach	11
Od Autorki	23
Wstęp	25
Rozdział 1	
Ruch społeczny, kontestacja – główne ujęcia teoretyczne	47
1.1. Ruchy społeczne a zmiana społeczna – problemy definiowania	47
1.2. Uwarunkowania powstania nowych ruchów społecznych	51
1.3. Główne koncepcje w ramach teorii nowych ruchów społecznych	57
1.4. Formy działania nowych ruchów społecznych	62
Rozdział 2	
Ruchy społeczne w społeczeństwie informacyjnym	65
2.1. Główne ujęcia teoretyczne współczesnej rzeczywistości społecznej – społeczeństwo informacyjne, społeczeństwo sieciowe, społeczeństwo ryzyka	65
2.2. Nowe media – charakterystyka i operacjonalizacja pojęcia	74
2.3. Nowe media: komunikowanie zapośredniczone – społeczeństwo medialne	77
2.4. Nowe media a ruchy społeczne – narzędzie komunikacji oraz przestrzeń aktywności	79
2.5. Ruchy społeczne a nowe media – nowy typ społeczności wirtualnej	83

Rozdział 3

Specyfika polskich ruchów miejskich	87
3.1. Ruchy miejskie – ujęcie teoretyczne	87
3.2. Ogólna charakterystyka polskich ruchów miejskich	92
3.3. Mobilizacja <i>online</i> na poziomie lokalnym	95
3.3.1. Strategie komunikacyjne w internecie a ruchy miejskie	95
3.3.2. Usieciowiona tożsamość lokalna – globalizm w sieci	98

Rozdział 4

Od ruchu społecznego do organizacji pozarządowej. Studium

przypadku – Krakowski Alarm Smogowy	101
4.1. Geneza, statut oraz główne cele organizacji	101
4.2. Współpraca i źródła finansowania	103
4.3. Główne problemy miejskie	104
4.4. Strategie działania organizacji	105
4.5. Strategie komunikacji w internecie	110
4.5.1. Analiza zawartości strony internetowej Krakowskiego Alarmu Smogowego	111
4.5.2. Analiza zawartości fanpage’a na Facebooku: Krakowski Alarm Smogowy	115
4.5.3. Analiza zawartości strony Mapa Dymienia – Krakowski Alarm Smogowy	122
4.6. Kampanie społeczne	123
4.6.1. „Kraków chce oddychać” / „No smoging, please” – luty 2013 roku	124
4.6.2. Apel na citylightach: „Kraków chce oddychać” – wrzesień 2013 roku	126
4.6.3. „Kraków bez smogu” – listopad 2013 roku	127
4.6.4. „Weź dotację, wymień piec” – czerwiec 2014 roku	128
4.6.5. Strategia komunikacyjna a kampanie społeczne KAS	132
4.7. Wskaźniki aktywizacji społecznej	133
4.8. Reakcje władz	136

4.9.	Efekty działalności Krakowskiego Ruchu Smogowego w kontekście konwergencji mediów	137
4.10.	Analiza wywiadu	139
Zakończenie		145
Bibliografia		151
Aneks		165
Spis tabel		170
Spis rysunków		171

Medi@stery w służbie nauk o komunikacji społecznej i mediach

Interdyscyplinarność nauk o mediach i komunikacji społecznej od początku istnienia dyscypliny wydawała się bezdyskusyjna. Na temat jej kształtu wielokrotnie wypowiadali się medioznawcy, a zarazem twórcy dyscypliny, upominając się o sytuowanie jej międzydziedzinowo zarówno w obszarze nauk społecznych, jak i nauk humanistycznych, z uwzględnieniem również dokonań nauk technicznych oraz przy respektowaniu i wykorzystaniu osiągnięć dziedzin „stowarzyszonych”¹. Z tego właśnie powodu tożsamości nauk

¹ Por. m.in. J. W. Adamowski, *O pilnej potrzebie formalnego powołania w Polsce nauki o komunikacji i mediach społecznych jako dyscypliny naukowej*, „Studia Medioznawcze” 2009, nr 4(59), s. 20; M. Jabłonowski, W. Jakubowski, *Status teoretyczny nauk o mediach – kilka uwag do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 4(59), s. 11–24; T. Goban-Klas, *Od wielo- do interdyscyplinarności (Z dziejów wiedzy o komunikowaniu)*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 3(54), s. 11–22; W. Pepliński, *Czy nauka o dziennikarstwie i komunikacji społecznej może wybić się na niezależność?*, „Studia Medioznawcze” 2009, nr 4(39), s. 41–42; K. Wolny-Zmorzyński, A. Koziół, *Genologia dziennikarska*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 3(54), s. 23–35; W. Pisarek, *Terminologia nauk o mediach*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2(53), s. 15–24; M. Lisowska-Magdziarz, *Metodologia badań nad mediami – nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2(53), s. 27–41; M. Jabłonowski, T. Gackowski, *Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2(49), s. 15–24; M. Mrozowski, *Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2(49), s. 24; M. Drożdż, *Etyczne aspekty mediów integralną częścią nauk o mediach*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 4(55), s. 11–26; A. Ryłko-Kurpiewska, *Reklama jako sztuka powtórzeń*, Gdynia 2016, Novae Res, s. 9.

o mediach nie ogranicza się do konkretnego obszaru, a samo przypisanie ich do dziedziny nauk społecznych traktuje się jedynie umownie, postulując konieczność respektowania dokonań naukowych oraz metod badawczych pochodzących z „nauk stowarzyszonych”. Z podejściem tym w kolejnych latach zgadzają się również inni badacze, przyjmujący rozszerzony paradygmat dyscypliny w swoich badaniach².

Postulowaną interdyscyplinarność, różnorodność tematyczną oraz badawczą dyscypliny uwzględnia również Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 20 września 2018 roku, zgodnie z którym otrzymała ona nowe brzmienie – nauki o komunikacji społecznej i mediach, co przez środowisko akademickie zostało przyjęte z dużą satysfakcją³. To poszerzenie paradygmatu odpowiada badaniom prowadzonym w obszarze medioznawstwa, w które wpisuje się seria Medi@stery. Autorami poszczególnych publikacji są tu młodzi badacze, laureaci Ogólnopolskiego Konkursu na Najlepszą Pracę Magisterską z Wiedzy o Mediach, patrzący na media zarówno przez pryzmat badań medioznawczych, jak i respektujący metodologie innych dyscyplin, by dociec istoty eksplorowanych zjawisk.

Pierwsza z wydanych w serii monografii – *Telewizja ponowoczesna. Logiki i imaginacje medialne*, której autorem jest Marcin Sanakiewicz (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), to interesująca próba przedstawienia fenomenu telewizji widzianej przez pryzmat badań semantycznych i performatycznych w kontekście zjawisk społeczno-kulturowych⁴. Wybór metod badawczych jest tu podyktowany cechami samego kanału komunikacyjnego,

² M. Chacińska, *W służbie ludu i inżynierii społecznej. Media publiczne w Dani, Norwegii i Szwecji w perspektywie historycznej i kulturowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 24; M. Łosiewicz, *Nowe media w trzecim sektorze. Krytyczna analiza tendencji i uwarunkowań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 10–11; A. Ryłko-Kurpiewska, tamże, s. 9–10.

³ A. Ryłko-Kurpiewska, M. Łosiewicz, *Słowo wstępne*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 5, http://www.ejournals.eu/resources/additional/MBK_5_02%20slovo%20wstepne.pdf/ (dostęp: 10.12.2018).

⁴ M. Sanakiewicz, *Telewizja ponowoczesna. Logiki i imaginacje medialne*, red. nauk. serii M. Łosiewicz, A. Ryłko-Kurpiewska, Novae Res, Gdynia 2016, s. 15.

określanego przez badacza mianem medium współtworzącego kształty rzeczywistości kulturowej, istniejącego w różnym stopniu na styku realności i medialności, a przy tym zaprzeczającego samej telewizyjności przy jednoczesnym zamierzeniu jej zaakcentowania. Te cechy telewizji czynią z niej, jak zauważa autor, interesujący obiekt badań zarówno dla socjologów, kulturoznawców, jak i medioznawców⁵.

Druga książka z serii Medi@stery to interesująca refleksja nad tożsamością prasy postrzeganej w kontekście coraz silniej zaznaczającego się popkulturowego ujęcia feminizmu kobiecej prasy luksusowej i związanej z tym trywializacji znaczenia tego pojęcia⁶. Olivia Kłusek (Uniwersytet Jagielloński) istotę wskazywanego już w tytule zjawiska trywializacji feminizmu przedstawia przy wykorzystaniu techniki analizy zawartości zestawionej z krytyczną analizą dyskursu. Rozważania zawarte w książce ujawniają krytyczne spojrzenie na segment magazynów luksusowych, ukazując nie tylko nieprawdziwe wyobrażenia na temat istoty ruchu feministycznego i jego percepcji, lecz także związane z tym konsekwencje społeczne⁷.

Trzecia z kolei publikacja, choć dotyczy również rynku prasy, ujmuje problematykę z zupełnie innej perspektywy. Podyktowane jest to przedmiotem badań, jaki stanowią kampanie wyborcze w tygodnikach opinii („Polityce”, „Do Rzeczy” oraz „Tygodniku Powszechnym”) ⁸. Monografia Anny Gronau (Uniwersytet Gdański) to z pewnością praca nowatorska ze względu na oryginalność tematu (prezydenckie kampanie wyborcze w prasie i sposoby kreślenia w nich sylwetek liderów: Andrzeja Dudy, Bronisława Komorowskiego oraz Pawła Kukiza), jak i podjęte metody badawcze, wśród których oprócz

⁵ Tamże, s. 10.

⁶ O. Kłusek, *Trywializacja feminizmu. Pop-feminizm, latte-feminizm i girlpower w kobiecej prasie ilustrowanej segmentu luksusowego*, red. nauk. serii A. Ryłko-Kurpiewska, M. Łosiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017, s. 9.

⁷ Tamże, s. 12.

⁸ A. Gronau, *Prezydencka kampania wyborcza w 2015 roku na łamach wybranych tygodników opinii*, Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.

technik właściwych medioznawstwu czy socjologii znalazła się także istotna z punktu widzenia sposobów prezentowania medialnych treści teoria wartości Maxa Schelera zaczerpnięta z nauk filozoficznych⁹.

Książka Joanny Grzechnik (Uniwersytet Jagielloński) to czwarta już pozycja z serii Medi@stery, będąca pokłosem Ogólnopolskiego Konkursu na Najlepszą Pracę Magisterską z Wiedzy o Mediach. Oddając do rąk Czytelników tę rozprawę, pragniemy zwrócić uwagę nie tylko na interdyscyplinarność podjętych badań, lecz także na dojrzałość młodej badaczki, oceniającej specyfikę komunikacji i efektywność wykorzystania nowych mediów w kształtowaniu opinii społecznej. Tegoroczna Laureatka porusza w swym tekście także ważny i zarazem aktualny temat wykorzystania nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej. Przeprowadzone badania empiryczne ukazują na bogatym tle studium przypadku, którym stał się Krakowski Alarm Smogowy. W oryginalny sposób pokazuje początki funkcjonowania tej aktywnej organizacji pozarządowej, swoistego lidera opinii publicznej, i w tym kontekście można mówić o historycznym aspekcie tej pracy. Książka jest bardzo dobrze przemyślana, obfity w rzetelne źródła i atrakcyjne materiały ilustrujące przedmiotowe zjawisko. W związku z tym redaktorzy serii Medi@stery żywią nadzieję, że publikacja ta, analogicznie do wydanych wcześniej monografii Laureatów Konkursu, stanie się przyczynkiem do dalszych analiz i inspiracją dla kolejnych badaczy.

Obok nagrodzonej pierwszym miejscem rozprawy warto wspomnieć również o innych złożonych w czwartej edycji Medi@sterów pracach wysoko ocenionych przez Kapitułę Konkursu. Optylizmem napawał nie tylko potencjał naukowy młodych badaczy, lecz także ranga podejmowanych problemów i umiejętność łączenia wiedzy medioznawczej z praktykami dziennikarskimi obecnymi zarówno w tradycyjnych, jak i nowych mediach¹⁰. Edycja ta obfitowała w wiele interesujących prac młodych naukowców, w których szczególnie

⁹ Tamże.

¹⁰ W. Serkowski, *Medi@stery rozdane*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 1(4), s. 161–162, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/4-2018/art/12148> (dostęp: 12.12.2018).

wysoko należy ocenić nowatorski charakter i eksplorację nieodkrytych badawczo obszarów naukowych. Na uwagę zasługuje również aktualność problematyki i bogaty sposób jej prezentacji. Cieszy także fakt, że przedstawione prace mają potencjał aplikacyjny. Ponadto należy odnotować dużą różnorodność tematyczną. Młodzi autorzy chętnie sięgają do problematyki związanej z misją mediów, wizją ich przyszłości, literackich audycji radiowych, fotograficznej prezentacji wydarzeń artystycznych, sposobów promocji marek w mediach społecznościowych czy struktury komunikacji społecznej. To niewątpliwie dobry znak dla rozwoju dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach, coraz wyraźniej kształtującej swoją interdyscyplinarną tożsamość.

Zapraszając do lektury książki Joanny Grzechnik, zachęcamy do zapoznania się z innymi dokonaniem Laureatów Medi@sterów, którzy zajęli kolejne miejsca w konkursie. Ich artykuły, zgodnie z konkursową ideą popularyzacji prac młodych medioznawców, są publikowane raz do roku w interdyscyplinarnym dwujęzycznym (polsko-angielskim) naukowym czasopiśmie „Media Biznes Kultura” wydawanym przez Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego w partnerstwie z Zespołem Etyki Słowa Rady Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk. Na łamach tego półrocznika upowszechniającego osiągnięcia z obszaru nauk o komunikacji społecznej i mediach ukazały się wartościowe artykuły laureatów reprezentujących Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Gdański oraz Wyższą Szkołę Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Wśród poruszanych zagadnień znalazły się tu analizy zjawisk właściwych specyfice zarówno tradycyjnych, jak i nowych mediów. W 2016 roku opublikowane zostały wyróżniające się prace podejmujące problematykę memetyki i siły jej oddziaływania w sieci (Magdalena Litman, *Wirusy umysłu i koncepcja piątej władzy. Przegląd i analiza nowych zjawisk komunikacyjnych*

w Internecie¹¹), ewolucji technik komunikowania w sferze blogosfery oraz możliwości jej wykorzystania w komunikacji marketingowej (Aleksandra Rabowska, *Blogosfera – jak Internet zmienił komunikację i marketing*¹²), języka komunikacji wizualnej na przykładzie fotografii (Jakub Ochnio, *Fotografia w praktyce badawczej*¹³) oraz specyfiki i funkcji muzyki w słuchowiskach w kontekście doświadczeń różnych typów audytoriów (Paulina Wiernicka, *Spojrzenie na muzykę w słuchowisku okiem teoretyka, praktyka, muzyka*¹⁴).

Prace publikowane w roku 2017 dotyczyły komunikowania w internecie, ukazując dynamiczne zmiany tego medium i zwiększającą się siłę jego oddziaływania w procesach rynkowych, społecznych i kulturowych. Problematykę tę podejmowali Marta Demartin w artykule *Selfie – narcystyczne kreowanie wizerunku w Internecie czy nowoczesne pojęcie estetyki w fotografii*¹⁵ oraz Karolina Ołtarzewska w tekście zatytułowanym *Zarządzanie komunikacją kryzysową w serwisie społecznościowym Facebook za pomocą public relations*¹⁶.

- 11 M. Litman, *Wirusy umysłu i koncepcja piątej władzy. Przegląd i analiza nowych zjawisk komunikacyjnych w Internecie*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 97–114, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9510/> (dostęp: 12.12.2018); DOI 10.4467/25442554.MBK.16.006.7000.
- 12 A. Rabowska, *Blogosfera – jak Internet zmienił komunikację i marketing*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 81–95, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9511/> (dostęp: 12.12.2018); DOI 10.4467/25442554.MBK.16.005.6999.
- 13 J. Ochnio, *Fotografia w praktyce badawczej*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 45–59, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9512/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.16.003.6997.
- 14 P. Wiernicka, *Spojrzenie na muzykę w słuchowisku okiem teoretyka, praktyka, muzyka*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 61–80, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9513/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.16.004.6998.
- 15 M. Demartin, *Selfie – narcystyczne kreowanie wizerunku w Internecie czy nowoczesne pojęcie estetyki w fotografii*, „Media Biznes Kultura” 2017, nr 2(3), s. 103–126, <http://www.ejournals.eu/MBK/2017/3–2017/art/11188/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.17.021.8313.
- 16 K. Ołtarzewska, *Zarządzanie komunikacją kryzysową w serwisie społecznościowym Facebook za pomocą public relations. Analiza wybranych sytuacji kryzysowych w latach 2011–2015*, „Media Biznes Kultura” 2017, nr 2(3), s. 73–91,

Artykuły tegorocznych laureatów w przeciwieństwie do ubiegłego roku dotyczyły różnych typów mediów. Znalazły się tu zarówno rozważania na temat rozgłośni radiowych (Anny Sieradzan *Audycje literackie Programu II Polskiego Radia po 1983 roku*¹⁷ oraz Krzysztofa Grzędzielskiego *Wymiary realizacji profilu społeczno-religijnego rozgłośni lokalnej na przykładzie poznańskiego Radia Emaus*¹⁸), telewizyjnych wydań informacji (Klaudia Kamieniarz, *Wieczorne serwisy informacyjne a kształtowanie opinii*¹⁹), jak i sposobów komunikowania obecnych w serwisach społecznościowych (Patrycja Mazur, *Promocja marek na Snapchacie, Instagramie i YouTube*²⁰).

Reasumując można stwierdzić, że publikowane artykuły i monografie laureatów Ogólnopolskiego Konkursu na Najlepszą Pracę Magisterską z Wiedzy o Mediach ukazują specyfikę zmieniających się dynamicznie mediów i procesów, jakim podlegają. Autorzy wykorzystują tu metodologie badań medioznawczych i nauk stowarzyszonych oraz potwierdzają postulowaną w pracach medioznawców konieczność rozszerzenia paradygmatu dyscypliny. W sposób szczególny dotyczy to analiz Internetu, który stawiając przed badaczami mediów nowe wyzwania, równocześnie staje się medium najdynamiczniej popularyzującym wiedzę²¹.

<http://www.ejournals.eu/MBK/2017/3–2017/art/11186/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.17.019.8311.

- 17 A. Sieradzan, *Audycje literackie Programu II Polskiego Radia po 1983 roku*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 25–40, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12526/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.18.013.9292.
- 18 K. Grzędzielski, *Wymiary realizacji profilu społeczno-religijnego rozgłośni lokalnej na przykładzie poznańskiego Radia Emaus*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 41–56, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12525/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.18.014.9293.
- 19 K. Kamieniarz, *Wieczorne serwisy informacyjne a kształtowanie opinii*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 11–23, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12527/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.18.012.9291.
- 20 P. Mazur, *Promocja marek na Snapchacie, Instagramie i YouTube*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 117–126, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12528/> (dostęp: 12.12.2018), DOI 10.4467/25442554.MBK.18.019.9298.
- 21 A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej

Wpisując się w ten nurt, udostępniamy wszystkie z przywoływanych tu publikacji w otwartym dostępie, a miłośników tradycyjnych form zapraszamy do lektury w wersji drukowanej.

dr hab. Anna Ryłko-Kurpiewska, prof. UG
Uniwersytet Gdański

dr Małgorzata Łosiewicz
Uniwersytet Gdański

BIBLIOGRAFIA

- Adamowski J.W., *O pilnej potrzebie formalnego powołania w Polsce nauki o komunikacji i mediach społecznych jako dyscypliny naukowej*, „Studia Medioznawcze” 2009, nr 4(59).
- Chacińska M., *W służbie ludu i inżynierii społecznej. Media publiczne w Dani, Norwegii i Szwecji w perspektywie historycznej i kulturowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.
- Demartin M., *Selfie – narcystyczne kreowanie wizerunku w Internecie czy nowoczesne pojęcie estetyki w fotografii*, „Media Biznes Kultura” 2017, nr 2(3), s. 103–126, <http://www.ejournals.eu/MBK/2017/3–2017/art/11188/>.
- Drożdż M., *Etyczne aspekty mediów integralną częścią nauk o mediach*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 4(55), s. 11–26.
- Goban-Klas T., *Od wielo- do interdyscyplinarności (Z dziejów wiedzy o komunikowaniu)*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 3(54), s. 11–22.
- Gronau A., *W obiektywie mediów: Duda, Komorowski, Kukiz. Kampania wyborcza 2015*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2018.
- Grządzielski K., *Wymiary realizacji profilu społeczno-religijnego rozgłośni lokalnej na przykładzie poznańskiego Radia Emaus*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 41–56, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12525/>.
- Jabłonowski M., Jakubowski W., *Status teoretyczny nauk o mediach – kilka uwag do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 4(59).
- Jabłonowski M., Gackowski T., *Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2(49).
- Kamieniarz K., *Wieczne serwisy informacyjne a kształtowanie opinii*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 11–23, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12527/>.

- Kłusek O., *Trywializacja feminizmu. Pop-feminizm, latte-feminizm i girlpower w kobiecej prasie ilustrowanej segmentu luksusowego*, red. nauk. serii A. Ryłko-Kurpiewska, M. Łosiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017.
- Lisowska-Magdziarz M., *Metodologia badań nad mediami – nurty, kierunki, koncepcje, nowe wyzwania*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2(53).
- Litman M., *Wirusy umysłu i koncepcja piątej władzy. Przegląd i analiza nowych zjawisk komunikacyjnych w Internecie*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 97–114, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9510/>.
- Łosiewicz M., *Nowe media w trzecim sektorze. Krytyczna analiza tendencji i uwarunkowań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018.
- Mazur P., *Promocja marek na Snapchacie, Instagramie i YouTube*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 117–126, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12528/>.
- Mrozowski M., *Tożsamość nauk o mediach. Przyczynek do dyskusji*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 2(49).
- Ochnio J., *Fotografia w praktyce badawczej*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 45–59, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9512/>.
- Ołtarzewska K., *Zarządzanie komunikacją kryzysową w serwisie społecznościowym Facebook za pomocą public relations. Analiza wybranych sytuacji kryzysowych w latach 2011–2015*, „Media Biznes Kultura” 2017, nr 2 (3), s. 73–91, <http://www.ejournals.eu/MBK/2017/3–2017/art/11186/>.
- Pisarek W., *Terminologia nauk o mediach*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 2(53).
- Rabowska A., *Blogosfera – jak Internet zmienił komunikację i marketing*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 81–95, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9511/>.
- Ryłko-Kurpiewska A., *Reklama jako sztuka powtórzeń*, Novae Res, Gdynia 2016.
- Ryłko-Kurpiewska A., Łosiewicz M., *Słowo wstępne*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 5, http://www.ejournals.eu/resources/additional/MBK_5_02%20slovo%20wstepne.pdf/.

- Sanakiewicz M., *Telewizja ponowoczesna. Logiki i imaginacje medialne*, red. nauk. serii M. Łosiewicz, A. Ryłko-Kurpiewska, Novae Res, Gdynia 2016.
- Serkowski W., *Medi@stery rozdane*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 1(4), s. 161–162, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/4–2018/art/12148>.
- Sieradzan A., *Audycje literackie Programu II Polskiego Radia po 1983 roku*, „Media Biznes Kultura” 2018, nr 2(5), s. 25–40, <http://www.ejournals.eu/MBK/2018/5–2018/art/12526/>.
- Szymańska A., Lisowska-Magdziarz M., Hess A., *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej UJ, Kraków 2018.
- Wiernicka P., *Spojrzenie na muzykę w słuchowisku okiem teoretyka, praktyka, muzyka*, „Media Biznes Kultura” 2016, nr 1(1), s. 61–80, <http://www.ejournals.eu/MBK/2016/1–2016/art/9513/>.
- Wolny-Zmorzyński K., Kozieł A., *Genologia dziennikarska*, „Studia Medioznawcze” 2013, nr 3(54), s. 23–35.

Od Autorki

W 2018 roku przeprowadzano wywiady z krakowskimi dziennikarzami oraz tzw. „kreatorami opinii”¹, które pokazały, jak duży wpływ na dyskursy miejskie miał Krakowski Alarm Smogowy. Jego założyciele i liderzy stali się ekspertami, a ich głos nabrał istotnego znaczenia w sferze publicznej, pojmowanej za Jürgenem Habermasem jako struktura komunikacji, przestrzeń wymiany informacji i opinii, której zaś uzewnętrznieniem jest opinia publiczna².

W niemalże każdej z rozmów dotyczących dialogu obywatelskiego³ w Krakowie respondenci, w sposób niewywołany, wypowiadali się na temat roli, jaką według nich w tym obszarze odgrywa Krakowski Alarm Smogowy (KAS). Doskonale obrazują to słowa jednego z dziennikarzy krakowskiego dziennika – zapytany o to, kto jego zdaniem najlepiej reprezentuje mieszkańców miasta, odpowiedział:

Gdy mieszkaniec przyjdzie z jakimś problemem dotyczącym smogu, np. że powoli występuje wymiana palenisk węglowych, są problemy z wypłatą dotacji dla termomodernizacji czy dla wymiany palenisk, to może iść

¹ Zob. A. Hess, M. Bukowski, J. Grzechnik, W. Klytta, *Dialog obywatelski w Krakowie 5. Perspektywa dziennikarzy i kreatorów opinii*, Wydawnictwo ToC, Kraków-Nowy Targ 2018.

² Tamże, s. 18.

³ Rozumianym jako „różne formy udziału obywateli w komunikowaniu się z władzą publiczną”, zob. T. Schimanek, *Dialog obywatelski. Polska 2007. Ocena wybranych instytucji dających obywatelom możliwość wpływania na podejmowanie decyzji publicznych*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.

wtedy do KAS-u i do mediów. Media i tak pewnie do KAS-u zadzwonią, bo KAS już się tak wyspecjalizował, że to jest naturalne, że dzwoni się do KAS-u po komentarz, po interwencję, po jakąś radę⁴.

Jeszcze dobitniej wyraził się inny dziennikarz. Poproszony o wskazanie kreatorów opinii w Krakowie, jeżeli chodzi o relacje wpisujące się w dialog obywatelski, mówił, że

olbrzymią rolę odegrał tutaj Krakowski Alarm Smogowy. Kapitałną rolę. No to w zasadzie od tego powinniśmy zacząć mówiąc o dialogu obywatelskim, jakby o istnieniu tego trzeciego sektora w tworzeniu polityk miejskich. Oni tutaj w ostatnich latach są chyba najważniejsi, prawda? Dzisiaj mają takie pozycje eksperckie. Zresztą od początku mieli⁵.

W tym kontekście książka ta może mieć wymiar historyczny. Pokazuje początki funkcjonowania, jak sami się określają, ruchu społecznego, który w ciągu kilku lat nie tylko stał się prężnie działającą organizacją pozarządową, lecz także kreatorem opinii publicznej. Dzisiaj KAS jest immamentnym aktorem sceny miejskiej. Tworzy nie tylko lokalny, ale również publiczny dyskurs miejski. Niebagatelną rolę odegrały w tym miejscu zastosowane strategie oraz narzędzia i kanały komunikacji.

*Joanna Grzechnik
Kraków, 5.09.2018.*

⁴ Piotr Ogórek, „Gazeta Krakowska”, rozmowa z 15.06.2018.

⁵ Jacek Bańka, Radio Kraków, rozmowa z 18.07.2018.

Wstęp

Ruchy społeczne wyrastają ze sprzeczności i konfliktów konkretnych społeczeństw, a wyrażają bunt i dążenia ludzi płynące z ich wielowymiarowego doświadczenia. Ale równocześnie trzeba podkreślić zasadniczą rolę, jaką komunikacja odegrała w genezie i praktyce ruchów społecznych, zarówno dziś, jak i w przeszłości⁶.

∞ Manuel Castells

CEL I ZAKRES PRACY

Celem poniższej pracy jest przedstawienie specyfiki tworzenia się i działania ruchów miejskich w Polsce na przykładzie organizacji funkcjonującej w jednej z większych polskich aglomeracji miejskich, jaką jest Kraków. Opracowane zostanie studium przypadku obrazujące genezę – sposób powstania ruchu miejskiego⁷ Krakowski Alarm Smogowy, jego funkcjonowanie w przestrzeni społecznej miasta oraz techniki wykorzystywania nowych mediów jako narzędzi polityki i komunikacji z mieszkańcami i jednostkami samorządu. Przedmiot zainteresowania badawczego stanowi także sposób, w jaki ten ruch definiuje politykę miejską oraz jak ocenia swoje miejsce i rolę wśród głównych aktorów

⁶ M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 219.

⁷ Terminy „ruch miejski” i „miejski ruch społeczny” używane są zamiennie w ode-rwaniu od możliwych konotacji obu pojęć.

społecznego wytwarzania przestrzeni miejskiej. Ponadto, dzięki odwołaniu do Touraine'owskiej koncepcji ruchu społecznego, wskazane zostaną definicje konstruowane przez samych aktorów badanego działania kolektywnego (autodefinicja ruchu miejskiego)⁸, które odgrywają kluczową rolę w określaniu jego tożsamości. Siatka pojęciowa wypracowana przez francuskiego badacza, czyli określenie trzech wyznaczników ruchu społecznego: aktorów, celów i adwersarzy, umożliwi systematyczną charakterystykę badanego zjawiska.

Problematyka dotycząca funkcjonowania ruchów miejskich w Polsce jest obszarem badawczym względnie nowym, a co za tym idzie w dużym stopniu nierozpoznanym. Ta nowa forma aktywności, która pojawiła się w Polsce w pierwszej dekadzie XXI wieku i którą można zaliczyć do działań nieformalnych w ramach społeczeństwa obywatelskiego, ma jeszcze efemeryczny charakter. Jako formacje *in statu nascendi*, a także ze względu na ścisły związek form i narzędzi działania ruchów miejskich z nowymi mediami oraz przestrzenią wirtualną, zjawiska te cały czas podlegają ewolucji, charakteryzuje je duża zmienność.

Aktualne wyniki badań dotyczące polskiego społeczeństwa obywatelskiego oraz poziomu zaufania społecznego prezentują słabą kondycję tego obszaru przestrzeni społecznej⁹, a więc nie sprzyjają pozytywnym prognozom dotyczącym rozwoju ruchów miejskich w Polsce. Jednak na ich korzyść mogą świadczyć obecne w naszym kraju tradycje obejmujące różne formy protestu, buntu i kontestacji wraz z obserwowanym kryzysem demokracji pośredniej,

8 K. Łuczak, *Nowe ruchy miejskie na przykładzie ruchu społecznego „Szacunek dla Łodzi; tożsamość aktorów a skuteczność działań ruchu w wymiarze realnym i wyobrażonym*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2013, nr 47, s. 107.

9 Zob. m.in.: J. Czapiński, *Stan społeczeństwa obywatelskiego. Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków – raport*, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9, nr 4, s. 332-372, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf (dostęp: 19.06.2016); *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat z badań. Nr 13/2016*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016; *Zaufanie społeczne. Komunikat z badań. Nr 18/2016*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.

owocującej właśnie początkami funkcjonowania ruchów miejskich oraz – jak twierdzą niektórzy obserwatorzy życia publicznego – pewnymi sukcesami przez nie notowanymi.

Oryginalność poruszanych zagadnień niesie za sobą także kwestie problematyczne, takie jak niewypracowana jeszcze jednorodna, klarowna metodologia badawcza. W poniższej pracy ruchy miejskie, zostały uznane za pewną formę ruchów społecznych, w związku z tym ich analiza została wykonana przez pryzmat teorii nowych ruchów społecznych.

Ponadto tematyka pracy obejmuje kwestie, które piszącej te słowa pozostają bliskie, ponieważ dotyczą jej bezpośrednio. Jako osoba urodzona i mieszkająca w Krakowie, aktywna i uważna obserwatorka przestrzeni miejskiej, miała możliwość naocznego doświadczenia zmian zachodzących w jej obrębie na przestrzeni lat.

Niniejsza praca składa się z czterech głównych części. Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do teorii ruchów społecznych, zawiera krótką charakterystykę tego obszaru przestrzeni społecznej, w tym m.in. dominujące w literaturze przedmiotu sposoby definiowania. Ze względu na przyjęte założenie, klasyfikujące obszar zainteresowania badawczego, jakim są ruchy miejskie, jako pewien typ nowych ruchów społecznych, szczególnej uwadze poddano główne koncepcje w ramach tej kategorii działań zbiorowych. W rozdziale drugim skupiono się na przedstawieniu tła społeczno-technologicznego, w jakim funkcjonują współczesne ruchy miejskie. Zaprezentowano specyfikę współczesnej rzeczywistości społecznej w odniesieniu do koncepcji społeczeństwa informacyjnego, społeczeństwa sieciowego oraz społeczeństwa ryzyka. Ponadto analizie poddano wpływ szeroko rozumianych nowych mediów na sposoby funkcjonowania współczesnych ruchów protestu. Rozdział trzeci zawiera opis polskiej przestrzeni aktywistów miejskich oraz główne ujęcia teoretyczne reprezentowane przez polskie środowisko naukowe. Podniesiono tutaj także kwestię specyficznego wykorzystania internetu jako narzędzia komunikacji oraz aktywizacji w kontekście funkcjonowania ruchu miejskiego w społeczności lokalnej.

Natomiast rozdział czwarty, stanowiący część empiryczną, opiera się na badaniu monograficznym wybranego ruchu miejskiego. Zawiera studium przypadku, analizę funkcjonowania Krakowskiego Alarmu Smogowego.

Bibliografia, znajdująca się na końcu niniejszej pracy, została podzielona na dwie części: monografie i czasopisma oraz źródła internetowe.

PROBLEM BADAWCZY ORAZ HIPOTEZY

Problem badawczy pracy związany jest z funkcjonowaniem ruchów kontestacyjnych w XXI wieku, czyli w erze społeczeństwa sieciowego. Sformułowano następującą główną hipotezę: **NOWE MEDIA STAŁY SIĘ NIEODŁĄCZNYM ELEMENTEM AKTYWNOŚCI WSZELKICH INICJATYW OBYWATELSKICH, SĄ ZARÓWNO NARZĘDZIEM MOBILIZACJI, JAK I PRZESTRZENIĄ KOMUNIKACJI MIEJSKICH RUCHÓW SPOŁECZNYCH.**

Ponadto umiejętne wykorzystanie możliwości łączących się z funkcjonowaniem w przestrzeni wirtualnej, głównie w serwisach społecznościowych, wpływa na pozycję i siłę oddziaływania ruchu społecznego w fizycznej przestrzeni lokalnej sfery publicznej.

Przed przystąpieniem do badań sformułowane zostały także hipotezy szczegółowe, dotyczące funkcjonowania analizowanego obszaru przestrzeni społecznej, które następnie zoperacjonalizowano, a w trakcie badań poddano weryfikacji.

1. Konflikt społeczny, bunt i kontestacja obowiązującego porządku rzeczy mogą przynieść konstruktywne efekty dla społeczności.
2. Nowe media są efektywnym narzędziem integracji, komunikowania się i zrzeszania obywateli.
3. Cyfrowy aktywizm to forma aktywności społecznej, którą często można określać za Jamesem Harkinem *slaktywizmem*¹⁰, czyli pseudo-działal-

¹⁰ J. Harkin, *Trendologia. Niezbędny przewodnik po przełomowych ideach*, tłum. M. Borowski, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008, s. 149.

niem sprowadzającym się wyłącznie do biernego popierania w mediach społecznościowych pewnych inicjatyw społecznych czy obywatelskich. Jednak w przypadku ruchów miejskich cyfrowi aktywiści przekształcają swoją wirtualną działalność w rzeczywiste projekty, które przynoszą namacalne efekty.

4. Przestrzeń internetowa daje możliwość tworzenia swego rodzaju sfery publicznej, dzięki której ruchy miejskie zyskują niezależność i mają możliwość pełnienia funkcji czwartej władzy, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Ta sfera ma dwa wymiary: wirtualny obszar komunikacji i integracji oraz rzeczywistą przestrzeń ulicy, w której dochodzi do realizacji działań. Ta specyfika funkcjonowania sprawia, że charakter działań ruchów miejskich jest równocześnie lokalny oraz globalny.
5. Nastąpił znaczny wzrost świadomości obywatelskiej, poczucia podmiotowości oraz odpowiedzialności za dobro wspólne Polaków (głównie mieszkańców dużych miast).
6. W Polsce trwa odbudowa przestrzeni mezospołecznej, rośnie liczba inicjatyw oddolnych, zmniejsza się „próżnia społeczna” opisywana przez Stefana Nowaka w latach 70. XX wieku¹¹.
7. Ruchy miejskie mają pozytywny wpływ na rozwój kapitału społecznego, szczególnie, używając terminologii Roberta Putnama, kapitału społecznego typu *bridging*, czyli kapitału społecznego pomostowego, który ma charakter inkluzywny. Jest to kapitał łączący ludzi pochodzący z różnych kategorii społecznych, cechują go więzi międzygrupowe, które nakierowane są na zewnątrz. Wzrost tego typu kapitału sprzyja rozwojowi oraz zwiększaniu się poziomu zaufania społecznego¹².

11 S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4(75), [za:] „Studia Socjologiczne” 2011, nr 1(200), s. 266.

12 R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 14, 39-41.

METODOLOGIA BADAŃ

W badaniu krakowskiego ruchu miejskiego wykorzystano połączenie metod jakościowych oraz ilościowych, przeprowadzone zostały badania o charakterze studium przypadku. Próbę badawczą stanowi pojedyncza organizacja, czyli Stowarzyszenie Krakowski Alarm Smogowy, inicjatywa miejska funkcjonująca w Krakowie od 2012 roku, której obszary działalności związane są głównie z kwestiami ochrony środowiska naturalnego w przestrzeni silnie zurbanizowanej. Jest to próba o charakterze celowym, organizację tę wybrano ze względu na jej sposób funkcjonowania, który łączy aktywność *online* z działaniami w przestrzeni fizycznej. Ponadto ruch ten posiada lokalną specyfikę, choć jego postulaty obejmujące walkę o poprawę jakości powietrza w mieście należą do wartości uniwersalnych. W studium przypadku zastosowano takie metody, jak obserwacja zewnętrzna, obserwacja uczestnicząca, analiza treści tekstowej, analiza zawartości wizualnej, analiza dyskursu. Zrealizowano także wywiad swobodny z przedstawicielką i współzałożycielką organizacji.

Techniki badawcze wykorzystane w niniejszej pracy posiadają pewne ograniczenia¹³, jednakże wybrano je ze względu na diagnostyczny charakter pracy, czyli opis i zrozumienie badanego zjawiska.

Ramy czasowe pracy obejmują okres dotychczasowej aktywności badanego ruchu miejskiego, czyli lata 2012-2016.

¹³ Klasyczna koncepcja Bernarda Berelsona zakłada obiektywność, systematyczność i ilościowość, jednak ze względu na wybraną metodę badania, wykonana analiza treści ma charakter strukturalny: próba jest selektywna, natomiast interpretacja analizowanego materiału odnosi się do indywidualnego stanu wiedzy i sposobu postrzegania zjawisk przez badaczkę.

KLUCZ KATEGORYZACYJNY

Kategorie analizy, które zostały wyszczególnione w ramach studium przypadku krakowskiego ruchu miejskiego, to:

1. Charakterystyka ruchu miejskiego, w ramach którego jednostkami analizy są:
 - a) status prawny organizacji oraz źródła finansowania;
 - b) główne motywacje oraz cele działania;
 - c) organizacje, z którymi współpracuje Krakowski Alarm Smogowy.
2. Aktywność ruchu miejskiego w nowych mediach obejmująca następujące jednostki analizy:
 - a) wykorzystywane media, czyli liczba platform komunikacji (media tradycyjne, media społecznościowe);
 - b) charakterystyka ilościowa, czyli liczba fanów, liczba aktywnych fanów, liczba użytkowników aplikacji mobilnych (możliwość stworzenia społeczności wirtualnej);
 - c) interakcyjność – charakter komunikacji z użytkownikami internetu (sprężenie zwrotne – *feedback*);
 - d) częstotliwość aktualizacji stron internetowych oraz publikowania treści w mediach społecznościowych (szybkość reagowania na wydarzenia mające miejsce w świecie realnym);
 - e) współpraca z innymi ruchami, organizacjami formalnymi i nieformalnymi, jednostkami samorządowymi, środowiskami naukowymi (wskaźnikami są m.in. załączone na stronach internetowych linki);
 - f) analiza zawartości strony internetowej badanego ruchu miejskiego oraz profilu na Facebooku (estetyka, przejrzystość, treść, otwartość na nowych użytkowników).
3. Porównanie rzeczywistych skutków działania badanego ruchu z artykułowanymi celami (reakcje i decyzje władz lokalnych i państwowych).
4. Wskaźniki aktywizacji społecznej (czyli zjawiska obserwowalne, które są skutkiem działalności badanego ruchu miejskiego).

W wywiadzie z przedstawicielką ruchu miejskiego zostały poruszone następujące kwestie:

- a) autodefiniowanie (np. ruch społeczny, inicjatywa obywatelska, grupa nacisku, organizacja polityczna);
- b) przyczyny podjęcia działania, motywacje;
- c) zaistnienie indywidualnego „wydarzenia inicjującego”, powodującego mobilizację do działania;
- d) główne cele działania;
- e) istnienie osób bądź jednostek organizacyjnych postrzeganych jako przeciwnicy ruchu;
- f) organizacje, z którymi współpracuje Krakowski Alarm Smogowy;
- g) rozumienie pojęcia prawa do miasta i demokracji miejskiej;
- h) główne problemy oraz kwestie miejskie, na które mieszkańcy powinni mieć wpływ;
- i) liczba członków Stowarzyszenia, liczba aktywistów oraz uczestników rzeczywistych działań (marsze, akcje protestacyjne), pytanie o prowadzenie analizy na przestrzeni lat (ilu było członków i uczestników działań w pierwszym roku funkcjonowania ruchu?);
- j) charakterystyka socjodemograficzna członków Stowarzyszenia (wiek, płeć, wykonywane zawody, wykształcenie), ich pochodzenie (czy urodzili się w Krakowie?);
- k) rola lidera, organizacja pracy zespołowej;
- l) wykorzystywane strategie komunikacji społecznej, rola internetu/nowych mediów w funkcjonowaniu KAS;
- m) korzystanie z narzędzi analizy internetu oraz ewentualny cel takich działań;
- n) status prawny organizacji oraz główne źródła finansowania.

BADANIA PILOTAŻOWE

Przed podjęciem badań właściwych wykonane zostały badania pilotażowe. Miały one wstępnie zweryfikować postawione hipotezy oraz sprawdzić materiał stanowiący potencjalnie przedmiot postępowania. Wymienione czynności pełniły funkcję testu wskazującego możliwości zrealizowania tego zamierzenia badawczego.

Obszar badań dotyczy genezy, sposobu powstania ruchu, jego funkcjonowania oraz strategii komunikacji realizowanej w przestrzeni internetowej. W tym celu analizie zostały poddane strony internetowe oraz profile w serwisach społecznościowych badanego miejskiego ruchu społecznego.

Stowarzyszenie Krakowski Alarm Smogowy funkcjonuje w przestrzeni nowych mediów, o czym świadczą m.in.:

- a) strona internetowa: <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/>;
- b) profil na Facebooku:
<https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy>;
- c) strona internetowa zawierająca petycję na rzecz podjęcia przez organy samorządowe skutecznych działań w celu poprawy jakości powietrza w województwie małopolskim: <http://www.nosmoging.pl> (strona w trakcie realizacji badań nieaktywna, dostęp poprzez: <https://web.archive.org/web/20130927001556/http://krakowskialarmsmogowy.pl/petitions/add>);
- d) strona internetowa kampanii „Weź dotację, wymień piec”, realizowanej przez Krakowski Alarm Smogowy we współpracy z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej: <http://wymienpiec.pl/>.

Wstępna analiza obszarów internetowego funkcjonowania krakowskiego ruchu miejskiego pokazuje, że organizacja ta w sposób aktywny komunikuje się z mieszkańcami za pośrednictwem nowych mediów i tworzy otwartą przestrzeń, która daje możliwość wymiany poglądów, edukacji i udziału w kształtowaniu polityki miejskiej.

DEFINICJE POJĘCIA RUCHU MIEJSKIEGO

Ruchy miejskie określane bywają jako socjologiczny fenomen ostatnich lat. Przejawiana przez nie aktywność i wpływ na kształtowanie polityki miejskiej nie pozostaje niezauważona, a ich osiągnięcia są bardzo doceniane przez wielu komentatorów życia publicznego. Zasięg oddziaływania polskich ruchów miejskich odciska swe piętno także na poziomie makrospołecznym. Patrząc przez pryzmat wyborów samorządowych w 2014 roku, można stwierdzić, że polskie ruchy miejskie wyłaniają się jako nowy aktor zmiany społecznej, którego głos jest znaczący zarówno na poziomie lokalnym (patrz tabela 1), jak i ogólnokrajowej scenie politycznej. Ruchy miejskie, zarówno w Polsce, jak i na świecie, stworzyły nową, alternatywną formę życia zbiorowego, która zaangażowała m.in. wielu młodych ludzi, zniechęconych do partii politycznych i wycofanych z życia publicznego. Odnowiły wiarę obywateli w poczucie podmiotowości oraz sprawstwa, a także rozwinęły postawy patriotyzmu lokalnego oraz poczucia odpowiedzialności za dobro wspólne¹⁴. Bez wątpienia ruchy miejskie odniosły sukces, obecnie posiadają potencjał, który przy rozsądnym zagospodarowaniu będzie miał szansę w sposób istotny wpłynąć na jakość życia społecznego, a nawet spowolnić pewne procesy społeczne, takie jak rosnąca alienacja, indywidualizacja życia i atomizacja społeczna, dotyczące głównie mieszkańców dużych aglomeracji miejskich. Ruchy miejskie stały się jasnym światłem w tunelu, dającym nadzieję, że mieszkańcy wielkich miast potrafią i chcą wyjść poza sferę życia prywatnego, a „samotna gra w kręgle” przestanie być adekwatnym określeniem opisującym miejsce jednostki w społeczeństwie.

Skostniałe, nazbyt sformalizowane, często także tylko fasadowe kanały dialogu z władzą, kryzys partii politycznych, rosnąca świadomość obywateli, zmiany społeczno-kulturowe, które na przestrzeni ostatnich lat zaszły

¹⁴ B. Lenkowski, *Ruchy miejskie – spojrzenie z dystansu*, 23.10.2014, Instytut Obywatelski.pl, <http://www.instytutobywatelski.pl/22225/lupa-instytutu/ruchy-miejskie-spojrzenie-z-dystansu> (dostęp: 7.06.2015).

w miastach i zaowocowały narodzeniem się tożsamości miejskiej¹⁵ oraz możliwości komunikacji, jakie stworzył internet, to główne składowe konstituujące nowy etap rozwoju demokracji. Do jego wyrazu należą działania zbiorowe będące protestami w imię troski o dobro wspólne. Znaczącą rolę w tych przemianach odegrali „nowi mieszcianie”¹⁶, czyli przedstawiciele pokolenia wyżu demograficznego lat 70. i 80. XX wieku, które równocześnie było generacją rewolucji edukacyjnej¹⁷.

Tabela 1. Główni aktorzy społecznego wytwarzania przestrzeni

Grupy aktorów	Aktorzy
Inwestorzy	korporacje międzynarodowe i krajowe, deweloperzy, władze publiczne, rządowe i lokalne
Regulatorzy	władze publiczne rządowe i lokalne, urbaniści
Wykonawcy	przedsiębiorstwa budowlane
Recenzenci	prasa, radio, TV lokalne i centralne
Mieszkańcy	spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty, właściciele kamienic, użytkownicy przestrzeni
Kontestatorzy	organizacje ekologiczne, stowarzyszenia NIMBY, ruchy miejskie

Źródło: B. Jałowiecki, *Polityka miejska w Polsce*, konferencja „Polityka miejska. Wyzwania, doświadczenia, inspiracje”, 25-26.08.2013, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych, Uniwersytet Warszawski, http://www.euroreg.uw.edu.pl/media/prezentacje_konferencja_polityka_miejska/_1._bohdan_jaowiecki.pdf (dostęp: 14.03.2015).

- 15 Sformułowanie „narodzenie się tożsamości miejskiej” odnosi się do konstruktu teoretycznego dotyczącego specyficznej tożsamości zbiorowej związanej ze współczesnymi polskimi ruchami miejskimi.
- 16 P. Kubicki, *Nowi mieszcianie – nowi aktorzy na miejskiej scenie*, „Przegląd Socjologiczny” 2011, t. 60(LX), nr 2-3, s. 203-227.
- 17 P. Kubicki, *Polskie ruchy miejskie in statu nascendi*, [w:] A. Maszkowska, K. Sztop-Rutkowska (red.), *Partycypacja obywatelska – decyzje bliższe ludziom*, Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”, Białystok 2013, s. 29.

PRÓBA OPERACJONALIZACJI POJĘCIA RUCHU MIEJSKIEGO

Na przełomie ostatnich kilku lat „ruchy miejskie” – termin do tej pory zupełnie nieobecny w dyskursie miejskim, stał się jednym z głównych, a nawet momentami najważniejszym elementem debaty publicznej, a także, co istotniejsze, diametralnie zmienił jej formułę. Kluczowy w kontekście polskim wydaje się rok 2011, gdy za sprawą Kongresu Ruchów Miejskich w Poznaniu, zorganizowanym przez Stowarzyszenie My-Poznaniacy, ruchy miejskie nabrały szerszego rozgłosu.

Czym są współczesne ruchy miejskie w Polsce? Ponieważ to zjawisko stosunkowo nowe, na gruncie nauk społecznych nie posiada jednej definicji. W praktyce najczęściej ruchy miejskie definiują się poprzez działanie¹⁸ (odnoszący się do Touraine'owskiej wizji ruchu społecznego aspekt autodefiniowania zostanie poruszony w dalszej części pracy). Ruchy miejskie w Polsce stale ulegają przekształceniom¹⁹, podlegają ewolucji i właśnie przez ten aspekt bycia *in statu nascendi* jednoznaczna operacjonalizacja tego pojęcia okazuje się dość trudna.

Po pierwsze jednak, ruchy miejskie najczęściej uznaje się za pewien rodzaj ruchów społecznych, a więc niewątpliwie ich charakterystyczną cechą jest to, że niemalże zawsze powodują zmiany społeczne²⁰. Wybitny teoretyk tej problematyki Manuel Castells twierdzi, że „ruchy społeczne zawsze były – i nadal są – motorem zmiany społecznej. Zwykle pojawiają się w wyniku kryzysu, który sprawia, że życie codzienne większości ludzi staje się nie do zniesienia. Napędza je głęboka nieufność do instytucji politycznych stojących na czele

¹⁸ P. Kozak, *Wywiad z Joanną Erbel: Ruchy miejskie potrzebują nowej formuły*, 1.01.2015, PolitykaWarszawska.pl, <http://www.politykawarszawska.pl/a/1100> (dostęp: 7.06.2015).

¹⁹ P. Kubicki, *Polskie ruchy miejskie in statu nascendi...*, dz. cyt., s. 26.

²⁰ Związek pomiędzy ruchami społecznymi a (różnie rozumianą) zmianą społeczną to jeden z najczęstszych i najmocniej podkreślanych aspektów większości definicji ruchów społecznych, zob. P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010, s. 257.

społeczeństwa. Kiedy pogorszeniu warunków materialnych towarzyszy kryzys legitymizacji władzy zarządzającej sprawami publicznymi, ludzie przejmują inicjatywę i angażują się w działania zbiorowe poza ustanowionymi kanałami instytucjonalnymi”²¹. Jednak w kontekście polskim nie kryzys, ale zmiana społeczno-kulturowa (narodzenie się tożsamości miejskiej) jest najbardziej warta podkreślenia. Kwestia motywacji do podjęcia działania zbiorowego, a także uwzględnienie kontekstu kulturowego, to ważne elementy analizy polskich ruchów społecznych. Paweł Kubicki w swoich publikacjach podkreśla szczególny charakter zmiany społeczno-kulturowej, jaką implikuje działalność tych organizacji w polskiej przestrzeni miejskiej: „Ruchy społeczne są zatem nie tylko ruchami protestu i oburzenia, są przede wszystkim producentami nowych znaczeń, systemów symbolicznych i wartości będących podstawą dla zmiany kulturowej. Dotyczy to zwłaszcza polskich ruchów miejskich, których siła i dynamika wynika nie tyle z oporu wobec systemu, co ze zdolności do kreowania i narzucania nowych dyskursów miejskich”²².

RUCHY MIEJSKIE JAKO NOWE RUCHY SPOŁECZNE

Ogólna definicja, którą sformułował Piotr Sztompka, pisząc, że „przez ruchy społeczne rozumiemy luźno zorganizowane zbiorowości działające wspólnie w niezinstytucjonalizowany sposób w celu wytworzenia zmiany w ich społeczeństwie”²³, kładzie nacisk na własności podejmowane w bada-

21 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 209.

22 P. Kubicki, *Polskie ruchy miejskie in statu nascendi...*, dz. cyt., s. 27.

23 P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010, s. 256.

niach i analizach przez wielu badaczy. Są to luźny stopień organizacji oraz zbiorowy charakter działań nakierowanych na zmianę porządku społecznego czy też modyfikację obowiązującego systemu wartości i norm społecznych.

W tradycji badawczej dotyczącej ruchów społecznych dokonuje się różnienia na ruchy starego typu (starego paradygmatu²⁴), rozwijające się w osiemnasto- i dziewiętnastowiecznej Europie, oraz nowe ruchy społeczne, których początek datuje się na koniec lat 60. XX wieku²⁵. W społeczeństwie poprzemysłowym, w którym nastąpiły takie procesy, jak znaczny wzrost mobilności, rozluźnienie podziałów klasowych w klasycznym rozumieniu, globalizacja czy powstanie i rozwój internetu, ukonstytuowała się nowa forma działania zbiorowego. Różni się ona od tej opartej na dyskursach instytucjonalnych, w ramach której grupy społeczno-ekonomiczne o wertykalnej i hierarchicznej strukturze walczyły o własne interesy gospodarcze, społeczne i polityczne. Zmiana charakteru więzi lokalnych oraz sposobu konstruowania tożsamości, zarówno zbiorowej, jak i indywidualnej (pojawiła się tożsamość autorefleksyjna opisywana m.in. przez A. Giddensa²⁶), zaowocowały związaniem się ruchów skupionych nie tyle na kwestiach ekonomicznych, ile kulturowych, opartych na fundamencie autonomii jednostki oraz jej

24 Claus Offe w swoim porównaniu starych i nowych ruchów społecznych używa określeń: „stary paradygmat” i „nowy paradygmat”. W tym kontekście pojęcie paradygmatu definiuje jako „konfigurację aktorów, podejmowanych zagadnień, wartości i sposobu działania w sytuacji konfliktu społeczno-politycznego”; zob. C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 224.

25 Należy tutaj zaznaczyć, że obecne są także głosy kwestionujące prostotę tego podziału, zob. m.in. C. Pickvance, *From Urban Social Movements to Urban Movements: A Review and Introduction to a Symposium on Urban Movements*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2003, vol. 27, nr 1, s. 104.

26 Zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001; U. Beck, A. Giddens, S. Lash, *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, tłum. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

indywidualnej tożsamości. Ruchy te reprezentują interesy nie tylko własne, ale szerszych społeczności. Ich struktura charakteryzuje się wertykalną budową oraz znacznie mniejszym stopniem zorganizowania i sformalizowania, natomiast do narzędzi stosowanych dla realizacji własnych postulatów należą głównie apel i protest²⁷.

Nowatorstwo nowych ruchów społecznych wynika także z podejmowanej przez nie problematyki oraz wartości, do jakich się one odwołują. Kładą nacisk na promowanie, mówiąc językiem Ronalda Ingleharta, wartości post-materialistycznych, takich jak egalitaryzm, pluralizm, prawa człowieka, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, indywidualizm, i to właśnie wyznawane wspólne wartości, niezależne od pozycji społecznej, są spoiwem łączącym jednostki we wspólnym działaniu²⁸.

Globalizacja²⁹, kryzys legitymizacji władzy, osłabienie się pozycji i znaczenia państwa narodowego to jedne z głównych czynników, które znacznie podniosły status miast we współczesnym świecie.

Wraz z pojawieniem się nowego konstruktu³⁰, jakim jest tożsamość obywatela miasta, możemy zacząć mówić o poczuciu przynależności do pewnych grup działania w przestrzeni miejskiej. Ten sposób konstruowania indywidualnej, a zarazem kolektywnej tożsamości przemawia za traktowaniem ruchów miejskich jako jednej z form nowych ruchów społecznych, co wydaje się najwłaściwszą perspektywą ujmowania tej problematyki. Oczywiście nie stanowi ona jedyne go kontekstu teoretycznego rozważania tej tematyki

27 M. Żakowska, *Ruchy miejskie a tradycja ruchów społecznych*, „Animacja Życia Publicznego: analizy i rekomendacje. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych” 2013, nr 3(10), s. 16.

28 P. Sztompka, *Sociologia zmian społecznych*, dz. cyt., s. 256.

29 O istotnej roli miast globalnych w rozwoju współczesnej cywilizacji pisał m.in. Benjamin Barber, zob. B. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządili światem: dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, tłum. H. Jankowska, K. Makaruk, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2014.

30 Pojawienie się nowego konstruktu dotyczy poziomu analizy naukowej.

znanego w literaturze przedmiotu, gdyż tradycja odwoływania się do teorii ruchów społecznych w podobnego rodzaju analizach ma swój początek dopiero u progu lat 90. XX wieku³¹.

Jednym z pierwszych badaczy ruchów miejskich był Manuel Castells, który odszedł od dominującego w latach 70. XX wieku dyskursu marksistowskiego³² na rzecz zdefiniowania miasta jako przestrzeni społecznych konfliktów wynikających z rozbieżności interesów oraz wyznawanych wartości. W wydanej w 1983 roku książce *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements* (Miasto i działania oddolne: międzykulturowa teoria miejskich ruchów społecznych) Castells zwrócił uwagę na kwestie kulturowe oraz znaczącą rolę oddolnych działań obywateli w transformacji struktur miejskich³³.

Paweł Kubicki w swoich analizach podkreśla, że w Polsce ruchy miejskie to młode, niespełna dziesięcioletnie zjawisko o wyjątkowej specyfice społeczno-kulturowej. Przez ostatnie dwa wieki, gdy w Europie następował dynamiczny rozwój miast, w Polsce dominowały szlachecko-chłopskie wzorce kulturowe. W okresie II wojny światowej nastąpiły ogromne zniszczenia zarówno w materialnej, jak i społecznej tkance miast, a zmarginalizowanie dyskursu miejskiego zostało pogłębione przez antymieszczańską politykę PRL i ruralizację miast³⁴.

Środowiska polskich ruchów miejskich w swoim *Anty-bezradniku przestrzennym* stawiają tezę, że polskie „ruchy miejskie w całej swojej złożoności pojawiły się właśnie jako reakcja na »boom« inwestycyjny ostatniej dekadę – a o ich zróżnicowaniu świadczy odmienny stosunek do tego fenomenu. Polskie ruchy miejskie narodziły się na tej fali inwestycyjnej, która naruszyła

31 M. Kowalewski, *Organizowanie miejskiego aktywizmu w Polsce*, „Przestrzeń Społeczna” 2013, nr 2(6), s. 101.

32 Taką też perspektywę prezentowała jego pierwsza publikacja z 1979 roku pt. *The Urban Question – A Marxist Approach*, zob. M. Castells, *Kwestia miejska*, tłum. B. Jałowiecki, J. Piątkowski, Wydawnictwo PWN, Warszawa, 1982.

33 M. Żakowska, *Ruchy miejskie...*, dz. cyt., s. 16.

34 P. Kubicki, *Polskie ruchy miejskie in statu nascendi...*, dz. cyt., s. 29.

tkankę miejską i, co za tym idzie, naruszyła także relacje społeczne, które w tej tkance były zawarte”³⁵. Niewątpliwie to merkantylne traktowanie przestrzeni miejskiej, które doprowadziło do wielu negatywnych procesów (m.in. gettoizacja, prywatyzacja przestrzeni publicznych, gentryfikacja), okazało się czynnikiem mobilizującym, jednak uprzednio musiała narodzić się tożsamość miejska, poczucie odpowiedzialności za dobro wspólne, jakim jest przestrzeń miejska. Ta transformacja z modelu szlachecko-chłopskiego, w którym mobilizacja mogła następować raczej w obronie prywatnych własności (charakterystyczna dla ruchów NIMBY – Not In My Back Yard), w model „nowego mieszkańca” to kluczowy moment w analizie rozwoju zjawiska oddolnych inicjatyw w polskich miastach. Narodzenie się świadomości bycia obywatelem miasta, a następnie przejście, stosując terminologię Karola Marksa, z etapu „klasy w sobie” do „klasy dla siebie” (czyli transformacja kategorii społecznej w grupę społeczną) stanowią właśnie punkt, w którym nastąpiła mobilizacja mieszkańców miast.

Polskie ruchy miejskie cechują się dużym zróżnicowaniem, ale ogólnie rzecz ujmując, łączy je kontestacja zastanego stanu rzeczy oraz chęć korekty (poprawy, zmiany) funkcjonowania formalnych mechanizmów demokratycznych, a także przekonanie, że ich głos powinien być uwzględniony w procesie decyzyjnym dotyczącym kwestii miejskich. I choć ich postulaty są wielorakie, a sposób rozumienia pozytywnej zmiany społecznej bywa rozbieżny, potrafią ze sobą współpracować, tworząc koalicje działające na rzecz ich wspólnych interesów.

Dla usystematyzowania problematyki różnorodności form miejskiego aktywizmu często przywołuje się typologię Castellsa, który wyróżnia trzy rodzaje ruchów: ruchy legitymizacji, oporu, projektu³⁶. Charakterystyki te można potraktować jako weberowskie typy idealne, tworzące pewne ramy analizy rzeczywistych ruchów miejskich w Polsce.

³⁵ L. Mergler, K. Pobłocki, M. Wudarski, *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*, Res Publica Nowa, Warszawa 2013, s. 22.

³⁶ M. Castells, *Siła tożsamości*, tłum. S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 22-27.

Według Pawła Kubickiego³⁷ prawdziwe ruchy miejskie w Polsce można zaklasyfikować jako ruchy projektu i oporu, natomiast do ruchów legitymizacji zalicza on organizacje trzeciego sektora, które mają w naszym kraju znacznie dłuższą tradycję. Organizacje pozarządowe odpowiadają za tworzenie społeczeństwa obywatelskiego (ich liczba to jeden z podstawowych, stosowanych w badaniach wskaźników jakości społeczeństwa obywatelskiego³⁸), jednak ich struktura jest silnie sformalizowana, a działania przez nie podejmowane mają na celu utrzymanie obowiązującego *status quo*, a nie modernizację wadliwie funkcjonujących struktur społecznych³⁹. Zazwyczaj współpracują z władzami lokalnymi lub wręcz przejmują część obowiązków leżących w kompetencjach samorządu. Ale z racji tego, że ich działalność pozostaje silnie uzależniona od donatorów, sfery ich funkcjonowania obejmują bezpieczną, politycznie poprawną tematykę, często kosztem kwestii istotnych, choć społecznie drażliwych. Nie można jednak pomijać pozytywnych efektów ich działalności. Organizacje pozarządowe promują i wprowadzają do debaty publicznej wartości związane z aktywnością obywatelską i patriotyzmem lokalnym, co w dużej mierze przyczyniło się do stworzenia nowego dyskursu miejskiego i skonstruowania kolektywnej tożsamości miejskiej.

Ruchy oporu powstają jako opozycja wobec dominujących struktur, a jak pisze Castells, ich tożsamość jest „wytwarzana przez tych aktorów, którzy znajdują się w gorszym położeniu/warunkach dewaluowanych i/lub stygmatyzowanych przez logikę dominacji, a tym samym budują szanse oporu i przetrwania na podstawie zasad odmiennych od tych, które przenikają instytucje społeczeństwa”⁴⁰. To najliczniejsza, a zarazem najbardziej zróżnicowana kategoria. Mieszczące się w niej inicjatywy są generowane przez samą specyfikę

37 P. Kubicki, *Opór i projekt*, 20.09.2011, InstytutObywatelski.pl, <http://www.institutobywatelski.pl/2575/blogi/kwestie-miejskie/opor-i-projekt> (dostęp: 7.06.2015).

38 Zob. m.in.: badania Stowarzyszenia Klon/Jawor lub badania Diagnozy Społecznej realizowane przez Radę Monitoringu Społecznego.

39 Jest to teza dyskusyjna, z którą niektórzy obserwatorzy życia społecznego się nie zgadzają.

40 M. Castells, *Siła tożsamości...*, dz. cyt., s. 23.

przestrzeni miejskiej, platformy styku i ścierania się zróżnicowanych wartości i interesów. Merkantylizacja przestrzeni miejskiej, władza deweloperów, słabość władz samorządowych stanowiły główne czynniki mobilizujące do protestu, często najpierw w obronie własnych indywidualnych interesów (ruchy NIMBY). Ale z czasem nastąpiło przeobrażenie w organizacje działające na rzecz szerszych zbiorowości. Można postawić hipotezę, że ich aktywność, ze względu na medialny charakter konfliktów, często jest mocno nagłaśniana przez media.

„Gdy aktorzy społeczni na podstawie dostępnych im materiałów kulturowych budują nową tożsamość, która redefiniuje ich pozycję w społeczeństwie, a czyniąc to, dążą do transformacji całej struktury społecznej”⁴¹, wtedy rodzą się ruchy projektu. To one są głównymi aktorami zmiany społeczno-kulturowej, formułują nowe idee i odpowiadają za kreowanie tożsamości miejskiej, przyczyniają się do transformacji optyki miejskiej, a przede wszystkim mobilizują mieszkańców do działania w imię dobra wspólnego. Pozycja tych ruchów jest coraz silniejsza, mają realny wpływ na kształtowanie polityki miejskiej, a ich profesjonalizm i doświadczenie sprawia, że stają się partnerami władz samorządowych w projektowaniu i wdrażaniu reform w miastach.

Do ważnej cechy ruchów miejskich, która stanowi także o ich sile, należy zaliczyć ich aktywność w internecie. Sieć niejednokrotnie była miejscem rozpoczęcia aktywności na większą skalę, ale w przypadku większości inicjatyw tego typu jest także narzędziem działania i komunikacji wewnętrznej oraz zewnętrznej. Polskie ruchy miejskie doskonale wpasowały się we współczesną rzeczywistość i odnalazły się w sferze Web 2.0.

Manuel Castells, charakteryzując współczesny aktywizm miejski, zwraca uwagę, że „jego podstawami są Internet i sieci komunikacji mobilnej, ale ma ono charakter multimodalny. Obejmuje realne i wirtualne sieci społeczne, jak również sieci istniejące wcześniej oraz sieci, które powstały dzięki działaniom ruchu. Można wyróżnić sieci wewnątrz ruchu oraz sieci łączące ruch z innymi inicjatywami na całym świecie, z blogosferą internetową, mediami i opinią publiczną [...]. Wprawdzie ruchy zwykle są zakorzenione

41 Tamże, s. 24.

w przestrzeni miejskiej poprzez okupację placów publicznych i demonstracje uliczne, ale jednocześnie stale istnieją w wolnej przestrzeni Internetu. Jako sieć sieci, mogą sobie pozwolić na brak wyraźnie określonego centrum, a mimo to koordynować działania i prowadzić dyskusje za pomocą interakcji między wieloma węzłami. Z tego powodu nie potrzebują formalnego przywództwa, ośrodków dowodzenia, ani organizacji pionowej, żeby przekazywać informacje i instrukcje. Ta zdecentralizowana struktura maksymalizuje możliwości uczestnictwa w ruchu, ponieważ mamy do czynienia z sieciami otwartymi, bez wyraźnie zdefiniowanych granic⁴².

Nieformalne struktury dały im możliwość elastycznego reagowania na zmiany i nowe trendy, a autonomia sieci oraz osłabienie roli, pozycji i niezależności mediów lokalnych, będących pod coraz większym wpływem reklamodawców, sprawiło, że ruchy miejskie urosły do rangi czwartej władzy w miastach. Stają się głównymi obserwatorami i krytykami działań władz lokalnych, roszcząc sobie prawo kreowania alternatywnej polityki miejskiej.

Ruchy miejskie u podstaw swoich programów powołują się na idee prawa do miasta oraz demokracji miejskiej (kładąc silny nacisk na partycypację w zarządzaniu miastem). Koncepcje te wyrastają z paradygmatów konfliktowych (m.in. F. Engelsa), a także teorii marksistowskich⁴³ (tezy Engelsa w XX wieku rozwinęli m.in. H. Lefebvre oraz D. Harvey), jednak analizując to współczesne definiowanie za Davidem Harveyem, można dostrzec, że w takim ujęciu to aspekt funkcjonalny przeważa nad rewolucyjnym. Harvey twierdzi bowiem, że „prawo do miasta jest czymś o wiele szerszym niż prawo dostępu jednostki lub grupy do zasobów, które zawiera miasto: jest prawem do zmiany i wynajdowania miasta na nowo takim, jakim go pragniemy. Jest też, co więcej, prawem bardziej kolektywnym niż indywidualnym, ponieważ wynajdywanie

42 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, dz. cyt., s. 212.

43 Por. P. Pluciński, *Demokracja miejska, czyli lokalizm, miejskie ruchy społeczne i walki o miasto*, [w:] M. Baranowski (red.), *Demokracja i rola obywatela. O napięciu pomiędzy państwem, społeczeństwem i procesami globalizacyjnymi*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2014, s. 137.

miasta na nowo w sposób nieunikniony zależy od sprawowania kolektywnej władzy nad procesami urbanizacji. Wolność do tworzenia i przekształcania samych siebie i naszych miast jest, chcę to podkreślić, jednym z najcenniejszych i jednocześnie najbardziej lekceważonych pośród praw człowieka⁴⁴.

Czy rzeczywiste idee i motywacje działania ruchów miejskich niosą za sobą jedynie konstruktywne efekty? Wobec ruchów miejskich stawiane są zarzuty kwestionowania systemu demokracji pośredniej czy oszukiwania opinii publicznej uniwersalistycznymi propagandowymi hasłami, pod którymi w rzeczywistości kryją się partykularne interesy⁴⁵. Jeden z większych sukcesów ruchów miejskich, czyli wprowadzenie budżetów partycypacyjnych do miast, także jest krytykowany za zachwianie idei zrównoważonego rozwoju miasta. Niewątpliwie idea budżetu partycypacyjnego to skuteczny mechanizm angażowania mieszkańców w sprawy lokalne, ale analizując ją z perspektywy racjonalnego planowania i gospodarowania środkami publicznymi, to czy nie stanowią one raczej plebiscytu popularności? Jak wielu obywateli ma prawo decydować o przyszłości całego miasta i jaką część budżetu można oddać w ręce mieszkańców?

Ten nowy etap funkcjonowania aglomeracji miejskich w Polsce, na który wpływają ruchy miejskie, wymaga jeszcze szczegółowej debaty i doprecyzowania wielu ważnych kwestii.

Bez wątpienia w ostatnich latach w Polsce znaczenie ruchów miejskich wzrosło. Niezależnie od oceny podejmowanych przez nie działań i wyznaczanych celów, pewne pozostaje, że spowodowały one wzrost zaangażowania w sprawy miasta i wprowadziły nowy trend w myśleniu o przestrzeni miejskiej. I nawet jeśli niektóre ich postulaty mogą nasilić napięcia i konflikty społeczne, to w dużej mierze dzięki nim istnieje obecnie przestrzeń dla debaty na temat kwestii miejskich, w której każdy obywatel może zabrać głos.

⁴⁴ D. Harvey, *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, tłum. A. Kowalczyk, W. Marzec, M. Mikulewicz, M. Szlinder, Fundacja Nowej Kultury „Bęc. Zmiana”, Warszawa 2012, s. 22.

⁴⁵ B. Lenkowski, *Ruchy miejskie...*, dz. cyt.

ROZDZIAŁ 1

Ruch społeczny, kontestacja – główne ujęcia teoretyczne

1.1. Ruchy społeczne a zmiana społeczna – problemy definiowania

Ruchy społeczne przez wielu teoretyków oraz badaczy przedmiotu pojmowane są jako nieodłączny (czasem wręcz fundamentalny) element współczesnej rzeczywistości społecznej, a niekiedy nawet rzeczywistości politycznej⁴⁶. Ogólnie można je określić jako zbiorowe działanie zorientowane na pewien konkretny cel. Szczególną rolę ruchów społecznych, podkreślaną zwłaszcza w kontekście naszych czasów, jest silnie oddziałujący potencjał zmian społecznych. Ruchy tego rodzaju uważa się bowiem za jeden z głównych podmiotów zmiany społecznej, podkreślają to m.in. tacy autorzy, jak Alain Touraine, Anthony Giddens, Manuel Castells, Claus Offe czy Piotr Sztompka.

W swoich charakterystykach ruchów społecznych, widzianych z perspektywy zmiany społecznej, polski socjolog Piotr Sztompka wyróżnia dwa główne kryteria służące rozróżnieniu sposobów powstawania takiej zmiany. Pierwsze kryterium dotyczy źródła tych działań – zmiany mogą pojawiać

⁴⁶ Zob. P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych...*, dz. cyt., s. 255, oraz A. Giddens *Socjologia*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 463.

się „oddolnie” lub „odgórnie”, natomiast drugie kryterium odnosi się do intencjonalności podejmowanej aktywności. Zmiany mogą mieć zamierzony charakter, być realizacją założonych planów lub mogą wyłonić się jako niezamierzone efekty bądź wręcz skutki uboczne projektów zorientowanych na zupełnie inny cel. Skrzyżowanie wymienionych kryteriów przedstawione zostało w poniższej tabeli.

Tabela 2. Typologia zmiany

		Locus podmiotowości	
		Oddolnie	Odgórnie
Intencjonalność podmiotu	ukryta	1	2
	jawna	4	3

Źródło: P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*,
Wydawnictwo Znak, Kraków 2010, s. 256

Taka typologia pozwala umiejscowić ruchy społeczne w kategorii oznaczonej numerem 4 (jawne i oddolne). Jednak jej zakres definicyjny okazuje się zbyt szeroki, gdyż do działań oddolnych zorganizowanych w określonym celu można zaliczyć zarówno spontaniczne protesty, ruchy społeczne, grupy interesu, jak i zbiurokratyzowane partie polityczne, dążące do zdobycia władzy.

Definicja ruchu społecznego w ramach kategorii nr 4 wymaga, jak widać, zawężenia. Według Sztompki ruch społeczny konstituują cztery podstawowe komponenty:

1. istnienie zbiorowości ludzi, którzy wspólnie działają;
2. zbiorowe działanie nakierowane na wspólny cel, dotyczący jakiejś zmiany społecznej, definiowanej przez członków ruchu w podobny sposób;
3. niski poziom formalnej organizacji;
4. niezinstytucjonalizowana, niekonwencjonalna forma działania o względnie wysokim poziomie spontaniczności⁴⁷.

⁴⁷ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych...*, dz. cyt., s. 256-257.

W powyższej definicji nacisk pada na wspólne motywacje członków oraz strukturalne cechy (rozproszenie, niski poziom formalizacji) ruchów społecznych. Bardzo podobne akcenty można odnaleźć w licznych definicjach obecnych w literaturze. Zbiorowy charakter działań, niski stopień zorganizowania oraz chęć wytworzenia zmiany podkreślają m.in. Herber Blumer, Kurt i Gladys Lang, Neil Smelser, Ralph Turner, Mayer N. Zald i Micheal Berger i wielu innych.

W analizie Sztompki, poza uzasadnieniem znaczącej roli ruchów społecznych we współczesnym świecie, istotne jest także podkreślenie tego, że ruchy społeczne mogą być postrzegane, w zależności od kontekstu, jako przyczyna zmiany, jej skutek, a także trwający proces. Obserwacja ruchów społecznych daje możliwość uchwycenia dynamiki „stawania się społeczeństwa”.

Warto także zwrócić uwagę na nierozzerwalny związek badań ruchów społecznych z możliwością diagnozy społeczeństwa, w którym funkcjonują. Analiza ruchów społecznych jest równocześnie analizą społeczeństwa jako całości – może pełnić funkcję swoistego barometru społecznego (daje obraz zmian strukturalnych, zmian dominujących wartości, problemów społecznych, obszarów konfliktowych i in.). Według Bronisława Misztala cele stawiane sobie przez ruchy społeczne są „wyrazem niezaspokojenia w ramach istniejącego systemu instytucjonalnego określonych potrzeb materialnych i niematerialnych; sygnałem, że zakres i formy zaspokajania określonych potrzeb nie satysfakcjonują pewnych grup społecznych; świadectwem pojawienia się nowych układów wartości i stylów życia, które nie znajdują swego miejsca w istniejącym układzie instytucjonalnym”⁴⁸.

Natomiast Anthony Giddens w swoim ujęciu problematyki ruchów społecznych dodatkowo zwraca uwagę na dużą liczebność uczestników oraz „śmiertelność” tej formy działania (do skończonego cyklu życia ruchów społecznych odnosi się także analiza Piotra Sztompki). Według brytyjskiego

⁴⁸ B. Misztal, *Socjologiczna teoria ruchów społecznych*, „Studia Socjologiczne” 1984, nr 1(92), s. 113-138, [cyt. za:] G. Ulicka, *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993, s. 6.

socjologa i twórcy teorii strukturacji ruch społeczny to „wielka grupa ludzi zaangażowanych w realizację bądź zablokowanie procesu zmiany społecznej. Ruchy społeczne zazwyczaj działają w opozycji do organizacji, których celom i zapatrywaniom się sprzeciwiają. Jednak ruchy, którym udaje się uzyskać władzę i instytucjonalizują się, same często zmieniają się w organizacje”⁴⁹.

Odmienne stanowisko w definiowaniu ruchu społecznego prezentuje Charles Tilly, który punkt ciężkości odsuwa od zagadnienia stopnia formalizacji, przesuwając go w stronę problematyki celów podejmowanych działań. W tym podejściu nacisk położony jest na występowanie w sferze publicznej „zwykłych ludzi” (czyli niepolityków czy przedstawicieli zorganizowanych grup interesu). Oni właśnie za pomocą podejmowanych cyklicznie akcji dążą do przedstawienia większej grupie obywateli postulatów, które w ich mniemaniu są pomijane przez aktualną politykę państwa lub niewystarczająco reprezentowane⁵⁰. Amerykański socjolog i politolog wymienia następujące cechy ruchu społecznego:

1. długotrwałe, zorganizowane publiczne działania mające na celu skłonienie władzy do zrealizowania przedstawianych roszczeń zbiorowych (*kampania*);
2. stosowanie jednej lub kilku form aktywności publicznej: powoływanie koalicji i stowarzyszeń do zrealizowania określonego celu, debaty publiczne, uroczyste przemarsze, milczące manifestacje, demonstracje, akcje składania petycji, oświadczenia rozsyłane do mediów i przedstawiane w mediach, publikacja polemicznych broszur (*repertuar ruchu społecznego*);
3. wspólny, uzgodniony sposób publicznej prezentacji uczestników i uczestniczek ruchu społecznego w oparciu o zasadę WUNC:
 - a) szlachetność [celów, *worthiness*],
 - b) jedność [*unity*],

⁴⁹ A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 733.

⁵⁰ J. Kochanowski, *Poza horyzont heteronormatywności. Ruchy społeczne lesbijek i gejów*, „Societas/Communitas” 2007, nr 4-5, s. 134.

- c) liczebność [*numbers*] oraz
- d) podejmowanie widzialnych zobowiązań [*commitment*]; (wizerunek WUNC)⁵¹.

1.2. Uwarunkowania powstania nowych ruchów społecznych

Działania zbiorowe, których szczególnym rodzajem są ruchy społeczne, można z dużym prawdopodobieństwem określić mianem zjawisk o charakterze historycznie uniwersalnym. Ludzie różnych epok i należący do odmiennych typów społeczeństw jednocyli się dla osiągnięcia wspólnego celu lub przeciwnie, z których działaniami się nie zgadzali. Aktywność ta przybierała wielorakie formy, miała liczne motywacje czy obszary napięć oraz konfliktów, jednak z łatwością można wskazać wspólne cechy tego zjawiska, takie jak spontaniczny, zbiorowy charakter wraz z kontestacją obowiązującego porządku rzeczy. Ponadto niektórzy badacze, m.in. David Plotke, Karl-Werner Brandt czy Sidney Tarrow, prezentują pogląd, że wszystkie ruchy społeczne tworzą dziejowy cykl o bardzo długiej historii, a współczesne przejawy zbiorowej mobilizacji stanowią jego kolejny etap⁵², zatem podział na ruchy starego i nowego typu okazuje się sztuczny.

Niezależnie od powyższych tez, w teorii przedmiotu funkcjonują dwa główne paradygmaty dotyczące ruchów społecznych. Alain Touraine, Manuel Castells (choć z pewnymi zastrzeżeniami dotyczącymi nowego paradygmatu, ponieważ używa on określenia „ruchy społeczne ery informacji”), Claus Offe, Anthony Giddens oraz wielu innych autorów stosuje w swoich analizach ogólne

51 Ch. Tilly, *Social Movements 1768–2004*, Paradigm Publishers, Boulder-London 2004, s. 3–4.

52 D. Kuciński, *Uwarunkowania powstawania i rozwoju nowych ruchów społecznych*, 19.07.2009, Racjonalista.pl, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6688> (dostęp: 5.12.2015).

rozróżnienie na „stare” ruchy społeczne, które można ogólnie zaklasyfikować do przestrzeni ekonomiczno-politycznej, oraz „nowe” ruchy społeczne, lokujące się w sferze kulturalno-społecznej.

Przełom lat 60. i 70. XX wieku to cezura czasowa, którą w literaturze przedmiotu definiuje się jako moment, gdy ruchy społeczne zmieniły swój charakter. To także okres, o czym pisze m.in. Claus Offe, obserwowalnego (głównie w krajach Europy Zachodniej) zacierania się granic pomiędzy polityczną i pozapolityczną (prywatną) sferą życia społecznego⁵³.

W nowoczesnym społeczeństwie miejskim i przemysłowym rodzą się główne motywacje, które skłoniły ludzi do uczestnictwa w tej nowej formie ruchów kontestacyjnych. Piotr Sztompka wymienia procesy będące fundamentalnymi własnościami społeczeństwa nowoczesnego, owocujące mobilizacją i rozwojem nowego typu ruchów społecznych⁵⁴. Są to: urbanizacja, industrializacja, umasowienie edukacji, rozwój nowoczesnych technologii (a co za tym idzie znaczne usprawnienie komunikacji), wzrost nierówności wzmagający pulę niezadowolenia społecznego, atomizacja społeczna (powodująca poczucie wyobcowania, tzw. „samotność w tłumie” opisywana przez Davida Riesmana⁵⁵), chaos normatywny, rozpowszechnienie aktywistycznych oraz progresywnistycznych ideologii oraz rosnący nacisk na wartości demokratyczne. Te zaś obejmują wolność słowa, wolność zrzeszania się, a także zmianę dominującego charakteru pracy z fizycznej na umysłową, co skutkuje poszerzeniem się marginesu wolnego czasu i energii potencjalnych uczestników⁵⁶. Te warunki ogólne zostały stworzone przez masowe społeczeństwo XX wieku.

Przedstawione czynniki warto wzbogacić jeszcze o historyczne uwarunkowania specyficzne dla konkretnych środowisk społecznych (pierwsze nowe

⁵³ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 218.

⁵⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 158-161.

⁵⁵ D. Riesman, *Samotny tłum*, tłum. J. Strzelecki, Wydawnictwo Vis-à-vis/Etiuda, Kraków 2011.

⁵⁶ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 158-161.

ruchy społeczne pojawiły się w szczególnym typie społeczeństw). Według amerykańskiego socjologa Neila Smelsera, który zajmuje się analizą zachowań zbiorowych, „sprzyjający kontekst strukturalny”, czyli pewne ogólne tło, to pierwszy i niezbędny warunek wyłonienia się ruchu społecznego (1). Następnie musi dojść do pojawienia się „strukturalnego napięcia”, czyli sprzeczności interesów oraz wartości, czego obrazem są konflikty społeczne (2). Kolejnym niezbędnym etapem jest dostrzeżenie i zdefiniowanie, tj. uświadomienie sobie tych rozbieżności interesów i wartości, a więc zaistnieć muszą, używając terminologii Smelsera, „uogólnione przekonania” (3). Ostatni element uruchamiający rodzenie się omawianych ruchów to pewne partykularne wydarzenie, którego wydźwięk symboliczny lub emocjonalny okazuje się tak silny, że „przelewa się czara goryczy”. Smelser nazywa je „zdarzeniem inicjującym” (4). Te cztery determinanty działania zbiorowego muszą zajść kolejno, aby doszło do wyłonienia się ruchu społecznego⁵⁷.

Termin „nowe ruchy społeczne” rozpoczął swoją karierę pod koniec lat 60. XX wieku na gruncie europejskich nauk społecznych. Wtedy właśnie w rozwiniętych i bogatych krajach wywodzących się z zachodnioeuropejskiej cywilizacji, takich jak Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy i Francja, zaobserwowano nową formę zbiorowej aktywności. Społeczeństwa, w których ukonstytuował się ten nowy typ działań, to państwa o ustabilizowanych, wielopokoleniowych tradycjach demokratycznych oraz obywatelskich. Wydarzeniami wiążącymi się z początkiem funkcjonowania tego nowego typu formacji społecznych są słynne protesty studenckie na europejskich uczelniach. Te masowe demonstracje były m.in. artykulacją sprzeciwu wobec działań prowadzonych w ramach wyścigu zbrojeń przez wielkie mocarstwa atomowe (w tym prób nuklearnych), a także przeciwko wojnie w Wietnamie.

Dostrzeżono nową jakość tego typu społecznej aktywności. Badacze życia społecznego zauważyli, że nowe ruchy społeczne, w przeciwieństwie do tych określanych mianem „starych”, nie mają formy jednorazowych zrywów, które

57 N. Smelser, *Analiza zachowania zbiorowego*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, dz. cyt., s. 204-214.

reprezentują partykularne interesy konkretnych grup społecznych czy kategorii zawodowych (np. ruchy robotnicze, ruchy chłopskie czy związki zawodowe). Ich działania przybierają charakter celowych, trwałych, cyklicznych projektów, a obszary ich aktywności wpływają na społeczeństwo jako całość. Ich cechą charakterystyczną było dystansowanie się od życia politycznego. Bezprecedensowe miejsce zajmowały także w ich funkcjonowaniu działania symboliczne. Wielu teoretyków nowych ruchów społecznych (np. Alberto Melucci, Jean L. Cohen) konkludowało, że nastąpiła nobilitacja aspektu kulturowego w sferze zbiorowej ludzkiej aktywności. Sfera tożsamości współczesnego świata to ważny element pierwszych teoretycznych rozważań dotyczących kształtowania się nowego paradygmatu ruchów społecznych.

Szczególnie istotny okazał się tutaj także aspekt realizacji interesów uniwersalnych, ważnych dla ludzkości wziętej całościowo, a nie tylko wybranych grup, jak miało to miejsce do tej pory. Nowe ruchy społeczne rzuciły światło na nieznaną wcześniej kategorię problemów, przed jakimi stanął cały współczesny świat. Ten zaś, wraz z coraz szybszym rozwojem środków komunikacji oraz rosnącą współzależnością wynikającą z rozgałęziającej się sieci powiązań polityczno-gospodarczych, zmniejszył się do rozmiarów globalnej wioski (opisywanej przez Marshalla McLuhana już w 1962 roku⁵⁸). A zatem nowe ruchy społeczne artykułowały problemy globalne, np. zagadnienia ekologiczne związane z nie zrównoważonym rozwojem, czyli negatywnym wpływem gospodarki na środowisko naturalne, a w tym ocieplenie klimatu, zanieczyszczenie środowiska naturalnego, wyczerpywanie się surowców mineralnych itp.

Ronald Inglehart, analizując bezprecedensowe obszary aktywności nowych ruchów społecznych, zwrócił natomiast uwagę na nieekonomiczny aspekt sfery ich zainteresowań. Cele ich dążności mieszczą się w ramach dóbr postmaterialnych, dotyczą m.in. jakości życia, praw i wolności człowieka, ochrony życia, tożsamości, realizacji potrzeb przynależności, samorealizacji, rozwoju intelektualnego, dziedzictwa kulturowego, etnicznego, narodowego. To właśnie

⁵⁸ M. McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Toronto 1962.

wokół tych podzielanych wartości (wśród których kluczowe są autonomia i tożsamość⁵⁹) skupiają się członkowie tych ruchów; nie mają tutaj znaczenia podziały klasowe, zawodowe, czynniki socjoekonomiczne czy demograficzne⁶⁰.

Do tego typu formacji społecznych można zaliczyć m.in. szeroko rozumiane ruchy ekologiczne (zarówno działające na rzecz ochrony środowiska naturalnego, jak i środowiska miejskiego), ruchy feministyczne, pacyfistyczne, antynuklearne, ochrony praw człowieka, na rzecz mniejszości seksualnych, antyaborcyjne, zwrócone przeciwko karze śmierci⁶¹.

Przykładami indywidualnych wydarzeń, które miały bezpośredni wpływ na mobilizację społeczną, czyli w terminologii Neila Smelsera okazały się „zdarzeniami inicjującymi”, była np. awaria elektrowni atomowej w Three Miles Island, zapoczątkowująca ruch antynuklearny, czy skażenie chemiczne po wycieku z fabryki pestycydów w Chopal w Indiach, co stanowiło istotny czynnik w historii zawiązania się ruchu ekologicznego⁶². W tabeli nr 3 przedstawiono w formie zestawienia główne elementy składowe starego oraz nowego paradygmatu ruchów społecznych.

Zmiana paradygmatu wynika w pewnym sensie także z metamorfozy podejścia naukowo-analitycznego oraz politycznego do zjawiska ruchów społecznych. Powojenne analizy przedstawiały ruchy społeczne jako obraz patologii, frustracji, napięć i konfliktów społecznych, a skutkom ich działań przypisywano charakter niszczyielski. Natomiast nowy paradygmat wiąże się z przypisaniem ruchom społecznym podmiotowości, czyli dostrzeżeniem w działaniach ich członków trwałych wartości oraz logiki, zapewniających

59 C. Offe, *Nowe ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 222.

60 P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 163.

61 Tamże, s. 163; A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 464; M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, tłum. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 163.

62 P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 168.

ich polityczną oraz socjologiczną legitymizację. Ruchy społeczne uzyskały miano integralnego elementu dynamiki społecznej, a konflikt stał się jedynie formą współlegzystencji⁶³.

Tabela 3. Porównanie starego oraz nowego paradygmatu definiowania ruchów społecznych

	Stary paradygmat	Nowy paradygmat
Aktorzy	społeczno-ekonomiczne grupy w swoim własnym interesie angażujące się w konflikty w strefie podziału	społeczno-ekonomiczne grupy działające nie jako określone grupy, lecz w imieniu szerszych zbiorowości
Kwestie	wzrost gospodarczy i dystrybucja, bezpieczeństwo militarne i społeczne, kontrola społeczna	zachowanie pokoju, środowiska naturalnego, praw jednostki, niewyalienowane formy pracy
Wartości	wolność i bezpieczeństwo prywatnej konsumpcji i awansu materialnego	autonomia jednostki i jej tożsamość jako opozycja wobec scentralizowanej kontroli itp.
Sposób działania	wewnętrzny: formalna organizacja, masowe zrzeszenia delegujące reprezentację; zewewnętrzny: pluralistyczne lub korporacyjne uzgadnianie interesów, współzawodnictwo partii politycznych, reguła większościowa	wewnętrzny: nieformalność i spontaniczność, niski stopień pionowej i poziomej dyferencjacji ról; zewewnętrzny: polityka protestu oparta na żądaniach formułowanych przede wszystkim w terminach negacji <i>status quo</i>

Źródło: C. Offe, *Nowe ruchy społeczne – przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, dz. cyt., s. 224

Wielu badaczy podkreśla, że aktywność ruchów społecznych jest w dzisiejszych czasach bardzo wysoka, ich działania nie pozostają niezauważone, a w wielu aspektach życia możemy doświadczyć skutecznych efektów ich funkcjonowania. Można powiedzieć, używając określenia amerykańskiego socjologa Meyera Zalda, że „sektor ruchów społecznych” staje się coraz bogatszy, a nawet żyjemy obecnie w „erze ruchów społecznych”.

⁶³ M. Rakusa-Suszczewski, *Ruchy społeczne i demokracja*, „Animacja Życia Publicznego: analizy i rekomendacje. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityki Lokalnych” 2012, nr 2(7), s. 7.

1.3. Główne koncepcje w ramach teorii nowych ruchów społecznych

Teoria nowych ruchów społecznych wyrosła z socjologii europejskiej i należy do podejścia mocno akcentującego kwestię kultury⁶⁴. Jej nowość, poza wymienionymi już rysami – obszarami aktywności, wartościami głoszonymi przez uczestników ruchów, luźną strukturą organizacyjną czy formami działania, wiąże się także z uwzględnieniem szerszej perspektywy obserwacji rzeczywistości społecznej. Mamy tutaj do czynienia z „nowymi ruchami protestu”, „nowym populizmem”, „neoromantyzmem”, czyli ogólnie ujmując – z „nową polityką”⁶⁵, a zatem rozszerzeniem badawczego zainteresowania o poziom makrostrukturalny.

Do grona osób mających szczególny wpływ na ugruntowanie się teorii nowych ruchów społecznych oraz cieszących się znaczącym głosem w dyskursie dotyczącym tej tematyki, należą przede wszystkim: Alain Touraine, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Claus Offe, Immanuel Wallerstein, Jürgen Habermas, Alberto Melucci, Manuel Castells oraz Anthony Giddens. Ich koncepcje, choć zróżnicowane, razem tworzą system teorii nowych ruchów społecznych, przedstawiający wizję całościową, której ważnym elementem jest dążenie do wskazania przyczyn powstania nowych ruchów społecznych⁶⁶.

Alain Touraine, podobnie jak wspomniani wcześniej Piotr Sztompka, reprezentuje socjologię dynamiczną, dla której główne obszary zainteresowania to procesy zmiany społecznej, przemiany i ruchy społeczne. Francuski socjolog poświęcił badaniu ruchów społecznych większość swojego życia zawodowego, zajmował się m.in. ruchami robotniczymi w Ameryce Łacińskiej, a także, wraz z polskimi socjologami, przeprowadził w latach 80. XX wieku głęboką analizę ruchu społecznego „Solidarność”. Jego teoria jasno precyzuje elementy konstytutywne istnienia ruchu społecznego. Są to: konflikt, historyczność (tak

64 M. Nowosielski, *Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych*, „Przegląd Zachodni” 2011, nr 4, s. 16.

65 C. Offe, *Nowe ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 221.

66 M. Nowosielski, *Socjologiczna refleksja...*, dz. cyt., s. 17.

określany jest przez niego potencjał społecznych możliwości twórczych⁶⁷) oraz tożsamość ruchu. Według Touraine'a ruch społeczny to „element specyficznej metody konstruowania tejże rzeczywistości społecznej”⁶⁸. W przeciwieństwie do innych działań zbiorowych, ruch społeczny stanowi pewną szczególną odmianę konfliktu społecznego. Przyjęcie takiej perspektywy niesie za sobą założenie istnienia zdefiniowanych oponentów ruchu oraz obszarów walki⁶⁹. W tej koncepcji kluczową rolę w konstruowaniu ruchów społecznych odgrywa, uogólniając, konflikt, który odnosi się do systemów wartości. Ruch społeczny ma na celu kontestację obowiązujących w społeczeństwie fundamentów kulturowych oraz wprowadzenie własnych, na których ma powstać system społeczny⁷⁰. Zgadza się to z tezą Jürgena Habermasa czy innych autorów, opisujących przestrzenie konfliktów angażujące nowe ruchy społeczne, którzy w pierwszej kolejności wymieniają kwestie związane z reprodukcją kulturową, socjalizacją oraz integracją społeczną⁷¹. Równie ważne znaczenie dla francuskiego socjologa ma tożsamość ruchu łączącą się z tożsamością jednostek. U źródeł nowej tożsamości oraz mobilizacji społecznej leży odrzucenie przez jednostki lub grupy ról i pozycji statusowych, które zostały im narzucone przez system społeczny⁷².

⁶⁷ M. Rakusa-Suszczewski, *Ruchy społeczne i demokracja...*, dz. cyt., s. 8.

⁶⁸ M. Frybes, *Touraine'a koncepcja ruchu społecznego*, [w:] P. Kuczyński (red.), *W poszukiwaniu ruchu społecznego. Wokół socjologii Alaina Touraine'a*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1994, s. 23.

⁶⁹ A. Touraine, *Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych*, [w:] J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995, s. 212.

⁷⁰ K. Wojnicka, *Teorie nowych ruchów społecznych w badaniach nad ruchami mężczyźni we współczesnej Polsce – próba aplikacji*, „Studia Humanistyczne AGH” 2012, t. 11, nr 2, s. 112.

⁷¹ S.M. Buechler, *Teorie nowych ruchów społecznych*, [w:] K. Górlach, P.H. Mooney (red.), *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 166.

⁷² A. Touraine, *O socjologii*, tłum. M. Warchał. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 44-45.

Hiszpański socjolog Manuel Castells, opisując ten nowy typ formacji społecznej, używa terminu „ruchy społeczne ery informacji”⁷³. Autor koncepcji społeczeństwa sieci właśnie ruchy społeczne lokuje w jej centrum, określając je jako „celowe działania zbiorowe, których wynikiem – zarówno w przypadku zwycięstwa, jak i niepowodzenia – jest przekształcenie wartości i instytucji społeczeństwa”⁷⁴. Castells w swoich analizach ruchów społecznych, przedstawionych w drugiej części popularnej trylogii *Wiek informacji: ekonomia, społeczeństwo i kultura* pt. *Siła tożsamości*, prezentuje założenia metodologiczne dotyczące definiowania tychże ruchów, wzorując się na koncepcjach Alaina Touraine’a. Pierwsze założenie odnosi się do braku możliwości obiektywnej i zewnętrznej analizy ruchów. Tożsamość ruchu musi być rozumiana w jego własnych kategoriach. Można powiedzieć, że należy tu stosować pewną wariację teorematu Thomasa: ruch społeczny jest tym, czym głosi, że jest – znaczy to, że praktyka dyskursywna ruchu stanowi jego samookreślenie. Drugie założenie stanowi, że ruchy społeczne są zjawiskiem analitycznie neutralnym, ich działania prowadzą do zmian rzeczywistości, ale ewolucja społeczna nie ma z góry zdeterminowanego, „właściwego” kierunku. Obserwacja ruchów społecznych służyć ma analizie społecznej, a nie jego ocenie. Trzecie założenie Castellsa dotyczy klasyfikacji ruchów społecznych – stosuje on kryteria definiujące ruch społeczny pochodzące z koncepcji Touraine’a. Adaptacja tych trzech kryteriów przez Castellsa przedstawia się w następujący sposób: 1) tożsamość ruchu – autodefinicja, czyli to, czym jest i kogo reprezentuje; 2) przeciwnik ruchu – kogo ten ruch uważa za swojego głównego wroga; 3) cel społeczny – obraz porządku społecznego, do jakiego działania tego ruchu mają doprowadzić⁷⁵.

Co istotne, jak podkreśla Castells, wymienione składowe definicji ruchu określane są tylko i wyłącznie na podstawie tego, co same ruchy społeczne

⁷³ Związek funkcjonowania nowych ruchów społecznych z kluczową według Castellsa technologią, czyli nowymi mediami, zostanie omówiony w dalszej części pracy.

⁷⁴ M. Castells, *Siła tożsamości...*, dz. cyt., s. 19.

⁷⁵ Tamże, s. 77-78.

mówią o sobie. Założenia Alana Touraine'a uznaje się za klasyczną podstawę badań ruchów społecznych, wielu późniejszych autorów opierało na niej swoją metodologię badawczą.

Claus Offe, pisząc o pojawieniu się nowego paradygmatu w ramach analizy ruchów społecznych, zwraca uwagę, jak już zostało wspomniane, na zmianę modelu rozwoju politycznego w krajach rozwiniętych, a także wzrost świadomości obywateli oraz chęć odzyskania przez nich podmiotowości politycznej. Regulacje polityczne zaczynają być postrzegane jako niewystarczające działania ze strony zbiurokratyzowanych struktur instytucji państwa, aby poradzić sobie z nowymi formami konfliktów i sprzeczności społecznych, których podłoże nie jest już wyłącznie ekonomiczne. Nowe ruchy społeczne pragną być postrzegane jako aktorzy polityczni, burzą jednak obowiązujący dualistyczny porządek: państwo *versus* społeczeństwo obywatelskie i wytwarzają dla siebie trzecią, pośrednią przestrzeń. To sfera polityki nieinstytucjonalnej.

Niemiecki socjolog wielokrotnie zwraca uwagę, że ze względu na swój niezinstytucjonalizowany charakter nowe ruchy społeczne nie mogą ponosić odpowiedzialności ze swoje działania, stosują (o czym pisał także Piotr Sztompka) „niekonwencjonalne” formy działania, do których należy m.in. taktyka protestu, stawianie żądań oraz brak możliwości dialogu. Ale właśnie z racji braku formalnej organizacji nie mogą one prowadzić negocjacji, ponieważ nie mają właściwie nic do zaoferowania.

Do kolejnej cechy wymienianej przez Offego należy niewystępowanie spójnego systemu wartości wśród członków ruchu. Po części stanowi to pochodną nieformalnej struktury organizacji. Uczestnicy spotykają się w celu realizacji pojedynczego zadania, łączą ich tylko poglądy na to konkretne zagadnienie, a nie całościowa wizja pożądanego stanu rzeczywistości społecznej.

Zdaniem Offego uczestnicy nowych ruchów społecznych nie utożsamiają się z dotychczas funkcjonującymi schematami politycznymi ani socjoekonomicznymi, ponieważ pola konfliktów określane są raczej w kategoriach uniwersalnych. Jednak brak samoidentyfikacji nie jest tożsamy ze zróżnicowaniem bazy społecznej, z jakiej rekrutują się członkowie nowych ruchów.

Wyróżnia on trzy główne segmenty struktury społecznej, z których pochodzą aktywiści. Są to: nowa klasa średnia (głównie przedstawiciele zawodów administracyjno-usługowych), „stara” klasa średnia oraz ludzie będący poza lub na peryferiach rynku pracy (m.in. studenci, bezrobotni, emeryci)⁷⁶.

Istotny wkład w teorie nowych ruchów społecznych ma także włoski socjolog Alberto Melucci, autor terminu „polityka tożsamości”. Tak jak Offe kładzie on duży nacisk na zbiorową tożsamość jako ważny aspekt formowania się oraz funkcjonowania nowych ruchów społecznych. Według włoskiego socjologa zbiorowa tożsamość to interaktywne i podzielane przez uczestników ruchu samookreślenie, konstruowane przez jednostki lub grupy (na wyższym poziomie organizacji) i dotyczące celów oraz możliwości i ograniczeń planowanych działań⁷⁷. Aktywność takich formacji opartych na zbiorowej tożsamości za Meluccim określa się właśnie mianem „polityki tożsamości”⁷⁸. Drugi ważny element jego koncepcji obejmuje aspekt semiotyczny ponowoczesnego społeczeństwa informacyjnego – procesy nadawania oraz redefiniowania znaczeń mające swe odbicie we współczesnym aktywizmie, a zwłaszcza w procesach komunikacji.

Podsumowując, można wyróżnić cztery główne kategorie czynników związanych z kształtowaniem się nowych ruchów społecznych: polityczne, technologiczne, społeczne oraz ekonomiczne. Zaliczyć można tutaj m.in. kryzys państwa narodowego, demokracji przedstawicielskiej, rozwój technologii teleinformatycznych, nacisk na wartości postamaterialistyczne (w ujęciu Ronalda Ingleharta) oraz rozwój społeczeństwa informacyjnego (praca konceptualna).

⁷⁶ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 218-224.

⁷⁷ A. Melucci, *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 70-71.

⁷⁸ J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja:(naprawdę) nowe media narzędziem obywatelskiej mobilizacji*, „Nowe Media” 2010, nr 1, s. 70-71.

1.4. Formy działania nowych ruchów społecznych

Analizując formę aktywności nowych ruchów społecznych, należy wyróżnić jej dwa aspekty: wewnętrzny oraz zewnętrzny sposób działania. Pierwszy dotyczy mechanizmów współpracy, tego, jak jednostki tworzą wspólnotę, natomiast drugi odnosi się do metod stosowanych przez te ruchy w konfrontacji ze światem zewnętrznym, a głównie ze swoimi przeciwnikami⁷⁹.

Jeśli chodzi o pierwszy komponent, to cechą charakterystyczną nowych ruchów społecznych, co podkreśla wielu autorów i o czym była już mowa, jest formowanie się *ad hoc*, brak lub niski poziom formalizacji oraz egalitarność. Nowe ruchy tworzą uczestnicy, wolontariusze, czyli ochotnicy, oraz nieformalne sieci współpracy. Offe podkreśla, że strukturę organizacyjną nowych ruchów cechuje brak zróżnicowania – nie ma go ani w układzie poziomym, ani pionowym. Ten typ formacji nie odgradza się od świata zewnętrznego przez dokonywanie rozróżnień na „członków” i „nie-członków” ruchu, ale także jego wewnętrzna struktura jest „płaska”, tzn. nie ma członków wyższych czy niższych rangą, nie są wyłaniani liderzy. Ta cecha okazuje się szczególnie istotna w kontekście niniejszej pracy, interesujące jest bowiem, jak w ten fragment koncepcji nowych ruchów społecznych wpisują się ruchy miejskie, a dokładniej – ruch miejski poddany analizie.

W przypadku drugiego aspektu, czyli zewnętrznej formy działania, mamy do czynienia z taktyką protestu, która może się objawiać jako działania czysto „fizyczne”, np. demonstracje skupiające dużą liczbę osób. Obok nich funkcjonują, dzięki rozwojowi nowych mediów, wysiłki ograniczone tylko do przestrzeni wirtualnej bądź łączące aktywność w świecie rzeczywistym z internetową (np. na portalach społecznościowych)⁸⁰.

Stosowane taktyki działań mają zwrócić uwagę opinii publicznej na konkretny problem. Dlatego ruchy często stosują niekonwencjonalne metody oraz

⁷⁹ C. Offe, *Nowe ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 223.

⁸⁰ Rola nowych mediów w działaniach nowych ruchów społecznych zostanie omówiona w dalszej części pracy.

artykułują swoje postulaty w formie negatywnej, o czym świadczą takie słowa, jak: „nigdy”, „stop”, „koniec”, „precz” itp.⁸¹ (można tu podać krakowski przykład ruchu miejskiego: Kraków Przeciw Igrzyskom).

Nowe ruchy społeczne we wczesnych teoriach charakteryzowano jako grupy wywierające nacisk oraz stawiające żądania, z którymi nie ma możliwości zawarcia kompromisu. Dzieje się tak, ponieważ swoje cele postrzegają wyłącznie w kategoriach „porażka – zwycięstwo”⁸². Obecnie natomiast pojawiają się głosy, że nowe ruchy społeczne „w większości akceptują liberalno-demokratyczne *status quo* i [...] tracą ów kontrkulturowy i krytyczny potencjał”⁸³. Można oczywiście wskazać zarówno pozytywne, jak i negatywne strony tej zmiany. Pozytywną konsekwencją jest możliwość negocjowania, wprowadzenia stopniowej zmiany społecznej opartej na dialogu obywatelskim. Działanie ruchów w ramach reguł życia publicznego daje im większe możliwości współpracy z innym organizacjami, także publicznymi, a zatem zwiększa szanse na osiągnięcie planowanego celu. Jednak aktywistom nowych ruchów społecznych zarzuca się także hipokryzję, nie są już autentycznymi wyrazicielami różnic, a raczej zostali współuczestnikami propagandy, elementem pospolitego porządku⁸⁴. Po wyborach samorządowych w 2014 roku pojawiły się także komentarze krytyczne, dotyczące ambicji politycznych pewnej części środowiska polskich miejskich ruchów społecznych⁸⁵.

81 C. Offe, *Nowe ruchy społeczne...*, dz. cyt., s. 223.

82 Tamże.

83 M. Rakusa-Suszczewski, *Ruchy społeczne i demokracja...*, dz. cyt., s. 8.

84 Tamże, s. 8.

85 P. Pluciński, *Im lepiej, tym gorzej albo widmo kryzysu miejskich ruchów społecznych?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, nr 1, s. 409.

ROZDZIAŁ 2

Ruchy społeczne w społeczeństwie informacyjnym

2.1. Główne ujęcia teoretyczne współczesnej rzeczywistości społecznej – społeczeństwo informacyjne, społeczeństwo sieciowe, społeczeństwo ryzyka

Rozwój technik informacyjnych, który rozpoczął się w połowie XX wieku, a na przełomie XX i XXI wieku gwałtownie przyspieszył, od telefonii komórkowej, transmisji satelitarnych aż do rozpowszechnienia internetu, nadał ruchom społecznym niespotykane wcześniej możliwości. Lokalne wydarzenia mogą być transmitowane na cały świat, a lokalni działacze dzięki łączom internetowym są w stanie wymieniać się informacjami oraz doświadczeniami, a także koordynować wspólne projekty. Nowe ruchy społeczne to nie tylko globalne (uniwersalne) cele działań, ale także globalna infrastruktura organizacyjna. Tworzą się ponadnarodowe sieci współpracy, które szybko i kreatywnie reagują na bieżące wydarzenia, a także mają moc wywierania nacisków na potężne

korporacje, rządy i organizacje międzynarodowe⁸⁶. Zdobywają status silnych ośrodków globalnego społeczeństwa obywatelskiego i cieszą się wpływem na globalną sferę publiczną.

Dla właściwego ujęcia sposobu funkcjonowania oraz narzędzi komunikacji, którymi się posługują współczesne ruchy społeczne, a w tym także ruchy miejskie, należy zwrócić szczególną uwagę na kontekst społeczny, w jakim te działania mają miejsce.

Rzeczywistość społeczna, w której żyjemy, określana jest różnie, w zależności od tego, na jaki jej aspekt kładzie się główny akcent. Od drugiej połowy XX wieku na świecie zaszły zmiany w sferze społecznej, gospodarczej, technologicznej oraz politycznej. Doprowadziły one do powstania nowego typu globalnego społeczeństwa, w którym podstawą egzystencji społecznej jest produkcja informacji i usług (praca koncepcyjna), a gospodarka opiera się na wiedzy. Na przestrzeni lat podejmowano wiele prób konceptualizacji tego nowego fenomenu społecznego, którego istotę stanowi połączenie technologii z aspektem ludzkim. Najpopularniejsze okazało się określenie „społeczeństwo informacyjne”, termin wprowadzony w 1963 roku przez japońskiego socjologa Tadao Umehao. Wśród innych znanych ujęć współczesnej rzeczywistości znajdujemy następujące: globalna wioska (McLuhan), społeczeństwo trzeciej fali (Toffler), społeczeństwo sieciowe (Castells), społeczeństwo cybernetyczne (Sienkiewicz), społeczeństwo postmodernistyczne/ponowoczesne (Etzoni, Fukuyama, Bauman), społeczeństwo postkapitalistyczne (Drucker, Dahrendorf)⁸⁷, społeczeństwo późnej nowoczesności (Giddens, Beck).

Społeczeństwo informacyjne to zjawisko złożone i różnorodne. W literaturze przedmiotu istnieją wielorakie definicje. Głównie zaś akcentuje się rolę

⁸⁶ A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 465.

⁸⁷ M. Szpunar, *Społeczeństwo informacyjne – problemy pomiaru i problemy definicyjne*, [w:] K. Grysa (red.), „Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych: zeszyty naukowe”, z. 3, Świętokrzyskie Centrum Edukacji na Odległość, Wyższa Szkoła Handlowa im. Bolesława Markowskiego w Kielcach, Kielce 2006, s. 153-164.

i wartość informacji we współczesnym społeczeństwie oraz gospodarce⁸⁸. Różne ujęcia zwracają uwagę na odmienne rysy społeczeństwa informacyjnego, np. William Melody podkreśla uzależnienie „od złożonych informatycznych sieci elektronicznych oraz alokowanie znacznej części swoich zasobów w działalność informacyjną oraz komunikacyjną”⁸⁹. Natomiast Jan van Cuilenburg już w 1987 roku zauważył, że coraz większa część rosnącej podaży informacji jest niemożliwa do odebrania, przetworzenia i wykorzystania⁹⁰. Wraz z upływem czasu, dysproporcja ta ma charakter zwiększający się. O przytłaczającym użytkownikom internetu nadmiarze informacji mówili w ostatnich latach także m.in. Zygmunt Bauman oraz John Keane. Pierwszy za jedną z cech płynnej nowoczesności uznaje „powódź, nadmiar, przerost informacji, komunikatów, dźwięków i obrazów o ładunku semantycznym, którego odcyfrować, a już tym bardziej wchłonąć i przyswoić, nie ma czasu”⁹¹. Następny zaś określa współczesność jako (tłum. J.G.) „rewolucyjną epokę komunikacyjnego przeżyty” (*we are living in a revolutionary age of communicative abundance*)⁹². Jednak Cuilenburg za punkt centralny swej charakterystyki społeczeństwa informacyjnego uznał wtedy aspekty gospodarcze oraz komunikacyjne: komputeryzacja i miniaturyzacja wyraźnie zredukowały koszty, a co za tym idzie, spowodowały znaczący wzrost produkcji oraz przepływu informacji, a także wzrost prędkości, objętości i interaktywności komunikowania się⁹³.

⁸⁸ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 119.

⁸⁹ W. Melody, *Communication Policy in the Global Information Economy: Whither the Public Interest?*, [w:] M.F. Ferguson, *Public Communication: The New Imperatives. Future Directions for Media Research*, Sage, London 1990, s. 26-27.

⁹⁰ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego...*, dz. cyt., s. 119.

⁹¹ Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Instytut Kultury, Warszawa 1994, s. 18.

⁹² J. Keane, *Democracy in the Age of Google, Facebook and Wikileaks*, 2011, <http://johnkeane.net/55/news/democracy-in-the-age-of-google-facebook-and-wikileaks#more-19871> (dostęp: 5.11.2015) – wykład wygłoszony 5.07.2011 r. w Strasburgu.

⁹³ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego...*, dz. cyt., s. 119.

Natomiast definicja społeczeństwa informacyjnego według polskiego Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji odnosi się do stanu rozwoju infrastruktury teleinformatycznej oraz kładzie się w niej nacisk na powszechny dostęp do internetu dla wszystkich obywateli:

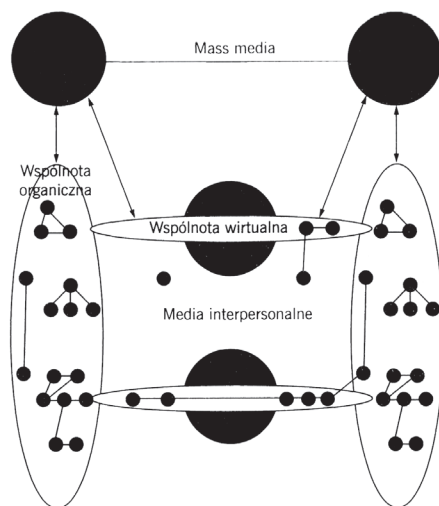
„Społeczeństwo informacyjne to społeczeństwo znajdujące się na takim etapie rozwoju techniczno-organizacyjnego, że osiągnięty poziom zaawansowania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych stwarza warunki techniczne, ekonomiczne, edukacyjne i inne do powszechnego wykorzystania informacji w produkcji wyrobów i świadczeniu usług. Społeczeństwo takie zapewnia obywatelom powszechny dostęp i umiejętność korzystania z technologii teleinformatycznych w ich działalności zawodowej i społecznej, w celu podnoszenia i aktualizacji wiedzy, korzystania ze zdobyczy kultury, ochrony zdrowia oraz spędzania wolnego czasu i innych usług mających wpływ na wyższą jakość życia”⁹⁴.

Wielu badaczy współczesnej rzeczywistości społecznej zwraca uwagę na jedną z konsekwencji rozwoju społeczeństwa informacyjnego, jaką jest wzrost „wewnętrzznego powiązania” społeczeństwa⁹⁵. Tacy autorzy jak Manuel Castells oraz Jan van Dijk używają określenia „społeczeństwo sieciowe” lub „społeczeństwo sieci”. Koncepcję tę często umieszcza się w ramach teorii społeczeństwa informacyjnego, w tej zaś kluczową rolę odgrywa forma i organizacja przetwarzania oraz wymiany informacji. Według van Dijka społeczeństwo sieci to formacja społeczna, która posiada infrastrukturę składającą się z sieci społecznych oraz medialnych. Sieci te kształtują fundamenty organizacji na wszystkich poziomach, a także w coraz większym stopniu dokonują wzajemnego połączenia wszystkich segmentów oraz części społecznej struktury, czyli jednostek, grup i organizacji⁹⁶.

⁹⁴ V. Szymanek (red.), *Społeczeństwo informacyjne w liczbach*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013, s. 272.

⁹⁵ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego...*, dz. cyt., s. 119.

⁹⁶ J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów*, tłum. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 36.

Rysunek 1. Struktura społeczeństwa sieci

Źródło: J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów*, tłum. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 58

Ze względu na wspomnianą już indywidualizację społeczną oraz fragmentaryzację tradycyjnych wspólnot, podstawowym elementem społeczeństwa sieci jest jednostka, która funkcjonuje w różnych sieciach. Holenderski socjolog stawia tezę, że mamy obecnie do czynienia ze społeczeństwem sieciowym, czyli taką jego formą, w której rośnie stopień organizacji w relacjach obejmowanych przez sieci medialne. Jednak zauważa on, że tylko częściowo zastępują one sieci społeczne, oparte na relacjach bezpośrednich (czyli twarzą w twarz). Wirtualne wspólnoty służą raczej uzupełnieniu tych fizycznych, które na przestrzeni ostatnich lat uległy znacznej redukcji⁹⁷. Cechą charakteryzującą społeczeństwo sieciowe jest realizacja relacji społecznych przez zintegrowane sieci społeczne oraz medialne. Van Dijk podkreśla, że komunikacja poprzez sieć komputerową oraz pozostałe jej typy zapośredniczone stanowią uzupełnienie komunikacji bezpośredniej. Korzystanie z licznych rodzajów komunikowania się oraz naprzemienne ich użycie, zwłaszcza

97 Tamże, s. 54-57.

w przypadku użytkowników mobilnych, „będzie narastać, co z większym prawdopodobieństwem wzmocni infrastrukturę społeczną, aniżeli miałyby doprowadzić do fragmentaryzacji sfery publicznej, czego obawia się wielu obserwatorów życia społecznego”⁹⁸. Na rysunku 1 przedstawiono społeczną oraz komunikacyjną strukturę społeczeństwa sieci.

Manuel Castells podkreśla wpływ tego nowego typu organizowania relacji na wszystkie sfery życia społecznego: „Sieci stanowią nową morfologię społeczną naszych społeczeństw, a dyfuzja sieciowej logiki w istotny sposób zmienia procesy produkcji, percepcji, władzy i kultury”⁹⁹. Sieci tworzą kulturę wirtualną, kulturę przepływu globalnych trendów, przekształcających czas i przestrzeń¹⁰⁰. Organizacja w formie sieciowej zastępuje inne jej formy i funkcjonuje w poprzek kategorii politycznych, ekonomicznych oraz kulturowych¹⁰¹. W poniższej tabeli zestawiono oddziaływanie sieci na poszczególne przestrzenie społeczne w ujęciu hiszpańskiego socjologa.

Tabela 4. Właściwości społeczeństwa sieci (wg Manuela Castellsa)

Sfery życia społecznego	Właściwości związane z usieciowieniem
Ekonomia	zorganizowana globalnie, opiera się na modelu sieci i transferze informacji (<i>informational</i>)
Czas i przestrzeń (ludzkie doświadczenie)	„zawsze tu i teraz”, ponadczasowość (<i>timeless time</i>) oraz „przestrzeń przepływów” (<i>space of flows</i>)
Kultura	kultura „rzeczywistej wirtualności” (<i>culture of real virtuality</i>)
Władza	wynika z kontroli dostępu do znaczących sieci (czyli posiada status węzła), media traktowane jako uprzywilejowana przestrzeń polityki

⁹⁸ Tamże, s. 59.

⁹⁹ M. Castells, *Spółczesność sieci*, tłum. M. Marody i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 467.

¹⁰⁰ M. Castells, *Koniec tysiąclecia*, tłum. J. Stawiński, S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 340.

¹⁰¹ D. Barney, *Spółczesność sieci*, tłum. M. Fronia, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008, s. 38.

Sfery życia społecznego	Właściwości związane z usieciowieniem
Podziały społeczne	warunkami społecznego, ekonomicznego oraz politycznego uczestniczenia w społeczeństwie są możliwości dostępu do znaczących sieci; podział: włączenie i wykluczenie cyfrowe (brak dostępu do istotnych sieci)
Konflikty społeczne	wynikają z napięcia między brakiem umiejscowienia procesów, które są związane z władzą, dobrami materialnymi oraz informacjami, a przywiązaniem do określonej przestrzeni (tradycyjny sposób organizacji tych sfer)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D. Barney, *Spółczesność sieci*, tłum. M. Fronia, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008, s. 38–44

Biorąc pod uwagę mobilizacyjny wpływ na rozwój i funkcjonowanie współczesnych ruchów społecznych, kolejną interesującą koncepcją okazuje się idea społeczeństwa ryzyka. Wywodzi się ona, tak jak wymienione wcześniej społeczeństwo sieciowe, z teorii społeczeństwa informacyjnego. Anthony Giddens stawia tezę, że nowe ruchy społeczne, będąc unikatowym produktem *późnej nowoczesności*, odzwierciedlają nowe formy ryzyka, na które każdy, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społeczeństwa jako całości, jest narażony¹⁰².

Niemiecki socjolog Ulrich Beck razem z Anthony'm Giddensem oraz Scottem Lashem rozwinęli koncepcję tzw. *późnej nowoczesności*. Wyróżniają oni cztery najważniejsze cechy tej fazy rozwoju społecznego. Są to: pojawienie się nowej formy zaufania (1), obecność nowych wymiarów ryzyka (2), brak przejrzystości, chaos i niepewność życia społecznego (3) oraz tendencje globalizacyjne, obejmujące obszary ekonomiczne, polityczne oraz kulturowe (4).

Pierwsza własność *późnej nowoczesności* wiąże się z obecnością w naszym życiu ogromnych, skomplikowanych systemów związanych zarówno ze sferą społeczną, jak i techniczną. Można tu zaliczyć m.in. systemy komunikacyjne, mass media, rynki finansowe, korporacje i organizacje międzynarodowe, sieci energetyczne czy elektrownie atomowe. Ich funkcjonowanie jest nam niezbędne, ale działają w obszarach, do których nie mamy dostępu, zastrzeżonych dla wiedzy eksperckiej. Stanowią nieodłączny kontekst życia społecznego

¹⁰² A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 464–465.

i chociaż nie rozumiemy mechanizmów ich funkcjonowania, to aby móc normalnie egzystować i zapewnić sobie poczucie bezpieczeństwa, obdarzamy te „abstrakcyjne systemy” znaczną dawką zaufania *a priori*¹⁰³.

Druga cecha obejmuje powstanie nowych form ryzyka. Ulrich Beck już w latach 80. XX wieku nazwał epokę, w której żyjemy, „społeczeństwem ryzyka”. Później zaś, rozwijając swoją koncepcję, używał terminu „społeczeństwa światowego ryzyka”. Ceną postępu cywilizacyjnego oraz naukowo-technicznego jest „ryzyko wyprodukowane” w toku tych zmian. Cztery główne kategorie ryzyka, będące ubocznym, acz potężnym skutkiem modernizacji, to wg Becka ryzyko ekologiczne (np. efekt cieplarniany, zmiany klimatyczne), zdrowotne (różnego rodzaju epidemie: AIDS, ebola), ekonomiczne (np. rosnące bezrobocie, krach na giełdzie) i społeczne (to m.in. pogłębiający się rozkład rodziny, związki nieformalne, poszerzający się rozmiar patologii społecznej). Te wewnętrzny-systemowe zagrożenia trudno określić i przewidzieć (są niekalkulowalne), a jako że mają globalny charakter, cechuje je także brak możliwości kontroli, delokalizacja przestrzenna, czasowa oraz społeczna. Delokalizacja społeczna odnosi się do uniwersalizacji ryzyka, ma ono charakter demokratyczny, tzn. zagraża wszystkim ludziom, niezależnie od podziałów społecznych oraz ekonomicznych. Ponadto nowe formy ryzyka są nieodwracalne i nierekompensowalne, przykładem choćby globalne ocieplenie klimatu – procesu topnienia lodowców nie można cofnąć, albo wybuch reaktora jądrowego w Czarnobyli i jego skutki¹⁰⁴.

Nowy „profil ryzyka”, co podkreśla Giddens, to także zwiększona percepcja oraz świadomość zagrożeń. Wiąże się to m.in. z działaniem środków masowego przekazu, które kierując się zasadą komercyjnej atrakcyjności, dostarczają licznych informacji na temat różnego rodzaju katastrof oraz epidemii, zwiększając równocześnie świadomość bezradności państwa oraz ekspertów w obliczu takich zdarzeń. Na wymiar subiektywny postrzegania

¹⁰³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 575-576.

¹⁰⁴ U. Beck, *Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, tłum. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 103-104.

oraz odczuwania życiowych zagrożeń wpływają także sekularyzacja (zmniejszająca się rola religii wpływa osłabiająco na możliwość stosowania pewnych mechanizmów obronnych) oraz wyższy stopień masowej edukacji, powodujący większe uwrażliwienie ludzi na problemy, których wcześniej nie dostrzegali.

Trzeci aspekt późnej nowoczesności dotyczy charakteru kontekstu społecznego, w jakim ludzie funkcjonują, i pewnym sensie jest pochodną pierwszych dwóch cech epoki. Życie uzależnione od skomplikowanych „abstrakcyjnych systemów”, rozwój wiedzy społecznej oraz zróżnicowanie wartości i interesów społecznych to tylko niektóre z okoliczności wpływających na brak przejrzystości, płynność oraz niepewność sytuacji społecznych.

Anthony Giddens prezentuje cztery typy postaw dających się zaobserwować w społeczeństwie nasilonego ryzyka oraz niepewności. Pierwsza charakteryzuje się pragmatycznym podejściem, polega na akceptacji obecnego stanu rzeczywistości, skupieniu się na problemach życia codziennego i wyparciu ze sfery świadomości potencjalnych zagrożeń. Druga reprezentuje konsekwentnie optymistyczne stanowisko oparte na wierze w opatrność, dobry los, naukę, technikę czy też mądrość ludzką. Trzecią reakcją jest cyniczny pesymizm, pogodzenie się z nieuchronnymi zagrożeniami, objawiające się hedonistycznym podejściem do życia. Natomiast czwarte stanowisko prezentuje postawę waleczną, to dążenie do usunięcia przyczyn zagrożeń, przejawia się głównie powstawaniem ruchów społecznych, które poprzez mobilizację opinii publicznej dążą do wspólnego zabezpieczenia świata przed potencjalnym ryzykiem¹⁰⁵.

Podsumowując, teoria społeczeństwa informacyjnego zawiera w sobie wiele rozbieżności, zwłaszcza jeśli chodzi o konsekwencje społeczne, jakie niesie za sobą informatyzacja. Można jednak za Denisem McQuailem wymienić główne cechy składające się na to pojęcie. Należą do niego:

- a) przewaga działalności informacyjnej;
- b) ogromna, ciągle narastająca fala strumienia informacji;
- c) problemy związane z przeładowaniem informacyjnym;
- d) integracja oraz konwergencja działań;

105 P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa...*, dz. cyt., s. 577-578.

- e) rozrastające się, wzajemnie powiązane sieci;
- f) globalizacja (ekonomiczna, polityczna, kulturowa);
- g) uzależnienie od skomplikowanych systemów technicznych oraz organizacyjnych;
- h) utrata prywatności (przenikanie się sfery publicznej oraz prywatnej);
- i) redukcja ograniczeń czasu i przestrzeni;
- j) odpolitycznienie¹⁰⁶.

Ponadto wielu badaczy, m.in. wspomniany często Manuel Castells, podkreśla, że choć wszystkie społeczeństwa zawsze opierały się na informacji, to „społeczeństwo informacyjne” pozostaje specyficzną formą organizacji. W nim bowiem „wytwarzanie, przetwarzanie i transmisja informacji staje się fundamentalnym źródłem produktywności i władzy”¹⁰⁷.

2.2. Nowe media – charakterystyka i operacjonalizacja pojęcia

Termin „nowe media” jest kategorią bardzo szeroką, której granice w teorii mediów nie są jednoznacznie określone. Początki epoki nowych mediów najczęściej lokuje się w latach 80. XX wieku, kiedy znacząco wzrosło wykorzystanie komputerów osobistych, telewizji satelitarnej oraz wideo¹⁰⁸. Jednak na potrzeby niniejszej pracy, klasyfikacja nowych mediów opierać się będzie na kryterium nośnika oraz interaktywności, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania urządzeń elektronicznych przez aktywnego odbiorcę. Takie rozumienie pozwala zaliczyć do nowych technologii internet, wszelkiego

¹⁰⁶ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego...*, dz. cyt., s. 121.

¹⁰⁷ M. Castells, *Społeczeństwo sieci...*, dz. cyt., s. 36.

¹⁰⁸ M. Szpunar, *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4(35), s. 33.

rodzaju interaktywne aplikacje komunikacyjne oraz cyfrowe media, które umożliwiają do nich dostęp (w tym m.in. komputery, tablety oraz telefony komórkowe).

Analizując internet jako sztandarową egzemplifikację instytucji zaliczanych do nowych mediów, można wskazać trzy aspekty znacząco odróżniające go od mediów masowych. Po pierwsze, nie jest on tylko producentem informacji i miejscem rozpowszechniania komunikatów, ale służy także ich przetwarzaniu, wymianie i przechowywaniu. Po drugie, nowe media mogą być zarówno instytucją komunikowania publicznego, jak i prywatnego, i od tego zależy zakres oraz sposób ich regulacji. Kolejna cecha charakterystyczna internetu, która ma szczególne znaczenie dla funkcjonowania ruchów społecznych, to brak profesjonalizacji oraz biurokratycznej organizacji, co wiąże się także z większą swobodą wypowiedzi i działań oraz z osłabieniem mechanizmów kontroli społecznej¹⁰⁹.

Można stwierdzić, że swoistość internetu wynika z kompilacji trzech wzajemnie zależnych i warunkujących swoje funkcjonowanie przestrzeni. Na te trzy główne elementy składają się: połączone sieci oparte o protokół TCP/IP (aspekt technologiczny), społeczność będąca użytkownikiem i współtwórcą tej sieci (aspekt społeczny) oraz zbiory zasobów w niej się znajdujących (aspekt informacyjny). Zatem przez bycie użytkownikiem internetu należy rozumieć działanie członków pewnych społeczności umożliwiające odnajdywanie oraz wykorzystywanie zasobów informacyjnych, które się w tej przestrzeni znajdują¹¹⁰. Na rysunku 2 przedstawiono model internetu oparty o tę charakterystykę.

¹⁰⁹ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego...*, dz. cyt., s. 151, 153.

¹¹⁰ J. Zieliński, *Ideologia Internetu*, 13.10.1997, Poszukiwania.net, <https://poszukiwania.files.wordpress.com/2008/07/ideologia.pdf> (dostęp: 13.03.2016).

Rysunek 2. Trójelementowy model internetu

Źródło: M. Szpunar, *Bliskie więzi na odległość – paradoksalna natura związków online*, [w:] M. Sokołowski (red.), *Definiowanie McLuhana. Media a perspektywy rozwoju rzeczywistości wirtualnej*, Algraf, Olsztyn, 2006, s. 211

Epoka nowych mediów przywróciła ludzkiej komunikacji to, co od wynalezienia pisma, przez rozwój kolejnych technologii, czyli czas dominacji mediów masowych, było niemożliwe. Chodzi o możliwość zaistnienia sprzężenia zwrotnego – dialogu odbywającego się w czasie rzeczywistym. Ta komunikacja na odległość ma charakter zapośredniczony, czyli zachodzi bez fizycznej obecności uczestników aktu komunikacyjnego. Odbywa się ona – czy to za pomocą kodów tekstowych (np. w formie wymiany SMS-ów lub wiadomości wysyłanych pocztą elektroniczną) czy innych możliwości, jakie daje Internet – dzięki łączom telefonicznym i wideo, transmisjom *online*. Globalna sieć niesie ze sobą także zmianę roli i uprawnień nadawcy oraz odbiorcy, każdy może włączyć się do dialogów prowadzonych w czasie rzeczywistym w skali całej kuli ziemskiej, każdy również może być równocześnie nadawcą i odbiorcą, autorem i czytelnikiem¹¹¹.

¹¹¹ Z. Bauer, *Rozwój środków komunikowania*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów*, TAIWPN Universitas, Kraków 2012, s. 81-82.

2.3. Nowe media: komunikowanie zapośredniczone – społeczeństwo medialne

Brytyjski socjolog John B. Thompson, analizując wpływ nowoczesnych środków przekazu na rozwój społeczeństwa, podkreślał, że pozwalają one użytkownikom dotrzeć do wielu informacji, do których wcześniej nie mogli mieć dostępu. W swojej teorii mediów wyróżnia trzy typy interakcji, spośród których dwa, tj. interakcja zapośredniczona oraz zapośredniczona *quasi*-interakcja, występuje w mediach. Typologia interakcji według Thompsona została przedstawiona w tabeli 5. W przypadku interakcji bezpośredniej (np. rozmowy) oraz zapośredniczonej (m.in. za pomocą łącza elektronicznego) mamy do czynienia z formą dialogu, natomiast jeśli chodzi o zapośredniczoną *quasi*-interakcję, ma ona charakter monologu. Ta ostatnia odnosi się do relacji wytwarzanych przez środki masowego przekazu (np. telewizję). Główni teoretycy, tacy jak Jean Baudrillard czy Jürgen Habermas¹¹², podchodzili do tej formy komunikowania w bardzo krytyczny sposób, twierdząc, że media masowe odbierają odbiorcom zdolność krytycznego myślenia. Natomiast J.B. Thompson zwracał uwagę na pozytywny wpływ rozwoju technologii komunikacyjnych na sferę publiczną. Stawiał tezę, że dzięki nowoczesnym środkom przekazu staje się ona coraz większym polem do dyskusji i sporów¹¹³.

Tabela 5. Typy interakcji według Johna B. Thompsona

Cechy interakcji	Interakcja bezpośrednia	Interakcja zapośredniczona	Zapośredniczona quasi-interakcja
Układ przestrzenno-czasowy	kontekst współobecności; wspólny przestrzenno-czasowy układ odniesienia	rozdzielenie kontekstów; dostępność w czasie i przestrzeni rozszerzona	rozdzielenie kontekstów; dostępność w czasie i przestrzeni rozszerzona
Zakres środków symbolicznych	duża różnorodność środków symbolicznych	zawężenie zakresu środków symbolicznych	zawężenie zakresu środków symbolicznych

¹¹² W tym kontekście Habermas mówi o tzw. „refeudalizacji sfery publicznej”, zob. J. Habermas, *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, tłum. W. Lipnik i M. Łukasiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

¹¹³ A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 488.

Cechy interakcji	Interakcja bezpośrednia	Interakcja zapośredniczona	Zapośredniczona quasi-interakcja
Ukierunkowane działania	działanie wobec konkretnych innych	działanie wobec konkretnych innych	działanie wobec nieograniczonej liczby potencjalnych odbiorców
Dialogowa/ monologowa	dialogowa	dialogowa	monologowa

Źródło: J. B. Thompson, *The Media and modernity. A social theory of media*, Polity Press, Cambridge 1995, [za:] A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 488

Nowe media w znacznym stopniu wpłynęły na oba typy interakcji pośredniej, współcześnie w dużej mierze zastępując bezpośrednie interakcje. Coraz częściej komunikacja typu *face-to-face* zastępowana jest komunikacją typu *interface-to-interface*. To kolejny etap rozwoju społecznego – powstał nowy układ społeczno-gospodarczy, który określa się terminem „społeczeństwo medialne”. Pojęcie to w zakresie treści obejmuje społeczeństwo informacyjne, w zakresie formy – społeczeństwo sieciowe oraz łączy sieć i informację za pomocą nowego typu medium. Zatem termin „społeczeństwo medialne” łączy w sobie pojęcie medium (technika), informacji (wiedza) oraz sieć (globalizacja) i definiuje nową formację społeczną, nasyconą we wszystkich obszarach życia mediami.

Zatem za główną cechę społeczeństwa medialnego uznaje się dominację zapośredniczonych (w czasie i przestrzeni) przez media kontaktów oraz stosunków interpersonalnych. Ponadto ten typ formacji społecznej charakteryzuje swoista kultura medialna – rzeczywistość wirtualna tworzona przez media masowe oraz gospodarka, w której rosnącą rolę pełnią przemysły medialne. Fundamentem sieci oraz przepływu informacji, które mają zróżnicowany zasięg i są podstawą wszelkich działań oraz interakcji we wszystkich sferach życia, jest infrastruktura medialna, a zwłaszcza infrastruktura telekomunikacyjna. W społeczeństwie medialnym praktycznie wszystkie formy działania ludzkiego w jakimś stopniu wspomagane są przez różnego typu formy medialno-teleinformatyczne¹¹⁴.

¹¹⁴ T. Goban-Klas, *Społeczeństwo masowe, informacyjne, sieciowe czy medialne?*, [w:] T. Goban-Klas, *Wartki nurt mediów. Ku nowym formom społecznego życia*

2.4. Nowe media a ruchy społeczne – narzędzie komunikacji oraz przestrzeń aktywności

Współcześnie internet jest postrzegany jako medium pośredniczące w obywatelskiej działalności mobilizacyjnej. Andrew Chadwick, używając określenia „e-mobilizacja”, ma na myśli działania grup interesu oraz ruchów społecznych, które wykorzystują nowe media do takich celów, jak polityczna rekrutacja, organizacja oraz kampania¹¹⁵.

Manuel Castells już przez samo posługiwanie się określeniem „ruchy społeczne ery informacji” podkreśla, że internet jest nieodłącznym i zasadniczym składnikiem nowych ruchów społecznych. Tę predestynację nowych mediów do bycia elementem nowych ruchów społecznych uzasadnia, podając trzy główne powody.

Po pierwsze, dzięki sieci internetowej możliwe staje się dotarcie do ludzi, niezależnie od czasu i miejsca, dzielących wartości i poglądy głoszone przez ruchy, a dla współczesnych ruchów to właśnie mobilizacja w celu obrony tych wartości jest fundamentem ich trwania. Po drugie, ruchy społeczne w społeczeństwie sieciowym wypełniają przestrzeń po zanikających sformalizowanych formacjach społecznych, takich jak masowe partie polityczne czy powoli dostosowujące się do nowych warunków związki zawodowe. Obecnie ludzie chętniej uczestniczą w spontanicznych akcjach i luźnych koalicjach niż trwałych, sformalizowanych organizacjach. Spektakularne wydarzenia organizowane przez ruchy społeczne i nagłaśniane przez mass media wydają się efektywniejszym źródłem przemian społecznych niż codzienna, rutynowa praca organizacji pozarządowych. Dzięki internetowi możliwe jest organizowanie wszelkich działań, m.in. wystąpień oraz demonstracji, a także dotarcie do szerokiej opinii publicznej oraz oddziaływanie na różnego rodzaju instytucje państwowe czy organizacje pracodawców.

informacji. Pisma z lat 2000-2011, TAiWPN Universitas, Kraków 2011, s. 182-183.

115 A. Chadwick, *Internet Politics. States, Citizens and New Communication Technologies*, Oxford University Press, New York&Oxford 2006, s. 114, [tłum. za:] J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja...*, dz. cyt., s. 70.

Trzecia cecha charakteryzującą współczesne ruchy społeczne wiąże się ze spadkiem władzy instytucji państwowych oraz rosnącą rolą globalnych sieci. Ruchy społeczne, aby mieć szansę bycia równorzędnym partnerem w tym nowym typie współzawodnictwa, chcą zwrócić uwagę mediów globalnych, a więc muszą prowadzić akcje symboliczne o globalnym zasięgu. Globalizacja ruchów społecznych jest bardzo ważnym zjawiskiem, ale należy pamiętać, że najbardziej wpływowe ruchy posiadają legitymizację i oparcie w środowisku lokalnym, choć równocześnie zmierzają do uzyskania globalnego oddziaływania. Aby bowiem móc wpływać na prawdziwe źródła władzy we współczesnym świecie, ruchy społeczne nie mogą poprzestawać tylko na działaniach lokalnych¹¹⁶. Castells, podsumowując swoje rozważania na temat roli internetu w funkcjonowaniu współczesnych ruchów, odnosi się do popularnego niegdyś motta: „Ruchy społeczne muszą myśleć lokalnie (w odniesieniu do swoich zainteresowań i swojej tożsamości), a działać globalnie, gdyż jest to jedyny poziom, który dziś się liczy”¹¹⁷.

Internet jest zatem kluczowym zasobem nowych ruchów społecznych, efektywnym narzędziem służącym samoorganizacji, a także technologią sprzyjającą kreowaniu oraz podtrzymywaniu zbiorowych tożsamości (zarówno poprzez zewnętrzną, jak i wewnętrzną komunikację). Jego specyficzny charakter daje też możliwość wyrównania szans we współzawodnictwie z oponentami ruchów (równowazy braki zasobów finansowych oraz mniejszy dostęp do mediów masowych)¹¹⁸. Nie tylko internet wpływa na formy działania ruchów społecznych – jest to zależność obustronna – także aktywizm cyfrowy oddziałuje na przekształcenie tego medium. Internet z narzędzia komunikacji sam staje się motorem przemian społecznych¹¹⁹.

116 M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 159-163.

117 Tamże, s. 163.

118 J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja...*, dz. cyt., s. 71.

119 M. Castells, *Galaktyka Internetu...*, dz. cyt., s. 163.

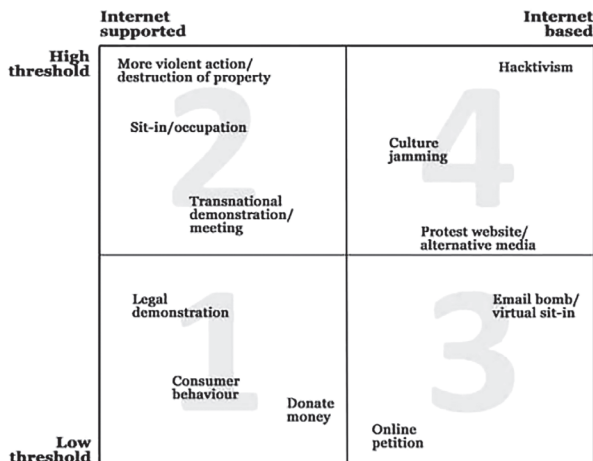
Społeczno-polityczna analiza nowych mediów, a w szczególności internetu, może dotyczyć dwóch następujących kluczowych obszarów badawczych: mediów jako narzędzia komunikacji oraz mediów jako czynnika wpływającego na funkcjonowanie jednostek oraz zbiorowości¹²⁰.

Z punktu widzenia prezentowanej pracy najbardziej interesująca jest rola środowiska internetowego jako narzędzia oraz miejsca protestu, a także dźwigni zmian społecznych.

Zasadniczą funkcję we wszelkich formach kontestacji *online*, nakierowanych na zmiany społeczne, pełnią kwestie komunikacyjne. Według Castellsa „polityka buntu”, czyli (pozainstytucjonalna) działalność ruchów społecznych chcących wprowadzać zmiany strukturalne (polityczne), musi rozpocząć się od zmiany kulturowej. Sieci komunikacyjne, dzięki swej różnorodności oraz wszechobecności, są największą z dotychczas znanych przestrzeni kumulowania się komunikatów kulturowych, w nich więc mieści się świadomość zbiorowa. Zatem za źródło przemiany społecznej Castells uznaje przeprogramowanie sieci komunikacyjnych na poziomie kodów kulturowych oraz niejawnych społecznych i politycznych wartości i interesów, które są przez nie komunikowane. Gwałtownie rozwijająca się masowa komunikacja zindywidualizowana umożliwia więc ruchom społecznym zostanie ważnym aktorem w przestrzeni debaty publicznej¹²¹.

120 M. du Vall, *Protest i zmiana w erze nowych mediów*, [w:] T. Maślanka, R. Wiśniewski (red.), *Kultury kontestacji – dziedzictwo kontrkultury i nowe ruchy społecznego sprzeciwu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 191.

121 M. Castells, *Władza komunikacji*, tłum. J. Jedliński, P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 300-301.

Rysunek 3. Typy działań ruchów społecznych wykorzystujące internet

Źródło: J. Van Laer, P. Van Aelst, *Cyber-protest and civil society: the Internet and action repertoires in social movements*, [w:] Y. Jewkes, M. Yar (red.), *Handbook of Internet Crime*, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 233

Z punktu widzenia wykorzystywania internetu oraz mediów z nim związanych można wskazać dwa główne poziomy analizy cyfrowej aktywności ruchów społecznych. Pierwszy to działania w rzeczywistej przestrzeni fizycznej, na różne sposoby wspierane przez nowe media, natomiast drugi obejmuje akcje podejmowane tylko w przestrzeni wirtualnej. Zarówno pierwsze, jak i drugie należą do repertuaru nowych ruchów społecznych. Zróżnicowanie działań ruchów społecznych w zależności od sposobu wykorzystania internetu przedstawiono na rysunku 3.

2.5. Ruchy społeczne a nowe media – nowy typ społeczności wirtualnej

Przestrzeń wirtualna to szczególny typ miejsca, w którym ludzie, łącząc się za pomocą sieci komputerowych, mogą komunikować się zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym. Sprzyja to rodzeniu się nowych form społecznych, czyli społeczności wirtualnych¹²². Badania wykazują, że komunikacja zapośredniczona przez nowe media podtrzymuje więzi społeczne, ponieważ dostarcza użytkownikom poczucia przynależności¹²³. Należy jednak pamiętać, że internet nie jest jednak oddzielną rzeczywistością – izolowanym zjawiskiem społecznym. Sieć to tylko jedna z form interakcji, ludzie wchodzi w te interakcje z własnym „zapleczem”, do którego należą m.in. status społeczno-ekonomiczny, środowisko kulturowe, wiek, płeć, relacje ze świata rzeczywistego.

Specyfika społeczności wirtualnej wiąże się z cechami niemożliwymi w świecie realnym. Są to: aprzestrzenność, asynchroniczność, acielesność, astygmatyczność oraz anonimowość¹²⁴. Dodatkową, istotną różnicą jest dobrowolne, zamierzone członkowstwo, wynikające tylko i wyłącznie ze świadomie podjętej decyzji – w przeciwieństwie do społeczności fizycznych, których członkami ludzie stają się nierzadko mimowolnie, ze względu na miejsce zamieszkania lub miejsce pracy.

Jednak te dwa typy społeczności posiadają także takie cechy wspólne, jak komunikacja oraz powstanie więzi społecznych, które zapewniają poczucie przynależności, solidarności oraz dostarczają wsparcia społecznego. Howard

¹²² M. Szpunar, *Społeczności wirtualne jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 2(173), s. 107.

¹²³ Tamże, s. 99.

¹²⁴ M. Smith, *Voices from the Well: the Logic of the Virtual Commons*, 1992, <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/csoc/papers/voices/Voices.htm> (dostęp: 12.02.2016).

Rheingold zauważa, że w zasadzie ludzie robią to samo w świecie wirtualnym, co robili w świecie rzeczywistym, czyli prowadzą dyskusje, bawią się, sprzeczą oraz walczą¹²⁵.

Według Wojciecha Burszty popularność wspólnot wirtualnych wynika z transformacji życia społecznego, a nie z jego rozpadu. Te wspólnoty „są przykładem poszukiwania więzi z innymi, nawet jeśli są to więzi nietrwałe, oparte na powierzchownej fascynacji, zmieniane niezależnie od nastroju. Neoplemiona dowodzą, że człowiek ostatecznie musi gdzieś przynależeć, trudno mu żyć samotnie, bez siostr i braci, z jakiejś, wirtualnej choćby, uczuciowej wspólnoty¹²⁶.

Magdalena Szpunar, odwołując się do tez Leight Claytona, zauważa, że wirtualne społeczności dla mieszkańców dużych miast, gdzie rozwój opiera się na handlowych i politycznych zainteresowaniach, mogą być społeczną strategią przeżycia przez współdziałanie oraz dążenie do kulturowej zażyłości. Ponadto jest to sposób na wyrównanie szans – w przestrzeni wirtualnej nie liczą się geograficzne odległości ani fizyczne ograniczenia (np. niepełnosprawność), nie ma także hierarchii statusów. Internet wiąże się także z wyższym poziomem demokracji, w przestrzeni wirtualnej możliwa staje się również prawie nieograniczona debata polityczna na bardzo szeroką skalę¹²⁷.

Jon Katz już w 1997 roku zwracał uwagę, że wyłania się nowa grupa społeczna, którą określał terminem „obywatele cyfrowi”. Są to osoby dobrze poinformowane, otwarte i zaangażowane, ważna jest dla nich wolność, dlatego oddają się działaniom na rzecz społeczeństwa demokratycznego¹²⁸. Natomiast Patricia Wallace prezentuje przeciwne stanowisko, w jej opinii użytkownicy internetu nie tworzą spójnej grupy, aczkolwiek „od czasu do czasu wydarza

¹²⁵ M. Szpunar, *Społeczności wirtualne...*, dz. cyt., s. 109.

¹²⁶ W. Burszta, *Internetowa polis w trzech krótkich odsłonach*, [w:] W. Burszta (red.), *Ekran, mit, rzeczywistość*, Wydawnictwo Twój Styl, Warszawa 2003, s. 161.

¹²⁷ M. Szpunar M., *Społeczności wirtualne...*, dz. cyt., s. 109.

¹²⁸ J. Katz, *Birth of a Digital Nation*, 4.01.1997, „Wired”, http://www.wired.com/wired/archive/5.04/netizen.html?topic=&topic_set (dostęp: 12.02.2016); J. Katz, *The Digital Citizen*, 12.01.1997, „Wired”, <http://www.wired.com/1997/12/netizen-29/> (dostęp: 12.02.2016).

się coś, co doprowadza ich do szału i sprawia, że się jednoczą, zwłaszcza gdy chodzi o zagrożenie ze strony obcej grupy lub nadrzędny cel, do którego większość przywiązuje dużą wagę”¹²⁹.

Uzasadnione wydaje się jednak stwierdzenie, że społeczności wirtualne istnieją, ale w odróżnieniu od tradycyjnych, w których zgodnie z definicjami socjologicznymi nacisk kładło się na wspólnotę wartości oraz strukturę organizacyjną, tutaj punkt ciężkości należy powiązać z funkcją wsparcia. Według Castellsa trafnie opisuje ten typ formacji społecznej definicja Barry’ego Wellmana: „Społeczności są sieciami więzi międzyludzkich, które są źródłem życia towarzyskiego, wsparcia, informacji, poczucia przynależności i tożsamości społecznej”¹³⁰. Hiszpański socjolog zwraca uwagę, że związki społeczne ewoluują w kierunku indywidualizmu we wszystkich przejawach życia społecznego. W jego opinii to skutek zakorzenienia w kulturze materialnej, ukształtowanej przez współczesny charakter życia, pracy, czy poprzez związane z tą kulturą systemy wartości i przekonań. Współcześnie mamy do czynienia z powstawaniem nowego typu związków społecznych, w których centrum jest jednostka. Castells rysuje obraz przemian relacji międzyludzkich: związki pierwszego rzędu osadzone były w rodzinie i dominowały w nich więzi pierwotne, związki drugiego rzędu – w stowarzyszeniach (więzi wtórne), natomiast obecne związki trzeciego rzędu, używając terminologii Wellmana – społeczności spersonalizowane – oparte są na sieciach skoncentrowanych wokół jednostki. Taki zindywidualizowany stosunek do społeczeństwa stanowi pochodną obowiązującego wzoru życia społecznego, który ukształtował się pod wpływem takich procesów, jak rozwój kapitalizmu, rozpad tradycyjnej rodziny, nowe wzorce urbanizacyjne (suburbanizacja), kryzys legitymizacji władzy¹³¹.

Podsumowując, indywidualizm sieciowy charakteryzuje współczesny wzorzec kontaktów międzyludzkich, a społeczności budowane są na podstawie

¹²⁹ P. Wallace, *Psychologia Internetu*, tłum. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001, s. 140.

¹³⁰ B. Wellman, 2001, [cyt. za:] M. Castells, *Galaktyka Internetu...*, dz. cyt., s. 147.

¹³¹ M. Castells, *Galaktyka Internetu...*, dz. cyt., s. 147.

wyborów indywidualnych, na które wpływają osobiste poglądy oraz zainteresowania. Porównanie cech określających realne (fizyczne) oraz wirtualne społeczności zaprezentowano w tabeli 6.

Tabela 6. Porównanie społeczności realnych i społeczności wirtualnych

	Społeczności realne	Społeczności wirtualne
Typy	różne rodzaje identyfikacji	zazwyczaj oparte na zainteresowaniach
Komunikacja	komunikacja <i>face-to-face</i> ; możliwa komunikacja na długi dystans, np. przez telefon	brak komunikacji <i>face-to-face</i> ; zastępuje ją komunikacja wirtualna, np. MUDy (Multi-User Dungeon – komputerowe gry fabularne), czat, e-mail
Charakterystyka – atrybuty	bariery geograficzne i czasowe; komunikacja typu jeden-do-jednego lub jeden-do-wielu	brak geograficznych/czasowych barier (synchroniczność); możliwa komunikacja jeden-do-wielu; oparcie na tekście
Profil użytkowników	zależy od definiowania społeczności	zwykle lepiej sytuowani finansowo, lepiej wyedukowani, mający stały dostęp do internetu
Rozmiar	zazwyczaj małe	małe/duże
Czas informacji	zwykle długi, limitowany przez odległość i przestrzeń	zwykle szybki

Źródło: M. Szpunar, *Społeczności wirtualne jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 2(173), s. 108

ROZDZIAŁ 3

Specyfika polskich ruchów miejskich

3.1. Ruchy miejskie – ujęcie teoretyczne

Na gruncie analizy ruchów miejskich, ujmowanych jako pewien typ ruchów społecznych, badacze napotykają wiele przeszkód, począwszy od wspomnianego już we wstępie braku spójnego paradygmatu¹³², który pozwoliłby skupić się na opisie i wyjaśnianiu wyłącznie zjawiska ruchów miejskich. Kolejna kwestia wiąże się z doбором właściwych narzędzi do badania ruchów miejskich. Obecnie dominująca perspektywa analityczna, jaką jest teoria nowych ruchów społecznych¹³³, według niektórych teoretyków wymaga pewnych uzupełnień, ponieważ ruchy miejskie powinno się traktować jak swego rodzaju hybrydy, łączące cechy „starych” oraz „nowych ruchów społecznych” lub nawet jako odrębną kategorię¹³⁴. W przypadku miejskich ruchów społecznych można mówić o koegzystencji tendencji materialistycznych z kontekstem kulturowym

¹³² Tj. podejścia teoretycznego oraz metodologicznego.

¹³³ Stoi to w sprzeczności z pierwotnym kategoryzowaniem ruchów miejskich, por. C. Pickvance, *From Urban Social Movements to Urban Movements: A Review and Introduction to a Symposium on Urban Movements*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2003, vol. 27(1), s. 104, 106.

¹³⁴ Tamże.

oraz ruchami tożsamościowymi¹³⁵. Ten dualizm można zaobserwować m.in. w sposobie, w jaki opisywał ruchy miejskie Manuel Castells. Początkowo ruchem miejskim określał „system praktyk wynikających z powiązania danego układu sił w systemie czynników miejskich z innymi praktykami społecznymi w taki sposób, że rozwój tego systemu praktyk obiektywnie zmierza w kierunku strukturalnych przeobrażeń systemu miejskiego lub w kierunku znacznej modyfikacji sił w walce klasowej, czyli – w ostatniej instancji – we władzy państwowej”¹³⁶. Jednak w dalszych publikacjach odszedł od podejścia biegunowego – „stare” *versus* „nowe” ruchy społeczne, stwierdzając, że w ramach działalności miejskich ruchów społecznych współistnieją oba nurty.

Przykładem definicji ujmującej ten hybrydowy charakter jest ta zaproponowana przez *Oxford Dictionary of Sociology*, według której miejskie ruchy społeczne to „tworzone przez mieszkańców organizacje, których celem jest protest bądź żądanie zmian co do charakteru miejskiego otoczenia i miejskich usług”¹³⁷.

Istotnym aspektem z punktu widzenia odrębności miejskich ruchów społecznych jest właśnie wypracowany przez nie szczególny kontekst ideowy. Służy on nie tylko do definiowania rzeczywistości, ale, co ważniejsze – jest wykorzystywany jako narzędzie działania. Główne idee, które związane są nieodłącznie z dyskursem miejskich ruchów społecznych, to koncepcja prawa do miasta oraz demokracja miejska¹³⁸. W pewnym sensie można zatem określać je mianem doktryn praktycznych¹³⁹. Wspólna rama ideologiczna to także cecha odróżniająca ruchy miejskie od nowych ruchów społecznych.

¹³⁵ P. Pluciński, „*Miasto to nie firma!*” Dylematy i tożsamość polityczna miejskich ruchów społecznych we współczesnej Polsce, „Przegląd Socjologiczny” 2014, t. 63(LXIII), nr 1, s. 146.

¹³⁶ M. Castells, *Kwestia miejska*, tłum. B. Jałowiecki, J. Piątkowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 276.

¹³⁷ G. Marshall (red.), *Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford-New York 1998, s. 683.

¹³⁸ P. Pluciński, „*Miasto to nie firma!*”..., dz. cyt., s. 138.

¹³⁹ S. Kozyr-Kowalski, *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1999, s. 17.

Umożliwia też ona tworzenie różnego rodzaju koalicji czy porozumień, a to daje szansę na dostrzeżenie i rozwiązywanie problemów lokalnych w szerszej perspektywie¹⁴⁰. Sposób rozumienia przywołanych idei ewoluował na przestrzeni lat, obecnie ich zakresy definicyjne postrzega się bardzo szeroko, tym samym wpływają na odmienne praktyki interpretacyjne, będące jednym z czynników wewnętrznego zróżnicowania miejskich ruchów społecznych.

Ideę prawa do miasta, której krótką charakterystykę zaprezentowano we wstępie niniejszej pracy, współcześnie najczęściej kojarzy się z rewolucjami miejskimi z 1968 roku oraz pracą francuskiego socjologa oraz filozofa marksistowskiego Henriego Lefebvra *Le Droit à la ville*¹⁴¹. Według niego prawo do miasta to prawo do życia w lepszym społeczeństwie, czyli takim, gdzie każdy ma równe prawa i możliwości realizacji własnych potrzeb: „Prawa do miasta nie można formułować jako prostego prawa odwiedzin lub jako powrotu do miast tradycyjnych. Może ono zostać sformułowane wyłącznie jako przekształcone i odnowione prawo do miejskiego życia. Nieważne, czy tkanka miejska będzie obejmowała wieś i to, co z wiejskiego życia pozostało, o ile tylko »to, co miejskie« [l'urbain], miejsce spotkania, pierwszeństwo wartości użytkowej, wpisanie w przestrzeń czasu obiecanego w nadrzędnej pozycji względem innych dóbr znajdą swą morfologiczną podstawę, swą praktyczno-zmysłową realizację. Jest to założeniem integralnej teorii miasta i społeczeństwa miejskiego, wykorzystującej zasoby nauki i sztuki”¹⁴².

Do dziś koncepcje zawarte w odezwie Lefebvra funkcjonują w ramach krytycznej teorii urbanizacji, której jednym z głównych przedstawicieli jest David Harvey¹⁴³.

¹⁴⁰ M. Kowalewski, *Organizowanie miejskiego aktywizmu...*, dz. cyt., s. 7.

¹⁴¹ Wyd. pierwsze: *Le Droit à la Ville*, „L'Homme et la Société” 1967, nr 6.

¹⁴² H. Lefebvre, *Prawo do miasta*, tłum. E. Majewska, „Praktyka Teoretyczna” 2012, nr 5, s. 195, http://www.praktykateoretyczna.pl/PT_nr5_2012_Logika_sensu/14.Lefebvre.pdf (dostęp: 17.05.2015).

¹⁴³ P. Marcuse, *Rights in Cities and the Right to the City?*, [w:] A. Sugranyes, Ch. Mathivet (red.), *Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to the City*, tłum. K. Pobłocki, <http://publica.pl/teksty/prawa-w-miastach-a-prawo-do-miasta-36626.html> (dostęp: 25.06.2015).

Idea prawa do miasta zazwyczaj idzie w parze z koncepcją, która w ostatnich latach także staje się coraz popularniejsza. Chodzi o z demokrację miejską, często przedstawianą jako skuteczne remedium na niedomagania demokracji przedstawicielskiej. Kwestia lokalizmu okazuje się tutaj kluczowa, oznacza punkt wyjścia, a także może stanowić horyzont zmiany¹⁴⁴. W ramach dyskusji związanych ze „skalami” skutecznego działania, spośród trzech poziomów: globalnego, narodowego oraz lokalnego, to właśnie wymiarowi miejskiemu rzeczywista demokratyczność przypisywana jest niemal *a priori* jako bardziej efektywnemu poziomowi polityki, a także będącemu zabezpieczeniem społeczności lokalnej przed kapitałem narodowym i globalnym¹⁴⁵.

Aktywista miejski Lech Mergler twierdzi, że demokracja miejska „odnosi się w sposób syntetyczny do wszelkich funkcjonujących w mieście form demokracji przedstawicielskiej, bezpośredniej, partycypacyjnej, w tym do mechanizmu konsultacji społecznych, realnego udziału mieszkańców w strukturach samorządowych i organizacjach społecznych, związkach zawodowych i rozmaitych komitetach, grupach nieformalnych itd. Ustanawiają one demokrację lokalną w jej realnym kształcie”¹⁴⁶.

Jednak niektórzy badacze zarzucają ruchom miejskim wykorzystanie tych idei jedynie jako sloganów politycznych, określają je mianem „pustych znaczących”¹⁴⁷ (według Laclaua: to „element znaczący bez elementu znaczonego”)¹⁴⁸.

¹⁴⁴ P. Pluciński, *Demokracja miejska, czyli lokalizm, miejskie ruchy społeczne i walki o miasto*, [w:] M. Baranowski (red.), *Demokracja i rola obywatela. O napięciu pomiędzy państwem, społeczeństwem i procesami globalizacyjnymi*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2014, s. 131.

¹⁴⁵ P. Pluciński, „Miasto to nie firma!”..., dz. cyt., s. 142.

¹⁴⁶ L. Mergler, *Konflikty o przestrzeń a stan demokracji miejskiej na wybranych przykładach w Poznaniu*, [w:] M. Nowak, P. Pluciński (red.), *O miejskiej sferze publicznej. Obywatelskość i konflikty o przestrzeń*, Korporacja Ha!art, Kraków 2011, s. 163-164.

¹⁴⁷ Zob. P. Pluciński, *Miejskie (r)ewolucje. Radykalizm retoryki a praktyka reformy*, „Praktyka Teoretyczna” 2013, nr 3(9), <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/prt/article/view/2945/2930> (dostęp: 17.05.2015).

¹⁴⁸ E. Laclau, *Dlaczego puste znaczące mają znaczenie dla polityki?*, [w:] E. Laclau, *Emancypacje*, tłum. L. Koczanowicz i in., Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej

Brak sprecyzowanych i koherentnych podstaw teoretycznych w badaniach ruchów miejskich implikuje kolejne problemy związane z kwestiami definicyjnymi. Należą do nich sposób autodefiniowania się tego typu organizacji oraz szczególne cechy, które związane są z ich „miejskością”. Obie wymienione właściwości mają także wpływ na komunikację wewnętrzną oraz zewnętrzną ruchów miejskich, zarówno na jej treść, jak i dobór środków wykorzystywanych do mobilizowania członków oraz tworzenia więzi społecznych.

Według Manuela Castellsa „miejski ruch społeczny powstaje w wyniku nagromadzenia się sprzeczności strukturalnych wewnątrz systemu miejskiego”¹⁴⁹ i zaliczyć do niego można zróżnicowane formy sprzeciwu (zarówno antysystemowych kontestatorów, takich jak ruchy *squattersów*, jak i samopomoc sąsiedzka, realizowaną głównie przez przedstawicieli klasy średniej). Jednak mimo znacznych różnic, miejskie ruchy społeczne charakteryzują trzy główne cechy wspólne. Po pierwsze, fundamentem ich autodefinicji jest poczucie obywatelskości oraz związki z miastem lub mniejszymi typami społeczności miejskich (np. z dzielnicą). Druga cecha wspólna ruchów miejskich to lokalność oraz określone terytorium działania (*locally-based, teritorially-defined*). Po trzecie, można wskazać główne cele, wokół których mobilizują się działacze tego typu organizacji. Wiążą się one z konsumpcją zbiorową, tożsamością kulturową oraz zaangażowaniem politycznym. Poprawa jakości wymienionych trzech elementów życia zbiorowego stanowi o kluczowych celach działania ruchów miejskich¹⁵⁰. W pracy *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements* Castells stawia tezę że, to właśnie postrzeganie miasta jako wartości użytkowej (*city as a use value*) oraz działania na rzecz jej ochrony, a także przykłady walki o tożsamość (*identity, cultural autonomy and communication*) i o obywatelskość (*teritorially based self-management*) tworzą podstawę badań nad ruchami miejskimi¹⁵¹.

Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2004, s. 67.

149 M. Castells, *Kwestia miejska...*, dz. cyt., s. 283.

150 M. Castells, *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, University of California Press, Los Angeles, Berkeley 1983, s. 328.

151 Tamże, s. 321.

3.2. Ogólna charakterystyka polskich ruchów miejskich

Kwestią istotną, zwłaszcza w kontekście polskim, na którą należy zwrócić uwagę, poza stosunkowa krótką praktyką badania miejskich ruchów społecznych, jest zagadnienie przenikania się środowisk naukowych oraz aktywistycznych. Wielu badaczy zajmujących się tą tematyką jest w jakiś sposób związanych z działalnością miejskich ruchów. Niesie to za sobą określone konsekwencje. Z jednej strony obserwacja uczestnicząca daje możliwość bardziej dogłębnej analizy, ale z drugiej bycie „uczestnikiem obserwującym”, a niekiedy wręcz otwarcie zaangażowanym aktywistą, może poddawać w wątpliwość jakość oraz naukowość takich badań¹⁵².

Historia polskich ruchów miejskich jest względnie krótka. W polskich opracowaniach można znaleźć różne daty, z którymi wiąże się początek ich funkcjonowania. Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że kwestie miejskie oraz debata nad prawem mieszkańców do miast pojawiły się w dyskursie publicznym w Polsce na początku pierwszej dekady XXI wieku.

Przemysław Pluciński twierdzi, że o ruchach, które funkcjonują na scenie niezinstytucjonalizowanej polityki i autoreferencyjnie używają tej kategorii, można mówić od przełomu lat 2007/2008 (na świecie pojawiły się mniej więcej trzy, cztery dekady wcześniej). Pluciński zwraca uwagę na kwestię zazwyczaj pomijaną w polskich opracowaniach. Otóż korzenie polskich ruchów miejskich można odnaleźć w działających w latach 80. XX wieku politycznych ruchach protestu, głównie zaś w ruchu (neo)anarchistycznym. Jako jedną z istotnych egzemplifikacji tych działań wskazuje on trójmiejski Ruch Społeczeństwa Alternatywnego, w którego publikacjach z tamtego okresu można znaleźć pewien zarys projektu „demokracji miejskiej”, a co za tym idzie, także idei

¹⁵² Zob. K. Poblócki, *Nowa dekada, nowe miasto?*, [w:] Ł. Bukowiecki, M. Obarska, X. Stańczyk (red.), *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 57.

prawa do miasta. Ponadto jeden ze sztandarowych postulatów miejskich ruchów, czyli idea budżetu partycypacyjnego, również wywodzi się z kręgów anarchistycznych¹⁵³.

Natomiast według Pawła Kubickiego początki polskich ruchów miejskich związane są z 2002 rokiem i powstaniem internetowego Forum Polskich Wieżowców (czyli polskiej wersji globalnego forum Skyscrapes City). Kubicki podkreśla rolę internetu jako sfery *communitas*, tj. zgodnie z koncepcją Victora Turnera, obszaru peryferyjnego struktury społecznej, w obrębie którego często dochodzi do zainicjowania procesów redefinicji obowiązujących dyskursów i wzorców kulturowych¹⁵⁴. To istotna uwaga, zwłaszcza na gruncie polskim, gdzie kluczowa, o ile nie najważniejsza wydaje się nie tyle działalność w opozycji do systemu, ile rola tych ruchów w reprodukcji znaczeń i wartości czy też wykreowaniu nowych dyskursów miejskich. Według Kubickiego analiza polskich ruchów miejskich powinna odbywać się właśnie w ramach teorii ruchów kulturowych. Internet, będący przestrzenią poza dominującym nurtem społeczeństwa, umożliwił przeprowadzenie zmian kulturowych, wypracowanie tych nowych dyskursów miejskich oraz odbudowę tożsamości miejskiej¹⁵⁵. Zgadza się to z analizami Manuela Castellsa, który opisując początki współczesnych usieciowionych ruchów protestu, zaznacza, że „wszystko zaczęło się w internetowych serwisach społecznościach, ponieważ jest to przestrzeń autonomii, pozostająca w dużej mierze poza kontrolą rządów i korporacji, które wcześniej zmonopolizowały kanały komunikacji i uczyniły je fundamentem swojej władzy”¹⁵⁶. Kubicki, jako twórca określenia „nowi mieszczanie”¹⁵⁷, kładzie duży nacisk na kwestie związane z definiowaniem tożsamości. To dzięki internetowej sieci mogły wykiełkować nowe idee

153 P. Pluciński, *Im lepiej, tym gorzej albo widmo kryzysu miejskich ruchów społecznych?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, nr 1, s. 410-411.

154 V. Turner, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, tłum. W. Usakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 225.

155 P. Kubicki, *Polskie ruchy miejskie...*, dz. cyt., s. 27.

156 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, dz. cyt., s. 14.

157 Zob. P. Kubicki, *Nowi mieszczanie...*, dz. cyt., s. 135-161.

i wartości miejskie, podczas gdy w strukturze właściwej dominowała jeszcze kulturowa bezmiejskość, wynikająca z wieloletniej dominacji wzoru szlachecko-chłopskiego w polskiej kulturze¹⁵⁸.

Polscy badacze przedstawiają różne typy kategoryzacji rodzimych miejskich ruchów społecznych. Kryteria brane pod uwagę to m.in. sposób interpretacji koncepcji demokracji miejskiej oraz idei prawa do miasta, forma organizacyjna ruchu, stopień instytucjonalizacji, wykorzystywane strategie działania, a także cele, czyli definicja kluczowych problemów miejskich¹⁵⁹.

Przemysław Pluciński wyróżnia trzy główne skrzydła polskich ruchów miejskich: ruchy neonanarchistyczne, lokatorskie i mieszczańskie¹⁶⁰. Natomiast Paweł Kubicki przedstawia inny podział, o którym wspomniano już we wstępie niniejszej pracy. Analizując ruchy uczestniczące w Kongresie Ruchów Miejskich w 2011 roku, stawia tezę, że ruchy te reprezentują kategorie opisywane przez Castellsa, czyli są to ruchy legitymizacji, projektu i oporu. „Geneza wielu organizacji przybyłych do Poznania tkwi właśnie w oporze przeciw deweloperom lub władzom lokalnym. Ich doświadczenia w kontaktach z administracją lokalną czy biznesem najczęściej są – pisząc eufemistycznie – nienajlepsze. Tożsamość projektu wiąże się z tworzeniem nowej jakości, poszukiwaniem nowych rozwiązań – i taka też jest geneza drugiej grupy organizacji. Ich członków połączył nie tyle konflikt w obronie interesów wspólnoty lokalnej, co przede wszystkim wspólne pasje związane z ich miastem”¹⁶¹.

Z kolei według Marty Żakowskiej, która w swoim opisie skupia się na kluczowych obszarach aktywności ruchów miejskich, można wyróżnić pięć ich głównych typów. Są to: 1) ruchy redystrybutywne, dążące do zredefiniowania przestrzeni miejskiej, tj. „odtowarowienia” jej, postrzegające ją jako dobro

¹⁵⁸ Tamże, s. 135-161.

¹⁵⁹ P. Pluciński, „*Miasto to nie firma!*”..., dz. cyt., s. 137.

¹⁶⁰ Tamże, s. 137.

¹⁶¹ P. Kubicki, *Miasto to codzienny, nieustający plebiscyt*, 23.06.2011, My-poznaniacy.org, <https://web.archive.org/web/20111020210925/http://my-poznaniacy.org/index.php/kongres-miejski/123-opinie-i-opracowania/660-miasto-to-codzienny-nieustajacy-plebiscyt> (dostęp: 4.01.2016).

wspólne, nakierowane na regulacje prawne służące interesowi publicznemu (np. w ramach publicznej edukacji, czy opieki zdrowotnej); 2) ruchy społecznościowe, działające na rzecz wspólnot sąsiedzkich oraz tożsamości lokalnych; 3) ruchy obywatelskie, zgłaszające postulaty dotyczące partycypacji oraz demokracji lokalnej; 4) ruchy ekologiczne, które po części można zaliczyć do pozostałych kategorii, ich członkowie działają na rzecz ochrony środowiska i poprawy jakości życia mieszkańców przestrzeni zurbanizowanych; 5) ruchy genderowe, z funkcjonowaniem skupionym na działaniach na rzecz równouprawnienia płci¹⁶².

3.3. Mobilizacja *online* na poziomie lokalnym

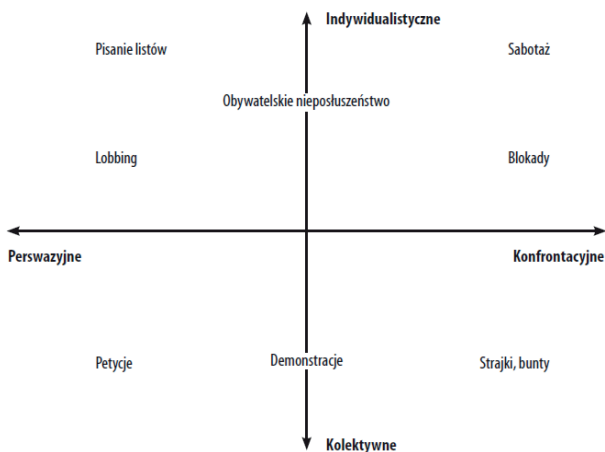
3.3.1. Strategie komunikacyjne w internecie a ruchy miejskie

Na wstępie warto podkreślić, że specyfika internetu w XXI wieku znacznie różni się od charakteru tego medium sprzed kilkunastu lat. Obecnie, za sprawą wysoce funkcjonalnej architektury uczestnictwa oraz dzięki jego mocno społecznościowemu kształtowi, tworzone są sieci społeczne, które dają możliwość szybkiej i skutecznej koordynacji działań, reagowania na bieżące wydarzenia oraz wymiany informacji i doświadczeń. Z punktu widzenia analizy funkcjonowania ruchów społecznych w przestrzeni internetowej, istotny pozostaje także wzrost mobilności tego medium, ponieważ dostęp do niego

162 M. Żakowska, *Ruchy miejskie...*, dz. cyt., s. 17.

umożliwiają różnego typu urządzenia przenośne (m.in. laptopy, netbooki, tablety, smartfony), a ponadto jego szerokie rozpowszechnienie oraz zmieniające się wzorce korzystania¹⁶³.

Rysunek 4. Wymiary różnicujące zbiorowe działania

Źródło: T. Postmes, S. Brunsting, *Collective Action in the Age of the Internet. Mass Communication and Online Mobilization*, „Social Science Computer Review” 2002, nr 20, s. 291

E-mobilizacja w zakresie wykorzystywania nowych mediów może być rozumiana w dwojaki sposób: jako sposób komunikowania lub też nowy typ przestrzeni społecznej, będący środowiskiem działalności indywidualnej aktywistów lub zorganizowanych inicjatyw obywatelskich. Cyfrowy aktywizm (określany także cyberaktywizmem czy też aktywizacją *online*) według Sandora Vegha stanowią trzy współzależne kategorie działań. Po pierwsze, to aktywność, mająca podnieść świadomość oraz rzecznictwo czy też wyrażenie poparcia (*awareness/advocacy*). Po drugie, na e-mobilizację składają się działania o charakterze organizacyjno-mobilizacyjnym (*organization/*

¹⁶³ J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja...*, dz. cyt., s. 72.

mobilization)¹⁶⁴. Trzecia kategoria obejmuje szeroko rozumiane, bezpośrednie akcje, których specyfika wiąże się wyłącznie z obszarem internetu (większość stanowią działania hakerskie)¹⁶⁵.

Mobilizacja *online*, a także będący jej składową cyberaktywizm, to zjawiska zróżnicowane, które zalicza się do sfery działań zbiorowych (*collective actions*). Tom Postmes oraz Suzanne Brunsting¹⁶⁶ definiują ten obszar jako „działania podejmowane przez jednostki i grupy dla zbiorowych celów”¹⁶⁷. Według nich każde działanie zbiorowe posiada dwa wymiary. Pierwszy wiąże się z cezurą indywidualistyczny *versus* kolektywny, natomiast drugi stanowi podział na formy działań o charakterze perswazyjnym oraz konfrontacyjnym. Na rysunku 4 przedstawiono typologię działań zbiorowych według koncepcji Postmesa i Brunsting. Można powiedzieć, że każde działanie zbiorowe, które lokuje się na linii przecięcia obu wymienionych wymiarów, posiada od lat 90. XX wieku swój odpowiednik w aktywności *online*¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Zazwyczaj w przypadku ruchów miejskich, takich jak Krakowski Alarm Smogowy, działanie te są kontynuowane *offline*.

¹⁶⁵ S. Vegh, *Classifying Forms of Online Activism. The Case of Cyberprotests against the World Bank* [w:] M. McCaughey, M. D. Ayers (red.), *Cyberactivism. Online Activism in Theory and Practice*, Routledge, New York & London 2003, s. 72.

¹⁶⁶ Tom Postmes oraz Suzanne Brunsting przeprowadzili badania holenderskich aktywistów ekologicznych (2002) dotyczące analizy ich stosunku oraz doświadczeń związanych z działalnością *online* oraz *offline*.

¹⁶⁷ T. Postmes, S. Brunsting, *Collective Action in the Age of the Internet. Mass Communication and Online Mobilization*, „Social Science Computer Review” 2002, nr 20, s. 290-291, <http://www.nslg.net/class/Collective%20Action.pdf> (dostęp: 1.05.2016).

¹⁶⁸ J. Nowak, *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 134.

3.3.2. Usieciowiona tożsamość lokalna – glokalizm w sieci

Manuel Castells, opisując specyfikę cyfrowo zapośredniczonych działań współczesnych ruchów społecznych, podkreśla, że jednocześnie związane są silnie z określonym terytorium, co nadaje im charakter „glokalny”¹⁶⁹.

Niejednokrotnie, wykorzystując nowe media, ruchy społeczne, w tym także ruchy miejskie, dążą do wywołania określonych skutków w przestrzeni *offline*. Cyfrowe zapośredniczenie komunikatów ma na celu dotarcie do większej rzeszy osób potencjalnie zainteresowanych danym problemem, ale powinno także skłonić je do podjęcia konkretnych działań poza siecią.

Często bowiem aktywność prowadzona wyłącznie *online* jest, z punktu widzenia artykułowanych przez dany ruch postulatów, niefunkcjonalna – nie przynosi żadnych korzyści. Ponadto takie działania bywają lekceważone przez opinię publiczną ze względu na związane z nimi praktycznie zerowe koszty uczestnictwa. Podpisanie petycji *online* czy poparcie profilu danej inicjatywy w mediach społecznościowych nie wymaga żadnego zaangażowania, a niekiedy wręcz wynika tylko z chęci wykreowania wirtualnego wizerunku „społecznika”. W tym kontekście do opisu wymienionych zjawisk używa się określenia „efekt taniej komunikacji”¹⁷⁰.

Kwestią problematyczną pozostaje także wykorzystywanie internetowych kampanii mobilizacyjnych do celów manipulacyjnych. Związane jest to m. in. z wartością marketingową użytkowników mediów społecznościowych. Thomas P. Lyon i John W. Maxwell w swojej publikacji z 2004 roku opisują zjawisko *astroturf campaigns*¹⁷¹, czyli kampanii „udających” działania oddolne, będąc w rzeczywistości przedsięwzięciami korporacji czy też różnego typu grup interesu lub sztabów wyborczych, wykorzystywanych jako narzędzie lobbingu oraz promocji.

¹⁶⁹ M. Castells, *Galaktyka Internetu...*, dz. cyt., s. 162-163.

¹⁷⁰ J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja...*, dz. cyt., s. 73.

¹⁷¹ T.P. Lyon, J.W. Maxwell, *Astroturf: Interest Group Lobbying and Corporate Strategy*, „Journal of Economics and Management Strategy” 2004, vol. 13, no. 4, s. 561-597.

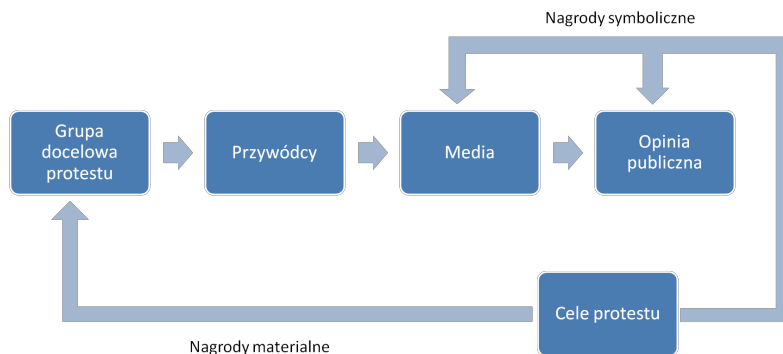
Glokalna e-mobilizacja w kontekście miejskich ruchów może być rozumiana zatem w formie korzystania z nowych mediów (także mobilnych) jako narzędzia służącego organizacji, koordynowaniu działań zbiorowych, odnoszących się do konkretnej przestrzeni fizycznej i związanych z określonym kontekstem o charakterze lokalnym.

Z punktu widzenia analizy czynników efektywnej aktywizacji społecznej istotny okazuje się także aspekt konwergencji mediów. Henry Jenkins definiuje to obecnie bardzo popularne zjawisko jako „przepływ treści pomiędzy różnymi platformami medialnymi, współpracę różnych przemysłów medialnych oraz migracyjne zachowania odbiorców mediów, którzy dotrą niemal wszędzie”¹⁷².

Ruchy miejskie dzięki swojej aktywności w nowych mediach uruchamiają procesy perswazyjne, których jednym z głównych celów jest realizacja własnych postulatów. Jednak, co ilustruje rysunek 4, skuteczny protest wiąże się z mobilizacją wielu grup. Ruchy kontestacyjne, aby osiągnąć sukces, muszą dotrzeć do szerokiej opinii publicznej, a następnie uzyskać jej poparcie, aby posiadać zasoby umożliwiające im wywarcie nacisku na większych aktorów, dysponujących potencjałem decyzyjnym w danej kwestii¹⁷³. Niejednokrotnie zatem nowe media wykorzystuje się jako narzędzie dotarcia do mediów *mainstreamowych*, takich jak prasa, radio i telewizja, a za ich pośrednictwem także do liderów opinii publicznej. Dopiero posiadając takie zasoby, możliwe staje się skuteczne oddziaływanie na decydentów i wpływanie na ich konkretne decyzje, dotyczące np. regulacji prawnych związanych z zanieczyszczeniami powietrza, jak to ma miejsce w przypadku Krakowskiego Alarmu Smogowego.

¹⁷² H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 9.

¹⁷³ D. della Porta, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 185.

Rysunek 5. Proces komunikowania podczas protestu

Źródło: M. Lipsky, *Protest and City Politics*, Rand McNally & Company, Chicago 1965, s. 163-182, [w:] D. Porta della, M. Diani, *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 185

Wirtualna przestrzeń jest zatem nie tylko narzędziem organizacji i mobilizacji wewnętrznej aktywistów, ale także sposobem komunikacji zewnętrznej, zarówno z innymi mediami, jak i – za ich pośrednictwem – z szerszą opinią publiczną. Konstruowane za pośrednictwem internetu komunikaty mogą służyć oddziaływaniu na agendę mediów głównego nurtu. W związku z tym ruchy protestu, aby dotrzeć ze swym przekazem do *mainstreamu*, kształtując strategię swoich działań, kładą duży nacisk na działania o charakterze symbolicznym (*In terms of strategy and style of protest there is an emphasis on spectacle, gesture, ridicule, carnival*)¹⁷⁴. Przykładem takiej zorganizowanej za pośrednictwem internetu akcji może być Antysmogowy Marsz Żałobny, który przeszedł ulicami Krakowa w październiku 2013 roku. Zdjęcia przedstawiające krakowskich aktywistów niosących trumnę, w której „pochowano” czyste powietrze, pojawiły się nie tylko w polskich mediach, ale także w brytyjskim „The Guardian”.

¹⁷⁴ A. Scott, J. Street, *From Media Politics to E-Protest. The Use of Popular Culture and New Media in Parties and Social Movements*, „Information, Communication & Society” 2000, vol. 3(2), s. 226.

ROZDZIAŁ 4

Od ruchu społecznego do organizacji pozarządowej. Studium przypadku – Krakowski Alarm Smogowy

4.1. Geneza, statut oraz główne cele organizacji

Krakowski Alarm Smogowy to miejski ruch społeczny, który powstał w 2012 roku w odpowiedzi mieszkańców miasta na złą jakość powietrza w Krakowie. Założycielami tej inicjatywy obywatelskiej (jest to określenie stosowane autoreferencyjnie przez przedstawicieli KAS¹⁷⁵) są: Andrzej Guła (pełniący funkcję prezesa), Anna Dworakowska oraz Ewa Lutomska (pełniąca funkcję wiceprezesa)¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Krakowski Alarm Smogowy, w dalszej części pracy skrót KAS będzie stosowany zamiennie z pełną nazwą ruchu miejskiego Stowarzyszenie Krakowski Alarm Smogowy.

¹⁷⁶ *O nas*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/id/17> (dostęp: 7.03.2015).

Rysunek 6. Logo Krakowskiego Alarmu Smogowego

Źródło: *O nas*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/id/17> (dostęp: 7.03.2015)

Z punktu widzenia prawnego organizacja ma status stowarzyszenia. W punkcie 10. rozdziału II *Statutu Stowarzyszenia Krakowski Alarm Smogowy* można przeczytać, że „celem działania Stowarzyszenia jest:

- a) działanie na rzecz poprawy jakości powietrza w Krakowie i Polsce;
- b) wzmacnianie uczestnictwa społecznego w procesach podejmowania wszelkich decyzji dotyczących jakości powietrza w Krakowie i Polsce;
- c) edukacja ekologiczna w zakresie jakości powietrza;
- d) działania na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju na obszarze Krakowa i Polski¹⁷⁷.

W praktyce wszelka działalność realizowana w ramach funkcjonowania tej organizacji ma według jej założycieli jeden główny cel strategiczny, jakim jest poprawienie stanu jakości powietrza w Krakowie, tak aby był zgodny z obowiązującym w Polsce prawem. Chodzi zatem o to, by stan jakości powietrza w Krakowie pozostawał bezpieczny dla mieszkańców miasta.

¹⁷⁷ *Statut Stowarzyszenia Krakowski Alarm Smogowy*, www.krakowskialarmsmogowy.pl/text/download/id/339 (dostęp: 7.03.2016).

Zgodnie z zasadami członkostwa zawartymi w rozdziale V *Statutu*, członkiem Stowarzyszenia może zostać każda osoba pełnoletnia, które popiera jego cele, po złożeniu pisemnej deklaracji członkowskiej, uzyskaniu pisemnej rekomendacji trzech członków Stowarzyszenia oraz zatwierdzeniu kandydatury przez Zarząd Stowarzyszenia¹⁷⁸.

4.2. Współpraca i źródła finansowania

Krakowski Alarm Smogowy aktywnie współpracuje z wieloma instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi. Należą do nich m.in.: Fundacja Akcja Demokracja, Lokalne Alarmy Smogowe, Polska Zielona Sieć, Fundacja Otwarty Plan, Fundacja im. Stefana Batorego, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Fundacja EkoUnia, Centrum Rozwoju Inicjatyw Społecznych, Spółdzielnia „Ogniwo” w Krakowie, Stowarzyszenie Kraków Miastem Rowerów, Ambasada Krakowian, Kraków Przeciw Igrzyskom, Pracownia Obywatelska, Modraszek Kolektyw, Kraków Miastem Startupów.

KAS nawiązał także współpracę z jednostkami samorządowymi, m.in. z Urzędem Miasta Krakowa, MOPS-em oraz Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Krakowski Alarm Smogowy korzysta z wsparcia finansowego w ramach grantu przyznanego z Funduszy Norweskich (Norway Grants & EEA Grants), swoje projekty realizuje w ramach programu „Obywatele dla Demokracji”.

¹⁷⁸ Tamże.

Rysunek 7. Lokalne Alarmy Smogowe w polskich miastach

Źródło: *Lokalne Alarmy Smogowe*, Polski Alarm Smogowy, <http://www.polskialarmsmogowy.pl/polski-alarm-smogowy,lokalnealarmy.html> (dostęp: 17.03.2016)

4.3. Główne problemy miejskie

Kraków należy do czołówek europejskich miast, jeśli chodzi o przekraczanie norm stężenia zanieczyszczeń w powietrzu. Średnio przez ponad 200 dni w roku wartości te są zbyt wysokie.

Według osób, które stworzyły Krakowski Alarm Smogowy, działania miasta związane z likwidacją emisji zanieczyszczeń powietrza były dotąd niewystarczające, a środki finansowe przeznaczane na tę walkę okazywały się

nieadekwatne do skali problemu. Główny cel operacyjny tego ruchu społecznego polega na zbudowaniu świadomości ekologicznej wśród mieszkańców miasta, którzy zaczną w sposób bardziej zorganizowany i skuteczny naciskać na władze miasta oraz województwa, aby podjęto efektywne działania w kwestii ograniczenia zanieczyszczeń powietrza. Ma to umożliwić realizację celu strategicznego, czyli doprowadzić w ciągu kilku najbliższych lat jakość powietrza do stanu spełniającego wymogi prawne nałożone przez dyrektywę unijną i, co ważniejsze, zapewnić powietrze niezagrażające zdrowiu mieszkańców miasta.

4.4. Strategie działania organizacji

KAS łączy działania w przestrzeni wirtualnej z aktywnością w świecie rzeczywistym. Do zakresu działań krakowskiej inicjatywy należą:

1. organizowanie zgromadzeń, akcji protestacyjnych, pikiet oraz happeningów (działania o charakterze mobilizacyjnym, informacyjnym oraz organizacyjnym realizowane są w przestrzeni wirtualnej);
2. udział w konferencjach środowisk naukowych (m.in. medycznych);
3. udział w procedurach prawnych związanych z celami działań KAS, w tym występowanie z propozycjami zmian prawnych (jednym z głównych narzędzi działania wykorzystywanymi w tym celu są listy otwarte oraz petycje, w formie *online* kierowane do władz lokalnych oraz państwowych);
4. edukacja ekologiczna oraz edukacja z zakresu wiedzy medycznej (na stronie internetowej znajduje się wiele publikacji o charakterze edukacyjnym, ponadto organizowane są także różnego typu warsztaty oraz spotkania);

5. własne publikacje o charakterze edukacyjno-informacyjnym oraz raporty, które dostępne są na stronie internetowej KAS w dziale Infoair, czyli m.in.:
 - od 2.10.2015 r. ze strony internetowej KAS istnieje możliwość bezpłatnego pobrania w formacie pdf książki dla dzieci *Uwaga! Alarm! Smogosmok!* autorstwa Anny Kaszuby-Dębskiej wydanej przez Krakowski Alarm Smogowy przy wsparciu finansowym Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie;
 - raport *Co wiemy o smogu? Informowanie o zanieczyszczeniu powietrza w Polsce*, Kraków 2015 – przygotowanym w ramach projektu pt. „INFOAIR – dostęp do informacji o zanieczyszczeniu powietrza”, zrealizowany we współpracy z Fundacją EkoUnia;
 - raport *Alarm? Jaki Alarm? Żelazne Płuca Polaków*, Kraków, listopad 2015 – zrealizowany w ramach inicjatywy Polski Alarm Smogowy;
6. prezentacja informacji związanych z regulacjami prawnymi obowiązującymi na terenie Małopolski oraz instrukcje dotyczące możliwości skorzystania z programów realizowanych przez Urząd Miasta Krakowa;
7. monitorowanie działań instytucji publicznych, które dotyczą kwestii związanych z celami Stowarzyszenia KAS;
8. zlecanie oraz upowszechnianie ekspertyz oraz raportów z badań dotyczących jakości powietrza i wpływu zanieczyszczeń na zdrowie;
9. współpraca z inicjatywami społecznymi, których cele i założenia są zbieżne z celami i założeniami KAS;
10. kampanie społeczne realizowane za pośrednictwem internetu, nośników reklamy zewnętrznej oraz mediów tradycyjnych (także w formie spotów prezentowanych w kinach).

Rysunek 8. Strona z książki edukacyjnej dla dzieci wydanej przez Krakowski Alarm Smogowy *Uwaga! Alarm! Smogosmok!* (autor: Anna Kaszuba-Dębska)

Mama powiedziała, że możemy chronić się przed smogiem. Ale jak?

Pamiętaj

Najważniejsza jest wiadomość. Zawsze można sprawdzić czystość powietrza na własnym telefonie, korzystając z aplikacji Smoksmog. Otrąpił nią wiadomo, jakie są stężenia szkodliwych pyłów.

Kiedy powietrze jest bardzo zanieczyszczone, to:

Używaj w domu oczyszczacza powietrza i nie otwieraj okna.

Nie uprawiaj sportów na zewnątrz i zakładaj maskę ochronną.

Rozmawiaj o problemie smogu z kolegami, nauczycielami i sąsiadami, żeby każdy zrozumiał, jakie smog niszczy i niebezpieczeństwo dla zdrowia dzieci i dorosłych.

46

Źródło: *Edukacja*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/rozwiązania/szczegóły/id/230> (dostęp: 28.05.2016)

WYMIAR SYMBOLICZNY DZIAŁAŃ KRAKOWSKIEGO ALARMU SMOGOWEGO

Marsz miał zmanifestować sprzeciw wobec projektu uchwały Zarządu Województwa Małopolskiego, która nie wprowadziła zapowiadanego wcześniej całkowitego zakazu palenia węglem na terenie Krakowa. Uczestnicy marszu, wśród których znaleźli się także przedstawiciele krakowskiego środowiska artystycznego oraz innych organizacji pozarządowych, spotkali się pod pomnikiem Adama Mickiewicza. Hasłem przewodnim protestu było: „Powietrze!”. Po dotarciu pod siedzibę Zarządu Województwa Małopolskiego, ubrani na czarno członkowie „konduktu żałobnego” złożyli na ręce wicemarszałka Wojciecha Kozaka symboliczną trumnę.

Rysunek 9. Antysmogowy Marsz Żałobny – Kraków
25.10.2013 r. (autor: Andrzej Banaś)

Źródło: Kraków „pochował” czyste powietrze. Żałobny marsz antysmogowy, 25.10.2013, „Gazeta Krakowska”, <http://www.gazetakrakowska.pl/artykul/1026637,krakow-pochowal-czyste-powietrze-zalobny-marsz-antysmogowy-zdjecia-wideo,id,t.html> (dostęp: 21.04.2016)

Przekaz pochodu był jednoznaczny: zanieczyszczenie powietrza stanowi śmiertelne zagrożenie. Relacja z wydarzenia pojawiła się w wielu mediach, m.in. w „Gazecie Wyborczej”, „Gazecie Krakowskiej”, „Dzienniku Polskim”, Radiu Kraków czy TVN24.

Rysunek 10. Plakat informujący o marszu antysmogowym, który odbył się 25.10.2013 roku

Źródło: Krakowski Alarm Smogowy, <https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy/?fref=ts> (dostęp: 21.04.2016)

4.5. Strategie komunikacji w internecie

Stowarzyszenie Krakowski Alarm Smogowy od początku swojego istnienia prowadzi aktywną działalność w przestrzeni wirtualnej. W ramach tej inicjatywy w internecie funkcjonowały lub funkcjonują następujące *kanały komunikacji*:

- a) strona internetowa: <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/>;
- b) profil na Facebooku:
<https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy>;
- c) strona internetowa, funkcjonująca w ramach pierwszej akcji zrealizowanej w 2013 roku „Kraków chce oddychać”, zawierająca petycję na rzecz podjęcia przez organy samorządowe skutecznych działań w celu poprawy jakości powietrza w województwie małopolskim: <http://www.nosmoking.pl> (strona obecnie nieaktywna, dostęp za pomocą Internet Archive Wayback Machine: <https://web.archive.org/web/20130927001556/http://krakowskialarmsmogowy.pl/petitions/add>);
- d) strona internetowa kampanii realizowanej przez Krakowski Alarm Smogowy we współpracy z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej: „Weź dotację, wymień piec”: <http://wymienpiec.pl/>;
- e) interaktywna strona internetowa w serwisie Mapy Google, która umożliwia użytkownikom oznaczanie oraz opisywanie miejsc, w których istnieją źródła zanieczyszczeń powietrza: <http://mapa.krakowskialarmsmogowy.pl/>;
- f) dla użytkowników mobilnych: aplikacja na smartfony SmokSmog, która prezentuje aktualny stan zanieczyszczenia powietrza w województwach: małopolskim, śląskim, dolnośląskim i opolskim w oparciu o dane pochodzące z wojewódzkich inspektoratów ochrony środowiska. Aplikacja została stworzona w 2014 roku przez aktywistów: Michała Apanowicza,

Macieja Banasiewicza, Przemysława Fierek, Jakuba Jaworskiego, Jarosława Kostrz, Damiana Krasa we współpracy z członkami Stowarzyszenia KAS, można ją pobrać ze strony: <http://smoksmog.malopolska.pl/>;

- g) od 2016 roku KAS jest wydawcą naukowo-publicystycznego portalu SmogLab.pl, który posiada także fanpage'e w mediach społecznościowych (Facebook, Twitter)¹⁷⁹.

Natomiast w ramach współpracy Lokalnych Alarmów Smogowych funkcjonują:

- a) strona internetowa: <http://www.polskialarmsmogowy.pl/>;
- b) Twitter: Polski Alarm Smogowy;
- c) blog: <http://polski-alarm-smogowy.blogspot.com/>.

4.5.1. Analiza zawartości strony internetowej Krakowskiego Alarmu Smogowego

Strona internetowa Krakowskiego Alarmu Smogowego funkcjonuje pod adresem: www.krakowskialarmsmogowy.pl.

Strona ta posiada dwie wersje: w języku polskim oraz w języku angielskim, co nadaje jej globalny charakter, umożliwiając dostęp do publikowanych treści także zagranicznym użytkownikom internetu. Strona składa się z ośmiu głównych działów: (1) Aktualności, (2) Smog, (3) Przyczyny, (4) Zdrowie, (5) Rozwiązania, (6) Galeria, (7) O nas, (8) Infoair.

Każdy materiał tekstowy znajdujący się na stronie opatrzony jest w słowa kluczowe (tagi), które odgrywają istotną rolę w procesie pozycjonowania stron internetowych i zwiększają szanse dotarcia do większego grona odbiorców zainteresowanych tematyką działań KAS.

¹⁷⁹ *Rusza SmogLab!*, 5.10.2016, Krakowski Alarm Smogowy, <https://www.krakowskialarmsmogowy.pl/aktualnosci/szczegoly/id/308> (dostęp: 14.03.2018).

W zakładce „Aktualności” publikowane są najważniejsze informacje odnoszące się bezpośrednio do działalności Krakowskiego Alarmu Smogowego, takie jak: wyniki przeprowadzonych badań jakości powietrza, treści listów otwartych i zapytań do instytucji oraz osób publicznych (m.in. do Ministerstwa Środowiska, Najwyższej Izby Kontroli (NIK), Prezydenta Krakowa, Prezydenta Polski) oraz odpowiedzi na wystosowane apele Krakowskiego oraz Polskiego Alarmu Smogowego, raporty takich organizacji, jak Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) czy Komisja Europejska, informacje o planowanych wydarzeniach i projektach czy przyznanych nagrodach i wyróżnieniach. Materiały publikowane są średnio kilka razy w miesiącu.

Działy „Smog”, „Przyczyny” i „Zdrowie” mają charakter informacyjno-edukacyjny, zawierają publikacje naukowe, raporty oraz infografiki. Znajdują się tam też adresy stron internetowych, na których można uzyskać informacje na temat poziomu zanieczyszczenia powietrza (strona Województwa Małopolskiego oraz strona Europejskiej Agencji Środowiska EEA).

W zakładce „Rozwiązania” zaprezentowano szczegółowe informacje dotyczące Programu Ograniczania Niskiej Emisji realizowanego przez Urząd Miasta Krakowa oraz adres strony internetowej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie (MOPS), gdzie za pomocą wirtualnego kalkulatora można obliczyć wysokość rocznego dofinansowania w związku z wymianą pieca węglowego.

„Galeria” zawiera fotorelacje z organizowanych wydarzeń, takich jak antysmogowe demonstracje i marsze, konferencja prasowa „Żelazne płuca Polaków”, Międzynarodowy Dzień Świadomości Niewydolności Serca, a także prezentuje materiały wizualne powstałe w ramach zrealizowanych kampanii społecznych, w tym także spot z prośbą mieszkańców Krakowa do Pana Prezydenta Andrzeja Dudy o podpisanie ustawy antysmogowej.

O NAS

Na stronie internetowej Krakowskiego Alarmu Smogowego, w zakładce „O nas” znajdują się informacje dotyczące motywacji, głównych celów ruchu

oraz analiza ekspertyz poprzedzająca zaplanowanie konkretnych działań. Stwarza to wrażenie profesjonalizacji oraz uporządkowania w ramach funkcjonowania ruchu miejskiego.

Tekst jest napisany w pierwszej osobie liczby mnogiej: „Jesteśmy mieszkańcami, którzy chcą żeby powietrze w Krakowie było bezpieczne dla zdrowia i życia ludzi!”. Taka forma autoprezentacji jest komunikatem dla czytelników, że KAS to nie bezosobowa organizacja, lecz ruch zakorzeniony w społeczności lokalnej.

W tym dziale znajduje się także prezentacja organizacji, które wspierają działalność ruchu. Należą do nich firmy udostępniające nośniki reklamy zewnętrznej: AMS Sp. z o.o., Ströer Polska Sp. z o.o., Clear Channel Poland, DV-BOX Reklama oraz Fundacja Agory, IKEA, Krakowska drukarnia Grupa Klonex, wytwórnia filmowa Alvernia Studios, firma zajmująca się postprodukcją projektów medialnych Espresso Art House, agencja reklamowe: Schultz Brand Friendly, Po Prostu oraz dom mediowy IQ Media.

Na stronie internetowej znajduje się także lista nazwisk oraz cytaty, które świadczą o poparciu liderów opinii publicznej. Wśród nich można wyróżnić kilka kategorii:

- a) autorytety medyczne: lekarze (dr hab. med. Ewa Czarnobilska, kierownik Zakładu Alergologii Klinicznej i Środowiskowej CM UJ, dr hab. med. Jerzy Gąsowski, prof. UJ, prof. dr hab. med. Tomasz Guzik, kierownik Katedry i Kliniki Chorób Wewnętrznych i Medycyny Wsi CM UJ, prezes Towarzystwa Internistów Polskich, dr hab. med. Grzegorz Lis, kierownik Oddziału Pulmonologii, Alergologii i Dermatologii, Klinika Chorób Dzieci CM UJ);
- b) przedstawiciele środowisk artystycznych (Jan Klata, dyrektor Narodowego Starego Teatru, reżyser, Krzysztof Globisz, aktor, Jerzy Ridan, reżyser filmowy, Grzegorz Turnau, muzyk, kompozytor, Andrzej Wajda i Krystyna Zachwatowicz-Wajda);
- c) przedstawiciele Kościoła katolickiego (o. Jan Andrzej Kłoczowski OP, teolog, profesor filozofii, duszpasterz krakowski);

- d) przedstawiciele mediów (Robert Makłowicz, dziennikarz, krytyk kulinarny, pisarz, autor książek i przewodników gastronomicznych, redaktor Sławomir Mokrzycki, TVP Kraków);
- e) przedstawiciele środowisk akademickich (prof. dr hab. Henryk Okarma, dyrektor Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Michał Rusinek, wykładowca UJ, tłumacz książek dla dzieci i dorosłych, felietonista).

Ponadto zaprezentowane są szczegółowe informacje dotyczące zrealizowanych przez KAS kampanii społecznych, statut Stowarzyszenia oraz treść petycji, którą ruch zapoczątkował swoje działania. Ponadto w dziale „Media” znajduje się chronologiczna lista publikacji dotyczących działań KAS.

Rysunek 11. Strona główna serwisu internetowego Krakowskiego Alarmu Smogowego

Źródło: Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/> (dostęp: 7.03.2016)

Analiza zawartości strony internetowej Krakowskiego Alarmu Smogowego prowadzi do wniosku, że KAS kreuje wizerunek organizacji profesjonalnej, która w merytoryczny oraz systematyczny sposób podchodzi do problemu zanieczyszczenia powietrza. Prezentowane wyniki badań oraz analizy ekspertów świadczą o naukowo udokumentowanej podstawie artykułowanych przez ruch postulatów. Wzmocnieniem pozycji na arenie lokalnej oraz

ogólnokrajowej debaty publicznej są głosy poparcia liderów opinii publicznej, które mają także za zadanie powiększenie grupy osób popierających działania KAS. Podobny efekt mają wywołać informacje na temat licznych publikacji, które na przestrzeni lat pojawiły się w różnego typu mediach o charakterze lokalnym, ogólnokrajowym oraz za granicą.

O świadomie planowanych oraz realizowanych działaniach na poziomie komunikacyjnym świadczyć może wsparcie takich firm, jak agencje reklamowe czy dom mediowy.

4.5.2. Analiza zawartości fanpage'a na Facebooku: Krakowski Alarm Smogowy

Aktywność w mediach społecznościowych to bardzo istotny element działalności KAS w przestrzeni wirtualnej. Obecność tego ruchu miejskiego na platformie Facebook ma charakter fanpage'u, świadczy to o otwartości na nowych działaczy. Użytkownik nie musi prosić o dostęp, jak to ma miejsce np. w przypadku grupy zamkniętej.

Fanpage Krakowskiego Alarmu Smogowego posiada niemal 40 tysięcy fanów¹⁸⁰. Na bieżąco pojawiają się komentarze dotyczące wydarzeń o charakterze lokalnym, ogólnokrajowym oraz międzynarodowym, które odnoszą się do sfery aktywności KAS. Posty dodawane są co najmniej jeden raz dziennie. Na każdy z nich jest średnio od kilku do kilkadziesiątu reakcji użytkowników internetu, a w dyskusjach rozwijających się pod publikowanym treściami często bierze udział administrator zarządzający fanpage'em, odnosząc się merytorycznie do wypowiedzi internautów. Świadczy to o wysokim poziomie interaktywności oraz o dwukierunkowym charakterze komunikacji.

W ramach analizy zawartości wyróżniono następujące kategorie tematyczne materiałów publikowanych na fanpage'u KAS:

¹⁸⁰ Dane z 21.04.2016.

- artykuły prezentujące informacje lokalne dotyczące szeroko rozumianej ochrony środowiska oraz ochrony zdrowia;
- działania władz miasta związane z regulacjami prawnymi w zakresie emisji pyłu zawieszonego (m.in. relacje z posiedzeń Rady Miasta);
- działania instytucji państwowych w zakresie ochrony środowiska (m.in. dotyczące programów realizowanych przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska, np. program KAWKA związany z dopłatami do wymiany pieców węglowych);
- międzynarodowe wyniki badań, ekspertyzy, statystyki, raporty dotyczące zanieczyszczeń powietrza, ich wpływu na stan zdrowia ludzi (np. Raporty Światowej Organizacji Zdrowia, Eurobarometru);
- artykuły opisujące działania Krakowskiego Alarmu Smogowego, które zostały opublikowane w innych mediach (np. w „Gazecie Wyborczej”, „Radiu Kraków”);
- reakcje władz miasta na poszczególne inicjatywy KAS (m.in. odpowiedzi na listy otwarte);
- publikacje dotyczące aktywności Krakowskiego Alarmu Smogowego, m.in. raportujące podjęte i zrealizowane działania, tzw. „kamienie milowe”, czyli informacje o wydarzeniach kluczowych dla danego projektu, własne sukcesy oraz uzyskane nagrody (wśród realizowanych aktywności pojawiają się m.in. informacje o udziale w konferencjach, organizowaniu szkoleń, warsztatów, koncertów, organizowaniu marszów oraz biegów antysmogowych, o pisaniu petycji oraz listów otwartych do władz lokalnych czy państwowych);
- relacje z działań podjętych lub współorganizowanych przez KAS, które odbyły się na terenie miasta (np. Warsztaty Antysmogowe dla dzieci w hotelu Forum);
- informacje dotyczące aktywności pozostałych Alarmów Smogowych oraz innych inicjatyw, z którymi współpracuje KAS, w tym m.in. relacje z ich działalnością;

- informacje ze świata prezentujące m.in. stosowane rozwiązania w zakresie ochrony środowiska;
- różnego typu infografiki o charakterze edukacyjnym oraz prezentujące dane statystyczne.

Analiza zamieszczanych przez KAS treści wykazała, że publikowane materiały mają charakter komunikatów merytorycznych. W opinii badaczki sporadycznie pojawiały się treści, które można uznać za rozrywkowe i pełniące tylko funkcję „zapychaczy” mających na celu wyłącznie utrzymywać wysoką aktywność fanów na profilu¹⁸¹. Ponadto użytkownicy mają możliwość publikowania postów na osi czasu Krakowskiego Alarmu Smogowego.

Tabela 7. Analiza komunikacji z użytkownikami Internetu za pośrednictwem fanpage'a

Nazwa fanpage'a	Krakowski Alarm Smogowy
Adres URL	https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy
Możliwość umieszczania postów przez fanów na tablicy	tak
Możliwość wysyłania wiadomości prywatnych przez fanów	tak
Możliwość komentowania postów przez fanów	tak
Reakcja administratora fanpage'a na wiadomości prywatne	„zwykle odpowiada w ciągu godziny” ¹⁸²

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie analizy treści komentarzy oraz postów zamieszczanych przez użytkowników można przypuszczać, że administrator nie ingeruje w sposób widoczny w ich zawartość, a na głosy krytyczne stara się odpowiadać w sposób stonowany oraz merytoryczny. Istnieje także możliwość wysyłania wiadomości prywatnych do osoby zarządzającej profilem i nawiązania bezpośredniego kontaktu. Szybkość uzyskanej przez badaczkę odpowiedzi świadczy o tym,

¹⁸¹ Działanie stosowane, aby zwiększyć wartość marketingową profilu na Facebooku czy strony internetowej.

¹⁸² Informacja na fanpage'u KAS, na podstawie analizy udostępnianej przez serwis Facebook – potwierdzona przez autorkę badania.

że osoba odpowiedzialna za kontakt z użytkownikami *online* na bieżąco monitoruje wydarzenia mające miejsce w przestrzeni cyfrowej. Zatem można stwierdzić, że komunikacja z przedstawicielami Krakowskiego Alarmu Smogowego ma charakter otwarty oraz dwukierunkowy (patrz tabela 7).

Z punktu widzenia Krakowskiego Alarmu Smogowego jednym z istotniejszych celów związanych z funkcjonowaniem w przestrzeni wirtualnej jest dotarcie ze swoją inicjatywą do szerokiego grona odbiorców, skłonienie ich do przemyślenia poruszanych kwestii, a następnie podjęcie konkretnych działań. Do jednego z głównych czynników sukcesu kampanii realizowanych przez organizację prowadzącą działalność *online* należy wykazywanie wysokiego poziomu zainteresowania treściami publikowanymi na Facebooku przez przedstawicieli grup docelowych. Ten wskaźnik zainteresowania określa się m.in. na podstawie liczby odwiedzin stron www, a w przypadku mediów społecznościowych najczęściej w oparciu o liczbę fanów/obserwujących, liczbę reakcji na publikowane treści oraz liczbę ponownych udostępnień tych materiałów¹⁸³.

Mimo że wielu badaczy krytycznie odnosi się do zjawiska tzw. „kanapowego aktywizmu”, polegającego na „biernym klikaniu”, można uznać, że jest to niezbędny element skutecznych działań sieciowych, których sukces w znacznej mierze zależy od ich masowości¹⁸⁴. Nie każdy cyfrowy aktywista to „kanapowy aktywista”, ale nawet jeśli jego działanie ogranicza się wyłącznie do polubienia posta, podpisania petycji *online* czy udostępnienia informacji na swojej tablicy na Facebooku, to samo w sobie stanowi to doskonały nośnik reklamowy. A właśnie wysoka „klikalność” prowadzi do rozpowszechnia wiedzy na temat działań na rzecz szczytnych celów i zwiększa prawdopodobieństwo dotarcia do osób szczerze zainteresowanych daną kwestią, które świadomie dołączą do danej akcji¹⁸⁵. W gruncie rzeczy slaktywiści mogą stanowić siłę napędową

¹⁸³ M. du Vall, *Protest i zmiana...*, dz. cyt., s. 2.

¹⁸⁴ Tamże, s. 11-12.

¹⁸⁵ O. Świącicka, *Generacja leni – slaktywiści. Czy można zbawić świat klikając myszką?*, 8.10.2012, Natemat.pl, <http://natemat.pl/34501.generacja-leni-slaktywisci-czy-mozna-zbawic-swiat-klikajac-myszka> (dostęp: 5.06.2015).

wielu wirtualnych inicjatyw, ponieważ im więcej fanów, im więcej polubień, tym większy rozgłos, a także większa siła oddziaływania ruchu na decydentów i szanse na wywołanie pożądaney zmiany społecznej.

W tabeli 8 przedstawiono analizę prezentującą statystyki ilościowe dotyczące materiałów publikowanych przez Krakowski Alarm Smogowy na swoim fanpage'u w pierwszej połowie 2016 roku.

Analiza ilościowa fanpage'a Krakowski Alarm Smogowy wykazała, że w pierwszej połowie 2016 roku opublikowano 336 materiałów, a zatem nowe materiały pojawiały się na osi czasu dwa razy dziennie. Średnio pod każdym postem ukazywało się 87 opinii (najczęstszą reakcją było „Lubię to!”), chęcią podzielenia się daną informacją z innymi użytkownikami wykazywało się średnio 20 osób. Natomiast największym zainteresowaniem oraz poziomem responsywności charakteryzowały się treści dotyczące spraw lokalnych, takich jak awaria w Hucie im. T. Sendzimira, zmian regulacji prawnych (np. dotyczących programu KAWKA) oraz źródeł finansowania projektów związanych z ochroną środowiska (informacja o decyzji Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska dotycząca nieprzyznania dofinansowania małopolskiemu projektowi LIFE udostępniło 457 użytkowników).

Tabela 8. Statystyki aktywności oraz popularności Krakowskiego Alarmu Smogowego na Facebooku w pierwszej połowie 2016 roku

Miesiąc	Liczba publikacji w miesiącu	Średnia liczba polubień postów ¹⁸⁶	Średnia liczba udostępnień postów	Największa liczba udostępnień postów	Data publikacji oraz treść najczęściej udostępnianego posta
Maj	61	68,0	20,3	268	post z 14 maja 2016 dotyczący publikacji raportu WHO: „33 z 50 najbardziej zanieczyszczonych miast pyłem PM 2,5 w UE to miasta polskie!”, http://www.who.int/.../health.../outdoorair/databases/cities/en/
Kwiecień	61	73,1	13,4	273	post z 22 kwietnia 2016 przedstawiający film z awarii koksowni w Nowej Hucie, opatrzony komentarzem: „Tak wygląda <i>zdarzenie awaryjne</i> koksowni w Hucie im. Tadeusza Sendzimira. W trakcie takich zdarzeń do atmosfery emitowane są gigantyczne ilości zanieczyszczeń. Odnotowano ich na terenie huty kilkanaście w okresie od 1.01.2015 do 8.03.2016 r. Będziemy domagać się wyjaśnień od władz huty, co zamierzają zrobić, żeby takich awarii w przyszłości nie było. Musimy wiedzieć, co dzieje się w hucie. Monitoring wizualny powinien być na stałe dostępny dla mieszkańców Krakowa. Domagamy się też udostępniania w trybie ciągłym informacji o emisjach”; załączony film został wyświetlony ponad 26 tysięcy razy
Marzec	71	63,4	18,8	198	post z 4 marca 2016: „Czy będą pieniądze na walkę ze smogiem? Czy Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska zlikwiduje programy KAWKA – dotacje do wymiany kotłów i RYS – dotacje do ocieplenia domów? To byłby praktycznie koniec działań antysmogowych w naszym kraju...” http://wyborcza.pl/1,75248,19715726,koniec-walki-ze-smogiem-fundusz-ochrony-srodowiska-wyrzucil.html

¹⁸⁶ Lub innych reakcji, gdyż 24.02.2016 roku Facebook wprowadził nową funkcjonalność, zgodnie z którą pojawiło się pięć możliwości wyrażenia emocji: „Lubię to”, „Kocham to”, „Haha”, „Super”, „Wow”, „Wkurzony”, „Smutny”, zob. P. Grabiec, *Facebook wprowadza wreszcie nowe sposoby reakcji – naprawdę to lubię!*, Spider’sweb.pl, <https://www.spidersweb.pl/2016/02/facebook-zmienia-lubie-to-lajk.html> (dostęp: 5.12.2018).

Miesiąc	Liczba publikacji w miesiącu	Średnia liczba polubień postów ¹⁸⁶	Średnia liczba udostępnień postów	Największa liczba udostępnień postów	Data publikacji oraz treść najczęściej udostępnianego posta
Luty	68	100,3	20,0	457	post z 24 lutego 2016: „Kraków: ZAMIAST NA WALKĘ ZE SMOGIEM W KRAKOWIE, PUBLICZNE PIENIĄDZE POPŁYNĄ NA BASENY GEOTERMALNE DO TORUNIA (do fundacji Lux Veritatis). Rada nadzorcza Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska nie przyznała dofinansowania małopolskiemu projektowi LIFE (20 mln zł), kwotą 26 mln zł wsparła odwierty geotermalne w Toruniu. Projekt LIFE, który ma służyć poprawie jakości powietrza, został oceniony przez Komisję Europejską najwyższej spośród 38 europejskich, które otrzymały unijne wsparcie. Decyzja NFOŚ jest dla nas niezrozumiała (tym bardziej, że wcześniej zarząd NFOŚ udzielił promesy na współfinansowanie tego projektu)”
Styczeń	75	130,0	27,0	241	post z 23 stycznia 2016 prezentujący infografikę „15 najbardziej rakotwórczych miast w Polsce” opatrzoną komentarzem: „Wstrzymaj oddech – jesteś w Polsce! 15 miejsc z największym średniorocznym stężeniem rakotwórczego, mutagennego benzo(a)pirenu. Rekordzista to 1700%. Nie ma tu Krakowa, ale niestety, problem jest – w Krakowie mamy ponad 700% normy... Niemal 90% emisji benzo(a)pirenu pochodzi z domowych pieców na węgiel, drewno i ... śmieci”
Ogółem	336	86,9	19,9		

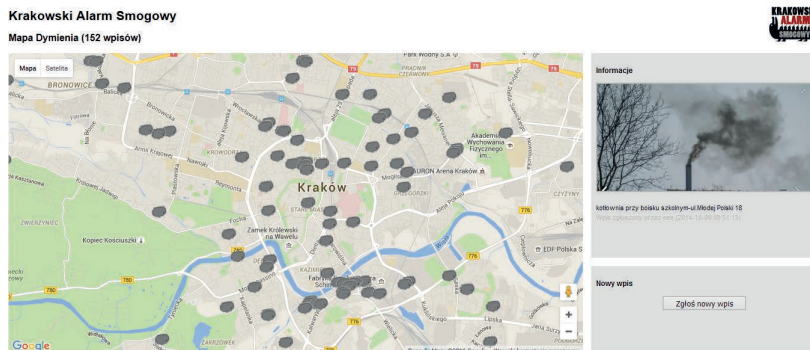
Źródło: opracowanie własne

Jeśli chodzi o inne, często wykorzystywane sposoby poszerzenia grupy docelowej, takie jak reklamy płatne w serwisie Facebook, nie stwierdzono, aby Krakowski Alarm Smogowy korzystał z tego narzędzia komunikacji z użytkownikami.

4.5.3. Analiza zawartości strony Mapa Dymienia – Krakowski Alarm Smogowy

W ramach swojej aktywności w przestrzeni wirtualnej Krakowski Alarm Smogowy prowadzi w serwisie Mapy Google interaktywną Mapę Dymienia. Na stronie internetowej [krakowskialarmsmogowy.pl](http://mapa.krakowskialarmsmogowy.pl) w panelu bocznym znajduje się link, za pomocą którego użytkownik może zostać przekierowany na stronę „Dymiąca Mapa Krakowa”. Mieszkańcy miasta mają możliwość bezpośredniego włączenia się w działania ruchu poprzez zgłoszenie nielegalnego punktu emisji zanieczyszczeń.

Rysunek 12. Mapa Dymienia – Krakowski Alarm Smogowy (<http://mapa.krakowskialarmsmogowy.pl>)

Źródło: *Mapa Dymienia*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://mapa.krakowskialarmsmogowy.pl/> (dostęp: 1.06.2016)

1 czerwca 2016 roku na mapie znajdowały się 152 wpisy dotyczące zlokalizowanych przez użytkowników internetu punktów będących źródłami zanieczyszczeń powietrza. Większość zgłoszeń, poza zaznaczeniem lokalizacji na mapie miasta, składa się także z fotografii oraz niekiedy z krótkiego opisu, charakterystyki danego przypadku (np. częstotliwość nielegalnego spalania śmieci, informacje o nieprzyjemnym zapachu).

Na rysunku 12 zaprezentowano mapę Krakowa z naniesionymi przez użytkowników lokalizacjami źródeł zanieczyszczeń. Na podstawie analizy loginów osób, które dokonały wpisów, można przypuszczać, że zgłoszeń dokonali różni użytkownicy.

4.6. Kampanie społeczne

Jednym z narzędzi komunikacji wykorzystywanym przez Krakowski Alarm Smogowy są kampanie społeczne. Stanowią one rozbudowane formy przekazu, które posiadają swoją strukturę, określony zasięg czasowy oraz przestrzenny¹⁸⁷, a ich główne zadanie polega na zmianie postaw społecznych, uwrażliwieniu na kwestię będącą zdaniem nadawcy problemem oraz zmobilizowanie odbiorców do podjęcia konkretnego działania. Ponadto do ważnych cech charakteryzujących komunikaty konstruowane w ramach kampanii społecznych należy ich oddziaływanie na emocje¹⁸⁸.

Zgodnie z definicją „kampania społeczna jest to rodzaj społecznej komunikacji, w której chodzi o promowanie społecznie właściwych i wartościowych wzorców zachowań, postaw i wartości nowych lub też zwrócenie uwagi społeczeństwa na istotne, często trudne i nierozwiązane problemy¹⁸⁹”.

W ramach projektowania kampanii społecznych pierwszy etap pracy członków krakowskiej inicjatywy obywatelskiej obejmował analizę ekspertyz, które zostały sporządzone na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa

¹⁸⁷ M. Szatan, K. Walczuk, *Zarządzanie wiedzą ekologiczną konsumentów poprzez akcje i kampanie społeczne*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas” 2013, nr 14(2), s. 224, http://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz%202_2013%20podzielone/Szatan%20Walczuk.pdf (dostęp: 3.05.2106).

¹⁸⁸ M. Kicińska, *Równość płci w polskich kampaniach społecznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 10.

¹⁸⁹ D. Maison, P. Wasilewski, *Propaganda dobrych serc, czyli pierwszy tom o reklamie społecznej*, Agencja Wasilewski, Kraków 2002, s. 9.

Małopolskiego. Na tej podstawie stwierdzono, że do głównych źródeł smogu w Krakowie można zaliczyć indywidualne paleniska węglowe, czyli emisję powierzchniową. Ustalono także, po wykonaniu kolejnych badań, że wprowadzenie całkowitego zakazu stosowania paliw stałych to sposób na osiągnięcie pożądanego efektu. W oparciu o tę wiedzę Krakowski Alarm Smogowy stworzył strategię działania oraz zaplanował informacyjne kampanie społeczne.

Krakowski Alarm Smogowy zrealizował dotychczas cztery kampanie społeczne. Do tego celu wykorzystano zarówno nowe media, jak i klasyczne metody komunikacji społecznej (m.in. radio, billboardy, citylighty). Wszystkie te akcje wsparła Agencja Schulz Brand Friendly, która – jak informuje KAS – zaoferowała swoje nieodpłatne usługi¹⁹⁰.

4.6.1. „Kraków chce oddychać” / „No smoging, please” – luty 2013 roku

Pierwszą kampanią społeczną zrealizowaną przez Krakowski Alarm Smogowy była rozpoczęta na początku lutego 2013 roku akcja, którą przeprowadzono pod hasłami „Kraków chce oddychać” oraz „No smoging, please”. Działaniami w zakresie tej kampanii zostały objęte nośniki reklamy zewnętrznej oraz media regionalne i ogólnopolskie.

Kampania miała zwrócić uwagę na problem zanieczyszczenia powietrza w Krakowie. Przekraczane przez większą część dni w roku normatywne wartości pyłu zawieszonego PM 10 stanowią zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi.

¹⁹⁰ Charakterystyki kampanii społecznych powstały na podstawie obserwacji zewnętrznej, obserwacji uczestniczącej oraz analiz treści tekstowej oraz zawartości wizualnej kanałów komunikacji KAS.

Na terenie miasta pojawiły się billboardy zachęcające mieszkańców do podpisania petycji apelującej do władz miasta, aby podjęto skuteczne działania na rzecz poprawy jakości powietrza oraz żądającej wprowadzenia zakazu palenia węglem i innymi paliwami stałymi w piecach domowych.

Przekaz kampanii cechował się prostotą i przejrzystością, zaprezentowano wizerunki osób, które reprezentowały mieszkańców poszczególnych dzielnic miasta. Postacie w maskach tlenowych, powszechnie kojarzonymi z chorobami układu oddechowego, zapadały w pamięć. Obok każdej twarzy pojawiło się hasło: „CHCEMY ODDDYCHAĆ – JEDNO ŻYCIE, JEDEN KRAKÓW, JEDEN PODPIS”.

Rysunek 13. Jeden z plakatów w ramach kampanii „Kraków chce oddychać”

Źródło: *Kraków chce oddychać*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/page/5/id/24> (dostęp: 21.04.2016)

Kampania była nominowana w konkursie „Kampania społeczna 2013” w kategoriach Kampanie lokalne oraz Kampanie o tematyce zdrowotnej¹⁹¹.

¹⁹¹ Ogłoszono nominacje w Konkursie Kampania Społeczna Roku 2013, 2.04.2014, Kampaniespoleczne.pl, <https://kampaniespoleczne.pl/ogloszono-nominacje-w-konkursie-kampania-spoleczna-roku-2013/> (dostęp: 25.04.2016).

4.6.2. Apel na citylightach: „Kraków chce oddychać” – wrzesień 2013 roku

Druga kampania społeczna zrealizowana przez KAS rozpoczęła się we wrześniu 2013 roku. Można powiedzieć, że współautorami tej akcji byli mieszkańcy Krakowa, ponieważ na plakatach wywieszonych w pięćdziesięciu miejscach w Krakowie zaprezentowano apele oraz komentarze zamieszczone na stronie internetowej Krakowskiego Alarmu Smogowego przez osoby, które podpisały petycję antysmogową.

Przygotowaniem kampanii zajęła się także agencja Schulz Brand Friendly. Plakaty, które obrazowały wyselekcjonowane wypowiedzi mieszkańców, zostały zaprojektowane przez krakowskich grafików.

Rysunek 14. Jeden z plakatów w ramach drugiego etapu kampanii „Kraków chce oddychać”

Źródło: *Apel na citylightach*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/page/5/id/25> (dostęp: 21.04.2016)

4.6.3. „Kraków bez smogu” – listopad 2013 roku

Kolejna odsłona kampanii społecznej, realizowanej przez Krakowski Alarm Smogowy pod hasłem „Kraków bez smogu”, rozpoczęła się w listopadzie 2013 roku. Zaprojektowano plakaty, które miały poinformować mieszkańców Krakowa o korzyściach (m.in. zdrowotnych i finansowych), jakie wynikają z usunięcia pieców zasilanych paliwem stałym, stanowiących jedną z głównych przyczyn powstawania smogu. Kampania również została przygotowana przez agencję Schultz Brand Friendly.

Rysunek 15. Jeden z plakatów w ramach kampanii „Kraków bez smogu”

Źródło: *Kraków bez smogu*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/page/5/id/26> (dostęp: 21.04.2016).

Działaniom realizowanym na zewnętrznych nośnikach reklamy towarzyszył spot, który wyświetlano w kinach sieci Cinema City. Materiał filmowy, wyprodukowany przez Alvernia Studios, został także udostępniony w serwisie YouTube.

4.6.4. „Weź dotację, wymień piec” – czerwiec 2014 roku

Rozpoczęta 2 czerwca 2014 roku kampania informacyjna „Weź dotację, wymień piec” to przykład działania o charakterze multimodalnym, które wykorzystuje szeroki wachlarz narzędzi komunikacji.

Kampania ta została zrealizowana przez Krakowski Alarm Smogowy we współpracy z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Jej głównym celem było zwrócenie uwagi na korzyści zdrowotne, jakie wiążą się z wymianą źródła ogrzewania, oraz zaprezentowanie informacji dotyczących możliwości uzyskania przez mieszkańców Krakowa wsparcia finansowego w związku z likwidacją pieców węglowych. Gmina Kraków, która oferuje dotacje na wymianę pieców, dopłaty do rachunków za ogrzewanie oraz dofinansowania w ramach termomodernizacji budynków, chciała w sposób czytelny zaprezentować mieszkańcom miasta te możliwości. Kampania składała się z czterech elementów, omówionych niżej.

KAMPANIA TRAMWAJOWA

Wykorzystanie znajdującej się w krakowskich tramwajach Telewizji M jako nośnika komunikatów w ramach kampanii miało głównie zapewnić dotarcie do szerszej grupy docelowej, w tym licznych starszych mieszkańców miasta, którzy nie korzystają z internetu. Kampania tramwajowa trwała 6 tygodni. W 83 krakowskich tramwajach i na 258 ekranach prezentowano informacje

o terminie wejścia zakazu palenia węglem w życie, jego przyczynach, dotacjach do wymiany pieców, dopłatach do rachunków za energię, a także przedstawiano korzyści płynące z wymiany pieców oraz termomodernizacji.

Narzędzie to dało możliwość powiększenia grupy odbiorców. Objęło bowiem swoim zasięgiem osoby niemające do tej pory z dwóch powodów kontaktu z komunikatami Krakowskiego Alarmu Smogowego. Po pierwsze, ponieważ nie korzystają z internetu, a po drugie, brakowało im kontaktu z osobami, od których mogłyby się dowiedzieć o funkcjonowaniu KAS. W środkach komunikacji miejskiej zazwyczaj spędza się wystarczająco dużo czasu, aby zapoznać się w sposób dokładny z treściami prezentowanymi na ekranie monitorów.

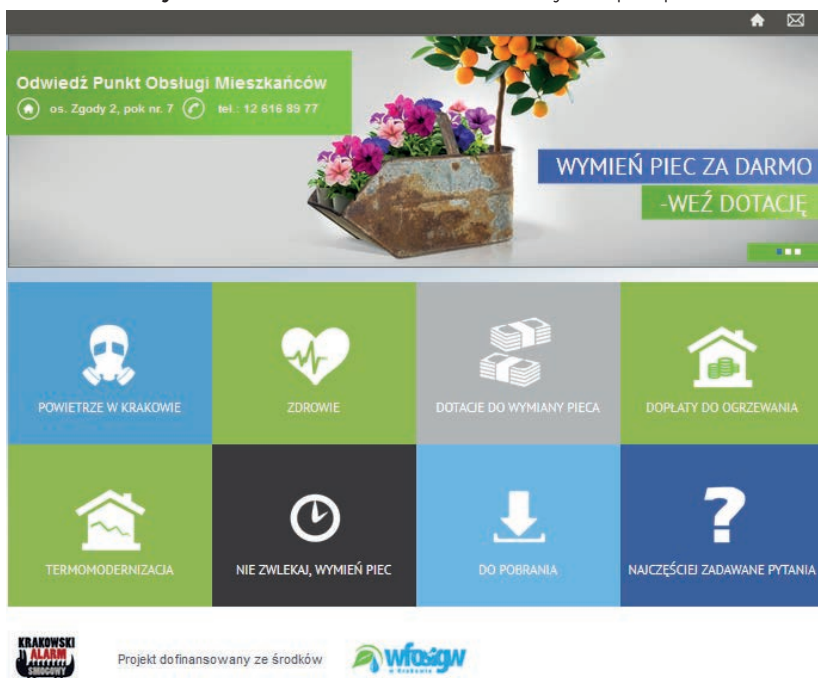
BILLBOARDY I CITYLIGHTY

Ponadto w okresie trwania kampanii w Krakowie pojawiło się 50 billboardów oraz 50 citylightów z plakatami informującymi o możliwości uzyskania dotacji do wymiany pieców oraz wsparciu w ubieganiu się o dotacje, które mieszkańcy mogą uzyskać w Punkcie Obsługi Mieszkańców w Krakowie, na os. Zgody 2.

STRONA INTERNETOWA: WWW.WYMIENPIEC.PL

W ramach kampanii funkcjonuje strona internetowa, na której znajduje się szczegółowy przewodnik. Pozwala on krok po kroku przejść procedurę wymiany źródła ogrzewania oraz uzyskania wsparcia finansowego. Można na niej znaleźć także m.in. przykłady prawidłowo wypełnionych wniosków o dotację na wymianę pieca węglowego, dopłatę do rachunków, instalację przyłącza do sieci gazowej lub sieci ciepłowniczej (MPEC). Na stronie pokazano również przykłady prostych rozwiązań termomodernizacyjnych, które pozwalają obniżyć rachunki za ogrzewanie.

Rysunek 16. Strona internetowa www.wymienpiec.pl

Źródło: www.wymienpiec.pl (dostęp: 1.06.2016)

ULOTKI DO SAMODZIELNEGO DRUKU

Jeden z kierunków działania Krakowskiego Alarmu Smogowego polega na promowaniu wszelkich obywatelskich inicjatyw oddolnych. Dlatego w ramach kampanii, opublikowano na stronie internetowej oraz Facebooku ulotki, które użytkownicy mogli pobrać i samodzielnie wydrukować, aby przekazać sąsiadowi, rodzinie, przyjaciołom.

Kampania „Weź dotację, wymień piec” miała za zadanie wesprzeć działania Gminy Kraków i zwiększyć zainteresowanie mieszkańców programem wymiany źródeł ogrzewania. Dofinansowana została ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Wsparły ją również następujące firmy: Klonex, Schulz Brand Friendly, IQ Media, Clear Channel, AMS i Media Billboards.

Rysunek 17. Jeden z plakatów w ramach kampanii „Weź dotację, wymień piec”

Źródło: *Weź dotację, wymień piec*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/onas/index/page/5/id/149> (dostęp: 21.04.2016)

4.6.5. Strategia komunikacyjna a kampanie społeczne KAS

Struktura kampanii społecznych zrealizowanych przez Krakowski Alarm Smogowy ma charakter od ogółu do szczegółu. Analiza obrazów oraz komunikowanych treści pozwala wyróżnić cztery etapy.

Pierwsza kampania społeczna, której hasło przewodnie brzmiało „Kraków chce oddychać”, miała zwrócić uwagę na problem jakości powietrza w Krakowie. Przekaz, jaki niosła ze sobą, można zinterpretować jako uświadomienie mieszkańcom Krakowa, że zanieczyszczone powietrze to sprawa, która dotyczy każdego z nich w takim samym stopniu (mieszkańca każdej dzielnicy). Została zogniskowana na wywołaniu poczucia identyfikacji z miastem i problemem oraz odwoływała się do odpowiedzialności za dobro wspólne, jakim jest przestrzeń miejska.

Do zadań drugiej odsłony kampanii należało ugruntowanie poczucia integracji oraz wspólnoty przekonań, unaocznienie obywatelom miasta, że nie są sami ze swoimi poglądami. Analizując obrazy prezentowane w ramach tej kampanii, można opisać istotę ich przekazu słowami: „Cytujemy Was, ponieważ Was słuchamy, jest nas wielu, a zanieczyszczenie powietrza to nasz wspólny problem”.

Pierwsze dwa etapy w większym stopniu oddziaływały na emocje mieszkańców miasta, aniżeli prezentowały racjonalną podbudowę postulatów artykułowych przez Krakowski Alarm Smogowy.

Dopiero trzecia kampania „Kraków bez smogu” odniosła się do merytorycznych argumentów, przedstawione zostały szczegółowe informacje dotyczące wpływu zanieczyszczonego powietrza na życie mieszkańców Krakowa oraz indywidualne korzyści wynikające z poprawy jakości powietrza.

Natomiast celem ostatniej kampanii „Weź dotację, wymień piec” było „wskażanie winnego” zaistniałej sytuacji (czyli indywidualnych pieców węglowych) oraz przedstawienie instrukcji działania, czyli zaproponowanie konkretnych narzędzi, które należy wykorzystać, aby poprawić jakość powietrza w Krakowie.

Grafiki oraz obrazy związane z kampaniami Krakowskiego Alarmu Smogowego (poza ostatnią, która została zrealizowana we współpracy z jednostkami samorządu lokalnego) charakteryzują się specyficzną kolorystyką opartą na czerni, bieli, różnych odcieniach szarości oraz pewnych elementach w kolorze czerwonym. Można postawić tezę, że KAS wypracował swoją indywidualną formę prezentowania komunikatów i dzięki temu jego materiały wizualne są rozpoznawalne.

Wszystkie grafiki stworzone w ramach zrealizowanych kampanii społecznych znajdują się także na stronie internetowej ruchu, a także były publikowane w czasie trwania poszczególnych akcji na facebookowym fanpage'u KAS.

4.7. Wskaźniki aktywizacji społecznej

Do wskaźników aktywizacji społecznej, czyli zjawisk empirycznych, które można uznać za wywołane (co najmniej pośrednio) działalnością Krakowskiego Alarmu Smogowego, można zaliczyć wymienione niżej dane. Dla jasności podzielono je na dwie grupy: związane z rzeczywistością wirtualną (A) oraz te przynależne rzeczywistości realnej (B).

A. Wskaźniki dotyczące przestrzeni wirtualnej przedstawiały się następująco:

1. liczba fanów profilu na Facebooku: 40 tysięcy osób;
2. średnia liczba udostępnień postów na Facebooku: 20¹⁹²;
3. średnia liczba polubień postów na Facebooku: 87;
4. liczba pobrań aplikacji Smogsmok w okresie jej istnienia (od 26 stycznia 2014 r.¹⁹³ do 24 maja 2016 r.): ponad 10 tysięcy użytkowników;
5. liczba użytkowników Dymiącej Mapy Krakowa: 152 osoby;
6. liczba osób, które podpisały petycje *online*:

¹⁹² Dane za 2016 rok, opracowanie własne.

¹⁹³ Na podstawie informacji ze strony internetowej krakowskialarmsmogowy.pl, data 26 stycznia 2014 r. została uznana za początek funkcjonowania aplikacji.

- pierwszą petycję KAS w 2013 roku skierowaną do Sejmiku Województwa Małopolskiego, Rady Miasta Krakowa, Marszałka Województwa Małopolskiego oraz Prezydenta Miasta Krakowa na rzecz podjęcia przez organy samorządowe skutecznych działań w celu poprawy jakości powietrza w województwie małopolskim podpisało 15136 osób;
- apel do Prezydenta RP Andrzeja Dudy w sprawie podpisania ustawy antysmogowej podpisało 11 tysięcy osób¹⁹⁴. Został on wręczony prezydentowi w październiku 2015 roku na inauguracji roku akademickiego na Uniwersytecie Jagiellońskim przez Ewę Lutomską z KAS razem z symbolicznymi filtrami powietrza¹⁹⁵;
- 4 500 osób wyraziło swoje poparcie dla zakazu stosowania paliw stałych w Krakowie w ramach uwag do projektu uchwały antysmogowej Zarządu Województwa Małopolskiego;
- trwa obecnie akcja zbierania podpisów pod petycją do Ministra Środowiska Jana Szyszki w sprawie rzetelnego informowania obywateli o wysokim zanieczyszczeniu powietrza – zebrano do tej pory 9052 podpisy¹⁹⁶.

B. Natomiast w przestrzeni fizycznej zaobserwowano:

1. uczestnictwo w manifestacjach, marszach, biegach antysmogowych¹⁹⁷;
 - pierwsza inicjatywa w przestrzeni miejskiej zorganizowana przez KAS 25 października 2013 roku „Antysmogowy Marsz Żałobny” zgromadziła około 300 osób;

¹⁹⁴ *Podpisz apel do Prezydenta Andrzeja Dudy*, Akcja Demokracja, <https://dzialaj.akcjademokracja.pl/campaigns/powietrze> (dostęp: 12.05.2016).

¹⁹⁵ D. Wantuch, B. Kuraś, *Jak aktywiści przeganiali smog znad Krakowa*, 22.01.2016, „Gazeta Wyborcza – Kraków”, <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,19514744,-jak-aktywisci-przeganiali-smog-znad-krakowa.html#ixzz4Bih7Lo2v> (dostęp: 25.01.2016).

¹⁹⁶ *S.O.S. dla powietrza. Podpisz apel do Ministra Środowiska*, Akcja Demokracja, <https://dzialaj.akcjademokracja.pl/campaigns/alarm> (dostęp: 12.06.2016).

¹⁹⁷ W oparciu o informacje uzyskane podczas wywiadu z przedstawicielką Krakowskiego Alarmu Smogowego zrealizowanego 16.06.2016 roku.

- w kolejnych marszach brało udział około 1000 osób;
 - w akcji „Kraków wysyła antysmogowe SOS”, która odbyła się 14 listopada 2015 roku na Rynku Głównym w Krakowie, wzięło udział około 1000 osób;
2. uczestnictwo w warsztatach, debatach;
 3. coraz większa liczba osób poruszających się po ulicach Krakowa w masekach antysmogowych;
 4. coraz większa liczba ścieżek rowerowych w Krakowie;
 5. coraz większa liczba rowerzystów w Krakowie;
 6. rosnąca liczba producentów i punktów dystrybucji masek chroniących przed zanieczyszczeniami powietrza;
 7. zainteresowanie rynku odzieżowego, głównie marek tworzących ubrania „z przesłaniem”, postulatami artykułowanymi przez KAS (np. bluza antysmogowa lokalnej marki Krakowskim Targiem);
 8. wzrost zainteresowania mediów głównego nurtu (np. cykl reporterski „Dużego Formatu” Gazety Wyborczej „Miejscy aktywiści”, cykl EkoDebat organizowany przez redakcję „Dziennika Polskiego”);
 9. wzrost świadomości ekologicznej Polaków, o czym może świadczyć pierwsza w Polsce rozprawa sądowa o zadośćuczynienie za oddychanie brudnym powietrzem, która odbyła się 25 kwietnia 2016 roku w Sądzie Rejonowym w Rybniku: Oliwer Palarz pozwał Skarb Państwa o 50 tysięcy złotych zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych, spowodowane zanieczyszczonym powietrzem w Rybniku. Pozew skierowany został do Ministra Środowiska¹⁹⁸.

¹⁹⁸ Pierwsza w Polsce rozprawa sądowa o zadośćuczynienie za oddychanie brudnym powietrzem, 28.04.2016, Wyjsciesmoga.pl, <http://www.wyjsciesmoga.pl/blog/zobacz/Pierwsza-w-Polsce-rozprawa-sadowa-o-zadoscuczynienie-za-oddychanie-brudnym-powietrzem/> (dostęp: 1.06.2016).

Rysunek 18. Uczestnicy akcji „Kraków wysyła Antysmogowe SOS”, która odbyła się 14 listopada 2015 roku w Krakowie na Rynku Głównym

Źródło: <https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy> (dostęp 1.06.2016)

4.8. Reakcje władz

Działalność Krakowskiego Alarmu Smogowego znalazła swoje odzwierciedlenie w decyzjach władz miasta oraz państwa.

W 2013 roku, kilka dni po pierwszym marszu antysmogowym i pikiecie pod krakowskim Magistratem, Prezydent RP poprosił przedstawicieli KAS o spotkanie, a następnie poparł oficjalnie zakaz palenia węglem. Jeszcze w tym samym roku do KAS zgłosił się Departament Środowiska Urzędu Marszałkowskiego, zapraszając do wspólnego przygotowania Programu Ochrony Powietrza dla Małopolski.

W październiku 2015 roku, po długiej walce sądowej i wielu rozmowach przedstawicieli KAS z politykami zarówno w Warszawie, jak i Krakowie,

Prezydent RP Andrzej Duda podpisał ustawę antysmogową (czyli nowelizację ustawy o ochronie środowiska, która umożliwia wprowadzenie przez władze samorządowe zakazów korzystania z pieców na paliwo stałe), przygotowaną jeszcze przez rządową koalicję PO-PSL.

Konsekwencją decyzji Prezydenta RP było przyjęcie 15 stycznia 2016 roku przez Sejmik Województwa Małopolskiego uchwały, która od 1 września 2019 roku zakazuje opalania krakowskich domostw węglem i drewnem.

4.9. Efekty działalności Krakowskiego Ruchu Smogowego w kontekście konwergencji mediów

Do głównych efektów, jakie przyniosła działalność Krakowskiego Alarmu Smogowego, bez wątpienia można zaliczyć nagłośnień kwestii złej jakości powietrza w obszarach silnie zurbanizowanych w Polsce oraz wkład wniesiony w zainicjowanie debaty, a także wpływ na kształt dyskusji związanej z obowiązującymi przepisami prawnymi związanymi ze stosowaniem paliw stałych (drewna oraz węgla).

Tematykę skupioną wokół funkcjonowania oraz postulatów Krakowskiego Alarmu Smogowego w ciągu ostatnich kilku lat poruszały zarówno media lokalne, jak i ogólnopolskie. Walką ze smogiem zajmowała się telewizja (m.in.: TVP 1, TVN, Polsat, TVP Info, TVN 24, Polsat News, Telewizja Republika, TVP Kraków), radio (m.in.: RMF, TOK FM, Radio Zet, Radio Maryja, RDC, Polskie Radio, Radio Kraków, Radio Eska, Radio Merkurj Poznań, ujęt. fm), prasa („Gazeta Krakowska”, „Gazeta Wyborcza”, „Dziennik Polski”, „Rzeczpospolita”, „Fakt”, „Metro”, „Dziennik Zachodni”, „Głos Wielkopolski”, „Tygodnik Powszechny”, „Newsweek”, „Gość Niedzielny”) oraz portale internetowe (Onet.pl, Interia.pl, wp.pl, Polska The Times, KRKNews.pl, krowoderska.pl, lovekrakow.pl, portalsamorzadowy.pl, bankier.pl, rynekzdrowia.

pl, bisnesalert.pl, cire.pl, portalkomunalny.pl, natemat.pl, PAP). Działalność KAS opisywały także media zagraniczne, m.in. brytyjski „The Guardian” oraz amerykański „Reuters” (*Activists warn smog in Poland’s top winter resort denser than in Delhi*).¹⁹⁹ W Guardianie pojawił się w styczniu 2014 roku tekst opisujący rolę mediów społecznościowych w aktywności miejskich organizacji ekologicznych, zatytułowany *Air of revolution: how activists and social media scrutinise city pollution*²⁰⁰, który został udostępniony (m.in. za pośrednictwem Facebooka, Twittera, Pinteresta) ponad 400 razy. Natomiast w kwietniu 2015 roku opublikowano obszerny artykuł opisujący problem zanieczyszczenia powietrza w Krakowie oraz działania Krakowskiego Alarmu Smogowego, noszący tytuł *‘The air is stinking, it’s dirty’: the fight against pollution in Kraków*. Tekst ten został udostępniony w pozostałych mediach ponad 1500 razy²⁰¹. Znaczące zwiększenie liczby udostępnień w porównaniu do poprzedniej publikacji może świadczyć np. o wzroście zainteresowania tematem, może także wynikać z lawinowo rosnącej w ostatnich latach liczby użytkowników internetu, w tym osób korzystających z mediów społecznościowych oraz ich chęcią „dzielenia się” informacjami, które z punktu widzenia użytkowników można uznać za godne uwagi lub istotne.

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA

Aktywność Krakowskiego Alarmu Smogowego została także zauważona przez polskie środowisko organizacji ekologicznych. W 15. edycji konkursu organizowanego przez Fundację Ośrodka Edukacji Ekologicznej założyciele

¹⁹⁹ *Media o nas*, Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl/media/onas/> (dostęp: 25.05.2016).

²⁰⁰ B. Gardiner, *Air of revolution: how activists and social media scrutinise city pollution*, 31.01.2014, „The Guardian”, <http://www.theguardian.com/cities/2014/jan/31/air-activists-social-media-pollution-city> (dostęp: 25.05.2016).

²⁰¹ B. Gardiner, *‘The air is stinking, it’s dirty’: the fight against pollution in Kraków*, 13.04.2015, „The Guardian”, <http://www.theguardian.com/cities/2015/apr/13/air-dirty-fight-pollution-krakow-poland-ban-wood-coal> (dostęp: 21.04.2016).

Krakowskiego Alarmu Smogowego, tj. Andrzej Guła, Anna Dworakowska oraz Ewa Lutomska, zostali wyróżnieni nagrodą Człowieka Roku Polskiej Ekologii 2015²⁰².

Prezes Krakowskiego Alarmu Smogowego Andrzej Guła został nominowany do tytułu Krakowianina 2015 roku w kategorii Społeczeństwo²⁰³.

Krakowski Alarm Smogowy znalazł się także wśród nominowanych do nagrody 10. edycji plebiscytu National Geographic Travelery 2016 w kategorii „Społeczna inicjatywa roku”²⁰⁴.

4.10. Analiza wywiadu

W odniesieniu do koncepcji ruchu społecznego skonstruowanej przez Alaina Touraine’a, charakterystykę badanego ruchu miejskiego rozpoczęto od analizy trzech wyznaczników ruchu społecznego: aktorów, celów i adwersarzy. Analizę danych zastanych, czyli treści autoprezentacji badanego ruchu, zawartej na stronie internetowej, porównano ze słowami przedstawicielki Krakowskiego Alarmu Smogowego. Ewa Lutomska zapytana o to, jak

202 *Nagroda Człowieka Roku Polskiej Ekologii 2015 dla założycieli Krakowskiego Alarmu Smogowego*, 22.04.2016, Polskialarmsmogowy.pl, <http://www.polskialarmsmogowy.pl/polski-alarm-smogowy/aktualnosci/szczegoly,nagroda-czlowieka-roku-polskiej-ekologii-2015-dla-zalozycieli-krakowskiego-alarmu-smogowego,181.html> (dostęp: 21.05.2016).

203 M. Mrowiec, *Wybieramy Krakowian 2015 roku!*, 23.02.2016, „Dziennik Polski”, <http://www.dziennikpolski24.pl/arttykul/9365274,wybieramy-krakowian-2015-roku,id,t.html> (dostęp: 1.06.2016).

204 *Krakowski Alarm Smogowy nominowany do nagrody National Geographic Travelery*, 20.05.2016, Polskialarmsmogowy.pl, <http://www.polskialarmsmogowy.pl/polski-alarm-smogowy/aktualnosci/szczegoly,krakowski-alarm-smogowy-nominowany-do-nagrody-national-geographic-travelery,195.html> (dostęp: 1.06.2016).

postrzega swoją organizację, odpowiedziała, że „KAS definiujemy jako ruch społeczny/inicjatywę obywatelską, kluczowym dla nas elementem działalności jest nasza apartyjność”²⁰⁵.

Zaprezentowana tutaj autodefinicja ruchu miejskiego²⁰⁶ pozostaje zgodna z określeniami, które pojawiają się na stronie internetowej oraz fanpage’u. Ponadto Lutomska podkreśla, że ruch nie chce mieć żadnych związków z polityką. Analiza treści publikowanych za pośrednictwem internetu pokazuje, że KAS w sposób bezpośredni nie formułuje komunikatów o charakterze politycznym, jednak współpracuje z takimi organizacjami, jak Stowarzyszenie Kraków Przeciwko Igrzyskom, aktywnie funkcjonującymi w tej przestrzeni, jest także popierany przez „Gazetę Wyborczą”, której orientację polityczną uznaje się za oczywistą.

Ale przedstawiciele ruchu wielokrotnie powtarzają, że nie dadzą się wciągnąć w politykę: „Przed wyborami samorządowymi w 2014 roku lokalni politycy chcieli się nimi podeprzeć w kampanii. Anka, Ewa i Andrzej dostali propozycje polityczne niemal ze wszystkich stron politycznej sceny. Poza PiS-em, który przez lata powtarzał „Nie” antysmogowej uchwale. [...] Konsekwentnie odmawiają politykom”. A robią tak, ponieważ „to jest pewien styl życia. Mamy granice, których nie przekraczamy. Mamy cel i ten cel chcemy zrealizować. A bycie w radzie miasta, angażowanie się w politykę zmusza do kompromisów, do odejścia od swoich idei. Wolimy być z boku. Wolimy patrzeć władzy na ręce, niż być władzą. Wolimy być zwykłymi mieszkańcami”²⁰⁷.

Organizacje, z którymi współpracuje KAS, łączy wspólny cel, ale z pewnymi zastrzeżeniami: „KAS współpracuje z każdym, któremu na sercu leży czyste powietrze w Polsce, o ile jego działalność nie prowadzi to konfliktu interesów (np. firmy produkujące urządzenia grzewcze itd.) – z takimi podmiotami

205 Wywiad z przedstawicielką Krakowskiego Alarmu Smogowego z 16.06.2016 r.

206 K. Łuczak, *Nowe ruchy miejskie...*, dz. cyt., s.107.

207 D. Wantuch, B. Kuraś, *Jak aktywiści przeganiaли smog...*, dz. cyt.

nie współpracujemy”²⁰⁸. Ruch realizuje wspólne inicjatywy z wieloma krakowskimi organizacjami pozarządowymi oraz ruchami miejskimi, a także „nieformalnymi grupami” (Cecylia Malik)²⁰⁹.

Natomiast jeśli chodzi o motywacje do podjęcia zorganizowanego działania zbiorowego, współzałożycielka KAS podkreśla inicjującą rolę Andrzeja Guły, który od wielu lat interesował się tematyką związaną z ochroną powietrza: „KAS był początkowo ruchem społecznym. Pomysł, aby go założyć, powstał podczas rozmów z przyjaciółmi, którzy interesowali się tematem smogu i odczuwali jego skutki. Ponieważ Andrzej Guła już wcześniej zajmował się ochroną powietrza, co jakiś czas otrzymywaliśmy od niego dawkę informacji, które zatrzymywały. Przez to zaczęliśmy bardziej interesować się tym tematem, monitorować jakość powietrza na stronach WIOŚ i Urzędu Marszałkowskiego. W końcu postanowiliśmy założyć stronę na FB i spróbować coś zrobić. Założyliśmy, że jeśli zaczniemy uświadamiać mieszkańców, z jak dużą skalą problemu mamy do czynienia, stworzymy silną grupę osób, która wraz z nami zacznie domagać się zmian. Zaczęliśmy od publikowania aktualnych jednogodzinnych stężeń pyłu PM10 na Facebooku. To był grudzień, normy przekroczone były wielokrotnie, codziennie. To chyba zrobiło duże wrażenie na mieszkańcach, strona zaczęła być co raz częściej udostępniana, zaczęło na niej lawinowo przybywać użytkowników. Potem były marsze antysmogowe, petycje, rozmowy z politykami, urzędnikami, kampanie informacyjne organizowane na zasadach *pro publico bono*. Po roku postanowiliśmy założyć stowarzyszenie. W międzyczasie dołączyli do nas: Magdalena Kozłowska i Jakub Jędrak. Osoby, które dołączyły do ruchu i zaczęły aktywnie nas wspierać. Te osoby dziś tworzą trzon stowarzyszenia”.

W wywiadzie podjęta została także kwestia identyfikacji przeciwników Krakowskiego Alarmu Smogowego: „My sami nikogo tak nie postrzegamy, ale zapewne media różnych opcji mają zakusy, by taki dyskurs kreować”.

208 Wywiad z przedstawicielką Krakowskiego Alarmu Smogowego z 16.06.2016 r.

209 Tamże.

W kwestii funkcjonowania organizacji KAS oficjalnie cechuje się sztywną strukturą zajmowanych pozycji, natomiast podział obowiązków ma charakter elastyczny: „Struktura organizacji określona jest w statucie, KAS ma prezesa oraz wiceprezesa, a także komisje rewizyjną. W codziennej pracy dzielimy się zadaniami zależnie od naszych umiejętności i predyspozycji”²¹⁰.

Jeśli chodzi o rolę liderów oraz pracy zespołowej w KAS, według Lutomskiej „są to kwestie komplementarne. Praca zespołowa i wspólne obmyślanie strategii oraz wyszukiwanie informacji są kluczowe”²¹¹.

Stowarzyszenie oficjalnie tworzy niewielka grupa osób będących mieszkańcami Krakowa. Większość z nich posiada wykształcenie wyższe: „Oficjalnie do KAS-u przynależy 15 członków. Są to osoby, które były z nami od początku istnienia ruchu i osoby angażujące się w sprawy powietrza. Na co dzień w działania angażuje się jednak tylko 5 osób. Reszta wspiera nas w większych akcjach. Warunki przynależności określa Statut. Jednak aby pomagać w działaniach, nie trzeba być członkiem stowarzyszenia. Wystarczy chcieć działać i co najważniejsze – mieć na to czas”.

Dalsza charakterystyka przedstawia się następująco: „Członkowie stowarzyszenia to osoby przeważnie z wyższym wykształceniem, zarówno pochodzące z Krakowa jak i takie, które się tu osiedliły. Członkami są zarówno kobiety, jak i mężczyźni (stosunek blisko 50/50). Jeśli chodzi o zawody, to są to pracownicy naukowci, ekonomiści, lekarze, nauczyciele, tłumacze”²¹².

W pracach badawczych dotyczących tematyki ruchów miejskich niejednokrotnie podejmowany jest temat idei prawa do miasta oraz demokracji miejskiej. Lutomska zapytana o rozumienie tych pojęć, odpowiedziała krótko: „realny wpływ mieszkańców na kształt przestrzeni miejskiej i jakość życia”²¹³.

Jeśli zaś chodzi o podstawę finansową badanego stowarzyszenia, to „KAS nie ma statusu OPP, nie ma zatem dochodów z 1% podatku. Zatem jeśli chodzi

²¹⁰ Tamże.

²¹¹ Tamże.

²¹² Tamże.

²¹³ Tamże.

o źródła finansowania stowarzyszenia, głównie są to: granty od publicznych instytucji: NFOŚ²¹⁴, WFOŚ²¹⁵, FIO²¹⁶, a także fundacji, takich jak np. Fundacja Batorego²¹⁷.

Wnioski z analizy funkcjonowania Krakowskiego Alarmu Smogowego w nowych mediach znajdują potwierdzenie w słowach przedstawicielki KAS, według której rola nowych mediów w działalności stowarzyszenia jest „kluźkowa, nowe media są podstawą komunikacji naszych działań i kontaktem z sympatykami”. Jednak Lutomska zwraca uwagę, że spośród wielu możliwych platform wykorzystywany jest „tylko Facebook i Twitter”.

Przedstawiciele Krakowskiego Alarmu Smogowego świadomie zarządzają komunikacją za pośrednictwem mediów społecznościowych: „Korzystamy z Google Analytics oraz z narzędzi analitycznych Facebooka, aby ocenić, jakie treści lepiej rezonują, co interesuje naszych sympatyków. Używamy też tych narzędzi w celach sprawozdawczych (np. przy rozliczaniu grantów)”²¹⁸.

214 Tj. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

215 Tj. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

216 Tj. Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, czyli rządowy program dotacyjny dla organizacji sektora pozarządowego.

217 Tamże.

218 Tamże.

Zakończenie

W niniejszej pracy dokonano analizy funkcjonowania Krakowskiego Alarmu Smogowego. Można stwierdzić, że przytoczone we wstępie niniejszej pracy słowa Manuela Castellsa, charakteryzujące multimodalną specyfikę działania współczesnych ruchów miejskich²¹⁹ i będące inspiracją do sformułowania problemu badawczego, stanowiły trafną prognozę w odniesieniu do charakteru aktywności krakowskiej inicjatywy. Zgodnie z przewidywaniami Krakowski Alarm Smogowy to przykład usieciowionego ruchu miejskiego, którego fundamentalnym elementem aktywności jest internet oraz sieci mobilnej komunikacji. Umożliwiają one zarówno komunikację wewnątrz ruchu, jak i nawiązanie kontaktu z podobnymi inicjatywami w kraju oraz na całym świecie, a także z mediami czy opinią publiczną. Ze względu na ich otwarty i elastyczny charakter, ruch może dostosować się do poziomu zaangażowania aktywistów, co umożliwia efektywne i szybkie reagowanie na aktualne wydarzenia.

Analiza materiału empirycznego pozwala potwierdzić tezę, że współcześnie nowe media są nieodłącznym kanałem komunikacji społecznej. Krakowski Alarm Smogowy, prowadząc działania na rzecz aktywizacji społeczności lokalnej, skutecznie łączy funkcjonowanie w sferze wirtualnej oraz fizycznej. Wydaje się więc uprawnione twierdzić, że współcześnie efektywna obywatelska mobilizacja wymaga wykorzystania nowych mediów. To warunek konieczny (zwłaszcza w społeczeństwach silnie zmediatyzowanych), ale na pewno nie wystarczający dla osiągnięcia sukcesu przez ruch miejski.

Rosnące zainteresowanie działalnością oraz wysokie poparcie społeczne dla Krakowskiego Alarmu Smogowego w pewnym stopniu wynika także

219 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, dz. cyt., s. 212.

z faktu, że obszary aktywności tego ruchu miejskiego wpisują się w aktualnie modny na świecie trend działania związany z ochroną środowiska oraz kształtowaniem jego wyższej jakości. Współcześnie w świadomości społecznej strategię działania zorientowane na cele proekologiczne znajdują bardzo wielu zwolenników. Są to tendencje zgodne z powszechnie legitymizowanymi wartościami, co sprzyja także większym szansom dotarcia ze swoimi postulatami do mediów głównego nurtu. Ochronę środowiska postrzega się bowiem jako istotną społecznie wartość²²⁰. Szukając przyczyn społecznego oraz politycznego poparcia dla postulatów KAS, można się także odnieść do praw człowieka trzeciej generacji. Prawo człowieka do czystego środowiska jest właśnie jednym z nich. W 1992 roku na światowej konferencji ONZ w Rio de Janeiro przyjęto *Deklarację o środowisku i rozwoju*, w której zwrócono uwagę na konieczność uwzględniania środowiska w planowaniu rozwoju i wzroście gospodarczego²²¹. W kolejnych latach rosnąca współzależność państw wynikająca m.in. z postępującej globalizacji przyczyniła się do tego, że tzw. trzecia generacja praw człowieka była wielokrotnie przedmiotem debat na forum międzynarodowym. Powstały różnego rodzaju rezolucje, które Polska, jako członek ONZ oraz innych organizacji międzynarodowych, powinna brać pod uwagę, gdyż „człowiek ma prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku, którego jakość pozwala na życie z godnością i w dobrobycie. Człowiek ponosi poważną odpowiedzialność za ochronę i poprawę środowiska naturalnego dla obecnych i przyszłych pokoleń”²²².

Założyciele Krakowskiego Alarmu Smogowego podkreślają, że dopóki działalność oraz postulaty krakowskiej inicjatywy nie zostały nagłośnione, przedstawiciele władz nie chcieli z nimi rozmawiać. Uznawali bowiem

²²⁰ M. Szatan, K. Walczuk, *Zarządzanie wiedzą ekologiczną...*, dz. cyt., s. 223.

²²¹ *Prawa człowieka trzeciej generacji*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/pcz_trzecia_generacja.php (dostęp: 21.06.2015).

²²² *Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.06.1972 roku, dotycząca naturalnego środowiska człowieka*, <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/Deklaracja%20Sztokholmska.pdf> (dostęp: 21.06.2016).

zanieczyszczenie powietrza za problem niewart ich uwagi. Dopiero gdy politycy uświadomili sobie, że przedstawiciele organizacji międzynarodowych patrzą im na ręce, a Komisja Europejska grozi miliardowymi karami, postanowili zająć się tą sprawą²²³.

„Spuścizną ruchu społecznego jest zmiana kulturowa spowodowana jego działaniem”²²⁴. Obserwując zmiany w polskich miastach, także w Krakowie (m.in. wzrost świadomości ekologicznej, coraz większą liczbę ścieżek rowerowych, coraz większą liczbę rowerzystów), można stwierdzić, że aktywność ruchów miejskich takich jak Krakowski Alarm Smogowy przynosi efekty. I choć niektórzy zarzucają im działanie w partykularnym interesie, to w mniemaniu autorki prezentowanej pracy, funkcjonowanie Krakowskiego Alarmu Smogowego służy wszystkim mieszkańcom Krakowa.

Społeczeństwo sieciowe przejawia się w działaniach integrujących różnego typu ruchy społeczne. Można ten aspekt zaobserwować, analizując funkcjonowanie Krakowskiego Alarmu Smogowego. Możliwości komunikacyjne, jakie stwarza internet, dają szansę na stworzenie sieci współpracy, czego przykładem jest Polski Alarm Smogowy, oraz kształtowanie różnego typu koalicji, choćby tymczasowych, dotyczących pojedynczej kwestii, z innymi organizacjami, których cele i założenia są zbieżne. Dzięki temu ruchy społeczne mogą wymieniać się doświadczeniami oraz opracowywać wspólne strategie działania, co zwiększa siłę ich przekazów, a także wzmacnia ich głos w debatach toczących się w sferze publicznej.

Działania ruchów społecznych, które niejednokrotnie wyrażają nieposłuszeństwo obywatelskie, zyskują nową jakość dzięki możliwościom, jakie daje przestrzeń wirtualna. Głosy jednostek oraz grup, które artykułują niezadowolone, mogą być wyrażone w sposób słyszalny i skuteczny²²⁵.

223 D. Wantuch, B. Kuraś, *Jak aktywiści przeganiali smog...*, dz. cyt..

224 M. Castells, *Sieci oburzenia i nadziei...*, dz. cyt., s. 233.

225 P. Siuda, *Internetowe nieposłuszeństwo w Internecie. Szansa dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] M. Sokołowski, *Oblicza Internetu. Architektura komunikacyjna Sieci*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2007, s. 119.

Niektórzy badacze stawiają wręcz tezę, że potencjał komunikacyjny sieci cyfrowej przyczynić się może do wzrostu poziomu demokratyzacji życia społecznego oraz politycznego, a zatem może mieć istotne znaczenie w budowaniu i ewolucji społeczeństwa obywatelskiego²²⁶. Ta teza zdaje się uprawniona, ale pod warunkiem, że działania w świecie wirtualnym połączone zostaną z aktywnością w świecie realnym, tak jak ma to miejsce w przypadku Krakowskiego Alarmu Smogowego.

Społeczność wirtualną, jaką w pewnym sensie tworzy grupa fanów popierających na Facebooku Krakowski Alarm Smogowy, łączą raczej słabe więzi społeczne. Ale jeśli rozpatrywać ich funkcjonalność w kontekście działań zapośredniczonych, mają one stosunkowo duży potencjał. Można je określić mianem więzi „ukrytych”, które pozostają nieaktywne przez społeczną interakcję, choć w razie potrzeby istnieje taka możliwość, dostępna właśnie dzięki istniejącym strukturalom komunikacyjnym²²⁷. W znacznym stopniu zbiega się to ze sposobem, w jaki Robert Putnam definiuje kapitał społeczny, określając go jako „te cechy organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty”²²⁸.

Analizując działania Krakowskiego Alarmu Smogowego, można stwierdzić, że kluczowe dla jego funkcjonowania są komunikacja oraz informacja. To za ich pomocą członkowie ruchu dążą do wpływania na politykę ekologiczną miasta czy państwa, a także kształtują dyskurs publiczny. Z tego punktu widzenia istotna okazuje się rola nowych mediów, za pośrednictwem których można dostarczyć nieograniczone ilości informacji, bez porównania większe niż przy pomocy mediów tradycyjnych. Ponadto internet jako medium interaktywne daje możliwość komunikacji dwukierunkowej. Sympatycy ruchu, będąc uczestnikami debat *online*, wnoszą swój wkład w działanie zbiorowe, a to sprzyja popularności oraz skuteczności tego medium. Logika sieci

²²⁶ Tamże, s. 119.

²²⁷ J. Nowak, *Aktywność obywateli online...*, dz. cyt., s. 87.

²²⁸ B. Pogonowska, *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, „Zeszyty Naukowe/Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2004, nr 42, s. 16.

internetowych podbudowuje również zjawisko wirusowego rozprzestrzeniania się treści, które mobilizują do działania, ale istotny jest tutaj także efekt demonstracji – widok protestów w innych miejscach, niezależnie od różnic w kontekście kulturowym i społecznym, działa mobilizująco²²⁹. Krakowski Alarm Smogowy wykorzystuje te procesy, prezentując swoim sympatykom informacje o pomysłach i sukcesach innych inicjatyw ekologicznych, zarówno z kraju, jak i z zagranicy, a także opisując stosowane rozwiązania prawne i technologiczne wprowadzane w miejscach, które walczą z taki samym jak Kraków problemem zanieczyszczonego powietrza.

Warto jednak podkreślić, że potencjał mobilizacyjny aktywności *online* w dużej mierze zależy od możliwości dostępu do internetu oraz kompetencji komunikacyjnych potencjalnych grup docelowych danej inicjatywy²³⁰. Z dużym prawdopodobieństwem można twierdzić, że w dużych miastach, takich jak np. Kraków, wykorzystanie cyfrowej przestrzeni przez ruchy miejskie może być skutecznym sposobem popularyzacji własnych postulatów. W takich miejscach bowiem mamy do czynienia z wysokim stopniem rozpowszechnienia nowych mediów i większym udziałem procentowym niż w mniejszych miejscowościach mieszkańców o wyższym wykształceniu, co sprzyja rozwijaniu kompetencji kulturowych oraz komunikacyjnych.

W niniejszej pracy przedstawiono sposób funkcjonowania organizacji, która w sposób świadomy i profesjonalny wykorzystuje narzędzia komunikacji społecznej oferowane przez nowe media. Zasadne wydaje się pytanie, czy we współczesnych czasach istnieje możliwość dotarcia do szerokiego grona odbiorców oraz nawiązania rzeczowej dyskusji z decydentami bez wykorzystania internetu. Dlatego z badawczego punktu widzenia interesująca byłaby analiza porównawcza ruchów miejskich stosujących odmienne sposoby aktywizacji i komunikacji społecznej.

Ponadto w czasach, gdy żywotność wielu ruchów społecznych jest bardzo krótka, a technologie komunikacyjno-informacyjne rozwijają się z dużą

229 M. du Vall, *Protest i zmiana...*, dz. cyt., s. 7.

230 J. Nowak, *Glokalna e-mobilizacja...*, dz. cyt., s. 81.

szybkością, co także wpływa na zmieniający się sposób ich wykorzystania, dalsze monitorowanie działalności Krakowskiego Alarmu Smogowego może przynieść interesujące wyniki. W niniejszej pracy pominięto analizę aktywistów, osób uczestniczących w działaniach badanego ruchu miejskiego. Badania pogłębione prezentujące charakterystykę społeczno-demograficzną użytkowników internetu popierających KAS oraz ich motywacje do działania, a także analiza ich aktywności (czy aktywność ta ma charakter wyłącznie wirtualny? czy są to działania spontaniczne? czy jest to systematyczna działalność?) mogłyby wnieść istotny wkład w nurt badań nad polskim kapitałem społecznym oraz społeczeństwem obywatelskim.

Bibliografia

- Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. Komunikat z badań. Nr 13/2016*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Barber B., *Gdyby burmistrzowie rządzili światem: dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta*, tłum. H. Jankowska, K. Makaruk, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Wydawnictwo Muza, Warszawa 2014.
- Barney D., *Społeczeństwo sieci*, tłum. M. Fronia, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008.
- Bauer Z., *Rozwój środków komunikowania*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów*, TAiWPN Universitas, Kraków 2012, s. 67-86.
- Bauman Z., *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.
- Beck U., Giddens A., Lash S., *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*, tłum. J. Konieczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Beck U., *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Beck U., *Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, tłum. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- Bokajło W., Wiktorska-Świąćka A. (red.), *Europa obywateli. Polskie społeczeństwo in actu*, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2007.
- Bon Le G., *Uczucia i moralność tłumy*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 181-188.

- Burszta W., *Internetowa polis w trzech krótkich odsłonach*, [w:] W. Burszta (red.), *Ekran, mit, rzeczywistość*, Wydawnictwo Twój Styl, Warszawa 2000.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, tłum. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
- Castells M., *Koniec tysiąclecia*, tłum. J. Stawiński, S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Castells M., *Kwestia miejska*, tłum. B. Jałowiecki, J. Piątkowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982.
- Castells M., *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Castells M., *Sila tożsamości*, tłum. S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Castells M., *Spółczesność sieci*, tłum. M. Marody i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Castells M., *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, University of California Press, Los Angeles, Berkeley 1983.
- Castells M., *Władza komunikacji*, tłum. J. Jedliński, P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Chadwick A., *Internet Politics. States, Citizens and New Communication Technologies*, Oxford University Press, New York-Oxford 2006.
- Foryś G., *Dynamika sporu. Protesty rolników w III Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Frybes M., *Touraine'a koncepcja ruchu społecznego* [w:] P. Kuczyński (red.), *W poszukiwaniu ruchu społecznego. Wokół socjologii Alaina Touraine'a*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1994, s. 21-42.
- Giddens A., *Socjologia*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

- Gliński P., *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1996.
- Gliński P., *Style działań organizacji pozarządowych w Polsce*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2006.
- Goban-Klas T., *Wartki nurt mediów. Ku nowym formom społecznego życia informacji. Pisma z lat 2000-2011*, TAIWPN Universitas, Kraków 2011.
- Gorlach K., Mooney P.H. (red.), *Dynamika społeczeństwa: socjologiczne koncepcje ruchów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Gorlach K., *Tam, gdzie rodzi się społeczeństwo. Esej Recenzyjny*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 2(201), s. 193-214.
- Górski R., *Bez państwa: Demokracja uczestnicząca w działaniu*, Korporacja Ha!art, Kraków 2007.
- Habermas J., *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, tłum. W. Lipnik i M. Łukasiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego*, t. II, *Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, tłum. A.M. Kaniowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Harkin J., *Trendologia. Niezbędny przewodnik po przełomowych ideach*, tłum. M. Borowski, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008.
- Harvey D., *Bunt miast: Prawo do miasta i miejska rewolucja*, tłum. A. Kowalczyk i in., Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2012.
- Hess A., Bukowski M., Grzechnik J., Klytta W., *Dialog obywatelski w Krakowie 5, Perspektywa dziennikarzy i kreatorów opinii*, Wydawnictwo ToC, Kraków-Nowy Targ 2018.
- Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Kicińska M., *Równość płci w polskich kampaniach społecznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012.
- Kochanowski J., *Poza horyzont heteronormatywności. Ruchy społeczne lesbijek i gejów*, „Societas/Communitas” 2007, nr 4-5, s. 133-156.

- Kowalewski M., *Organizowanie miejskiego aktywizmu w Polsce*, „Przestrzeń Społeczna” 2013, nr 2(6), s. 99-126.
- Kozyr-Kowalski S., *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1999.
- Kubicki P., *Nowi mieszczenie – nowi aktorzy na miejskiej scenie*, „Przegląd Socjologiczny” 2011, t. 60(LX), nr 2-3, s. 203-227.
- Kubicki P., *Polskie ruchy miejskie in statu nascendi*, [w:] A. Maszkowska, K. Sztop-Rutkowska (red.), *Partycypacja obywatelska – decyzje bliższe ludziom*, Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”, Białystok 2013, s. 25-34.
- Kuczyński P., *Socjologia ruchów społecznych w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” 1991, t. 35, nr 3, s. 17-34.
- Laclau E., *Dlaczego puste znaczące mają znaczenie dla polityki?*, [w:] E. Laclau, *Emancypacje*, tłum. L. Koczanowicz i in., Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2004.
- Lakomy M., *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Lipsky M., *Protest and City Politics*, Rand McNally & Company, Chicago 1965.
- Lyon T.P., Maxwell J.W., *Astroturf: Interest Group Lobbying and Corporate Strategy*, „Journal of Economics and Management Strategy” 2004, vol. 13, no. 4, s. 561-597.
- Łuczak K., *Nowe ruchy miejskie na przykładzie ruchu społecznego „Szacunek dla Łodzi; tożsamość aktorów a skuteczność działań ruchu w wymiarze realnym i wyobrażonym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” 2013, nr 47, s. 105-118.
- Łukasiuk M., *PR NGO-sów. Komunikacja strategiczna organizacji pozarządowych*, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Warszawa 2014.
- Maison D., Wasilewski P., *Propaganda dobrych serc, czyli pierwszy tom o reklamie społecznej*, Agencja Wasilewski, Kraków 2002.

- Mandes S., *Ruchy społeczne w Polsce*, [w:] M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 439-466.
- Marshall G. (red.), *Oxford Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford-New York 1998.
- McLuhan M., *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Toronto 1962.
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Melucci A., *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Melody W., *Communications policy in the global information economy*, [w:] M.F. Ferguson, *Public Communication: The New Imperatives. Future Directions for Media Research*, Sage, London 1990, s. 16-39.
- Mergler L., *Konflikty o przestrzeń a stan demokracji miejskiej na wybranych przykładach w Poznaniu*, [w:] M. Nowak, P. Pluciński (red.), *O miejskiej sferze publicznej. Obywatelskość i konflikty o przestrzeń*, Korporacja Ha!art, Kraków 2011, s. 163-182.
- Mergler L., Pobłocki K., Wudarski M., *Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu*, Res Publica Nowa, Warszawa 2013.
- Misztal B., *Socjologiczna teoria ruchów społecznych*, „Studia Socjologiczne” 1984, nr 1(92), s. 113-138.
- Murawski K., *Państwo i społeczeństwo obywatelskie. Wybrane problemy rozwoju demokracji w Polsce 1989-1997*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Nowak J., *Aktywność obywateli online. Teorie a praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Nowak J., *Glokalna e-mobilizacja: (naprawdę) nowe media narzędziem obywatelskiej mobilizacji*, „Nowe Media” 2010, nr 1, s. 69-84.
- Nowak S., *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4(75), s. 155-173.

- Nowosielski M., *Socjologiczna refleksja na temat ruchów społecznych*, „Przegląd Zachodni” 2011, nr 4, s. 3-28.
- Offe C., *Nowe ruchy społeczne – przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 218-224.
- Pickvance C., *From Urban Social Movements to Urban Movements: A Review and Introduction to a Symposium on Urban Movements*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2003, vol. 27, nr 1, s. 102-109.
- Pluciński P., „Miasto to nie firma!” *Dylematy i tożsamość polityczna miejskich ruchów społecznych we współczesnej Polsce*, „Przegląd Socjologiczny” 2014, t. 63(LXIII), nr 1, s. 137-170.
- Pluciński P., *Demokracja miejska, czyli lokalizm, miejskie ruchy społeczne i walki o miasto*, [w:] M. Baranowski (red.), *Demokracja i rola obywatela. O napięciu pomiędzy państwem, społeczeństwem i procesami globalizacyjnymi*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2014, s. 127-148.
- Pluciński P., *Im lepiej, tym gorzej albo widmo kryzysu miejskich ruchów społecznych?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2015, nr 1, s. 409-423.
- Pobłocki K., *Nowa dekada, nowe miasto?*, [w:] Ł. Bukowiecki Ł., M. Obarska, X. Stańczyk (red.), *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 53-69.
- Pogonowska B., *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, „Zeszyty Naukowe/Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2004, nr 42, s. 9-32.
- Porta della D., Diani M., *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Postmes T., Brunsting S., *Collective Action in the Age of the Internet. Mass Communication and Online Mobilization*, „Social Science Computer Review” 2002, nr 20, s. 290-301.

- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Rakusa-Suszczewski M., *Ruchy społeczne i demokracja*, „Animacja Życia Publicznego: analizy i rekomendacje. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych” 2012, nr 2(7), s. 7-8.
- Schimanek T., *Dialog obywatelski. Polska 2007. Ocena wybranych instytucji dających obywatelom możliwość wpływania na podejmowanie decyzji publicznych*, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Scott A., Street J., *From Media Politics to E-Protest. The Use of Popular Culture and New Media in Parties and Social Movements*, „Information, Communication & Society” 2000, vol. 3(2), s. 215-240.
- Simmel G., *Mentalność mieszkańców wielkich miast*, [w:] G. Simmel, *Socjologia*, tłum. M. Łukasiewicz, PWN, Warszawa 1975.
- Siuda P., *Internetowe nieposłuszeństwo w Internecie. Szansa dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] M. Sokołowski (red.), *Oblicza Internetu. Architektura komunikacyjna Sieci*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2007, s. 111-120.
- Siuda P., *Społeczności wirtualne. O wspólnotowości w społeczeństwie sieciowym*, [w:] M. Sokołowski (red.), *Oblicza Internetu. Internet w przestrzeni komunikacyjnej XXI wieku*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu, Elbląg 2006, s. 179-186.
- Siuda P., *Wolna kultura vs dyktat prawa autorskiego – krótka analiza ruchu społecznego „wolnej kultury”* [w:] A. Siwik, H.L. Haber (red.), *Od robotnika do internauty. W kierunku społeczeństwa informacyjnego*, Kraków 2008, s. 361-370.
- Smelser N., *Analiza zachowania zbiorowego*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 204-214.
- Szatan M., Walczuk K., *Zarządzanie wiedzą ekologiczną konsumentów poprzez akcje i kampanie społeczne*, [w:] M. Smolarek (red.), „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie” 2013, nr 14(2), s. 223-234.

- Szpunar M., *Bliskie więzi na odległość – paradoksalna natura związków online*, [w:] M. Sokołowski (red.), *Definiowanie McLuhana. Media a perspektywy rozwoju rzeczywistości wirtualnej*, Olsztyn 2006, s. 211-222.
- Szpunar M., *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, „Studia Medioznawcze” 2008, nr 4(35), s. 31-40.
- Szpunar M., *Spółczesność informacyjna – problemy pomiaru i problemy definicyjne*, [w:] K. Grysa (red.), *Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych: zeszyty naukowe*, z. 3, Świętokrzyskie Centrum Edukacji na Odległość, Wyższa Szkoła Handlowa im. Bolesława Markowskiego w Kielcach, Kielce 2006, s. 153-164.
- Szpunar M., *Spółczesność wirtualna jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 2 (173), s. 95-135.
- Sztompka P., *Ruchy społeczne – struktury in statu nascendi*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 225-237.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- Szymanek V. (red.), *Spółczesność informacyjna w liczbach*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013.
- Tilly Ch., *Social Movements 1768–2004*, Paradigm Publishers, Boulder-London 2004.
- Touraine A., *O socjologii*, tłum. M. Warchał, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Touraine A., *Samotworzenie się społeczeństwa*, tłum. A. Karpowicz, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2010.
- Touraine A., *Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych*, [w:] J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995, s. 212-225.

- Turner V., *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, tłum. W. Usakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Ulicka G., *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.
- Vall du M., *Protest i zmiana w erze nowych mediów*, [w:] T. Maślanka, R. Wiśniewski (red.), *Kultury kontestacji – dziedzictwo kontrkultury i nowe ruchy społecznego sprzeciwu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 191-205.
- Vegh S., *Classifying Forms of Online Activism. The Case of Cyberprotests against the World Bank*, [w:] M. McCaughey, M.D. Ayers (red.), *Cyberactivism. Online Activism in Theory and Practice*, Routledge, New York & London 2003.
- Wallace P., *Psychologia Internetu*, tłum. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001.
- Wojnicka K., *Teorie nowych ruchów społecznych w badaniach nad ruchami mężczyzn we współczesnej Polsce – próba aplikacji*, „Studia Humanistyczne AGH” 2012, t. 11, nr 2, s. 107-120.
- Zaufanie społeczne. Komunikat z badań. Nr 18/2016*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.
- Żakowska M., *Ruchy miejskie a tradycja ruchów społecznych*, „Animacja Życia Publicznego: analizy i rekomendacje. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych” 2013, nr 3(10), s. 15-17.
- Żuk P., *Społeczeństwo w działaniu: ekolodzy, feministki, skłotersi. Socjologiczna analiza nowych ruchów społecznych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Czapiński J., *Stan społeczeństwa obywatelskiego. Diagnoza Społeczna 2015, Warunki i Jakość Życia Polaków – Raport*, „Contemporary Economics” 2015, vol. 9, nr 4, s. 332-372, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf (dostęp: 19.06.2016).
- Ćwik N., *Kanapowi aktywiści*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <http://www.proto.pl/artykuly/kanapowi-aktywisci> (dostęp: 22.12.2012).
- Gardiner B., *Air of revolution: how activists and social media scrutinise city pollution*, 31.01.2014, „The Guardian”, <http://www.theguardian.com/cities/2014/jan/31/air-activists-social-media-pollution-city> (dostęp: 25.05.2016).
- Gardiner B., *‘The air is stinking, it’s dirty’: the fight against pollution in Kraków*, 13.04.2015, „The Guardian”, <http://www.theguardian.com/cities/2015/apr/13/air-dirty-fight-pollution-krakow-poland-ban-wood-coal> (dostęp: 21.04.2016).
- Grabiec P., *Facebook wprowadza wreszcie nowe sposoby reakcji – naprawdę to lubię!*, Spider’sweb.pl, <https://www.spidersweb.pl/2016/02/facebook-zmienia-lubie-to-lajk.html> (dostęp: 5.12.2018).
- Jałowiecki B., *Polityka miejska w Polsce*, konferencja „Polityka miejska. Wyzwania, doświadczenia, inspiracje”, 25-26.08.2013, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytet Warszawski, http://www.euroreg.uw.edu.pl/media/prezentacje_konferencja_polityka_miejska/_1_bohdan_jaowiecki.pdf (dostęp: 14.03.2015).
- Katz J., *Birth of a Digital Nation*, 4.01.1997, „Wired”, http://www.wired.com/wired/archive/5.04/netizen.html?topic=&topic_set (dostęp: 12.02.2016).
- Katz J., *The Digital Citizen*, 12.01.1997, „Wired”, <http://www.wired.com/1997/12/netizen-29/> (dostęp: 12.02.2016).
- Keane J., *Democracy in the Age of Google, Facebook and Wikileaks*, 2011, <http://johnkeane.net/55/news/democracy-in-the-age-of-google-facebook-and-wikileaks#more-19871> (dostęp: 5.11.2015).

- Kozak P., *Wywiad z Joanną Erbel: Ruchy miejskie potrzebują nowej formuły*, 1.01.2015, PolitykaWarszawska.pl, <http://www.politykawarszawska.pl/a/1100> (dostęp: 7.06.2015).
- Krakowski Alarm Smogowy nominowany do nagrody National Geographic Travelery, 20.05.2016, Polskialarmsmogowy.pl, <http://www.polskialarmsmogowy.pl/polski-alarm-smogowy/aktualnosci/szczegoly,krakowski-alarm-smogowy-nominowany-do-nagrody-national-geographic-travelery,195.html> (dostęp: 1.06.2016).
- Krakowski Alarm Smogowy, <http://www.krakowskialarmsmogowy.pl> (dostęp: 7.03.2015).
- Krakowski Alarm Smogowy, <https://www.facebook.com/KrakowskiAlarmSmogowy/>.
- Kraków „pochował” czyste powietrze. Żałobny marsz antysmogowy, 25.10.2013, „Gazeta Krakowska”, <http://www.gazetakrakowska.pl/artykul/1026637,krakow-pochowal-czyste-powietrze-zalobny-marsz-antysmogowy-zdjecia-wideo,id,t.html> (dostęp: 21.04.2016).
- Kubicki P., *Miasto to codzienny, nieustający plebiscyt*, 23.06.2011, My-poznaniacy.org, strona nieaktywna: <https://web.archive.org/web/20111020210925/http://my-poznaniacy.org/index.php/kongres-miejski/123-opinie-i-opracowania/660-miasto-to-codzienny-nieustajacy-plebiscyt> (dostęp: 4.01.2016).
- Kubicki P., *Opór i projekt*, 20.09.2011, InstytutObywatelski.pl, <http://www.instytutobywatelski.pl/2575/blogi/kwestie-miejskie/opor-i-projekt> (dostęp: 7.06.2015).
- Kuciński D., *Uwarunkowania powstawania i rozwoju nowych ruchów społecznych*, 19.07.2009, Racjonalista.pl, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6688> (dostęp: 5.12.2015).
- Kursa M., Wantuch D., *Miejscy aktywiści, czyli kto i o co walczy w Krakowie*, 25.05.2013, „Gazeta Wyborcza – Kraków”, http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,13977272,Miejscy_aktywisci_czyli_kto_i_o_co_walczy_w_Krakowie.html (dostęp: 12.06.2015).

- Lefebvre H., *Prawo do miasta*, tłum. E. Majewska, „Praktyka Teoretyczna” 2012, nr 5, http://www.praktykateoretyczna.pl/PT_nr5_2012_Logika_sensu/14.Lefebvre.pdf (dostęp: 17.05.2015).
- Lenkowski B., *Ruchy miejskie – spojrzenie z dystansu*, 23.10.2014, Instytut Obywatelski.pl, <http://www.instytutobywatelski.pl/22225/lupa-instytutu/ruchy-miejskie-spojrzenie-z-dystansu> (dostęp: 7.06.2015).
- Lokalne Alarmy Smogowe*, Polski Alarm Smogowy, <http://www.polskialarm-smogowy.pl/polski-alarm-smogowy,lokalnealarmy.html> (dostęp: 17.03.2016).
- Marcuse P., *Rights in Cities and the Right to the City?*, [w:] A. Sugranyes, Ch. Mathivet (red.), *Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to the City*, tłum. K. Pobłocki, <http://publica.pl/teksty/prawa-w-miastach-a-prawo-do-miasta-36626.html> (dostęp: 25.06.2015).
- Mrowiec M., *Wybieramy Krakowian 2015 roku!*, 23.02.2016, „Dziennik Polski”, <http://www.dziennikpolski24.pl/arttykul/9365274,wybieramy-krakowian-2015-roku,id,t.html> (dostęp: 1.06.2016).
- Nagroda Człowieka Roku Polskiej Ekologii 2015 dla założycieli Krakowskiego Alarmu Smogowego*, 22.04.2016, Polskialarmsmogowy.pl, <http://www.polskialarmsmogowy.pl/polski-alarm-smogowy/aktualnosci/szczegoly,nagroda-czlowieka-roku-polskiej-ekologii-2015-dla-zalozycieli-krakowskiego-alarmu-smogowego,181.html> (dostęp: 21.04.2016).
- Nowak J., *Globalne usieciowienie aktywizmu: nowe media a rozwój nowych ruchów społecznych*, „Kultura i Historia” 2012, nr 21, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/3503> (dostęp: 1.06.2015).
- Ogłoszono nominacje w Konkursie Kampania Społeczna Roku 2013*, 2.04.2014, Kampaniespoleczne.pl, <https://kampaniespoleczne.pl/ogloszono-nominacje-w-konkursie-kampania-spoleczna-roku-2013/> (dostęp: 25.04.2016).
- Prawa człowieka trzeciej generacji*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/pcz_trzecia_generacja.php (dostęp: 21.06.2015).

- Pierwsza w Polsce rozprawa sądowa o zadośćuczynienie za oddychanie brudnym powietrzem*, 28.04.2016, Wyjsciesmoga.pl, <http://www.wyjsciesmoga.pl/blog/zobacz/Pierwsza-w-Polsce-rozprawa-sadowa-o-zadoszczynienie-za-oddychanie-brudnym-powietrzem/> (dostęp: 1.06.2016).
- Pluciński P., *Miejskie (r)ewolucje. Radykalizm retoryki a praktyka reformy*, „Praktyka Teoretyczna” 2013, nr 3(9), <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/prt/article/view/2945/2930> (dostęp: 17.05.2015).
- Podpisz apel do Prezydenta Andrzeja Dudy, Akcja Demokracja*, <https://dzialaj.akcjademokracja.pl/campaigns/powietrze> (dostęp: 12.05.2016).
- Rusza SmogLab!*, 5.10.2016, Krakowski Alarm Smogowy, <https://www.krakowskialarmsmogowy.pl/aktualnosci/szczegoly/id/308> (dostęp: 14.03.2018).
- S.O.S. dla powietrza. Podpisz apel do Ministra Środowiska, Akcja Demokracja*, <https://dzialaj.akcjademokracja.pl/campaigns/alarm> (dostęp: 12.06.2016).
- Smith M., *Voices from the Well: the Logic of the Virtual Commons*, 1992, <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/csoc/papers/voices/Voices.htm> (dostęp: 12.02.2016).
- Statut Stowarzyszenia Krakowski Alarm Smogowy*, www.krakowskialarmsmogowy.pl/text/download/id/339 (dostęp: 7.03.2016).
- Święcicka O., *Generacja leni – slaktywiści. Czy można zbawić świat klikając myszką?*, 8.10.2012, Natemat.pl, <http://natemat.pl/34501,generacja-leni-slaktywisci-czy-mozna-zbawic-swiat-klikajac-myszka> (dostęp: 5.06.2015).
- Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.06.1972 roku, dotycząca naturalnego środowiska człowieka*, <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/Deklaracja%20Sztokholmska.pdf> (dostęp: 21.06.2016).
- Urbański J., *Co to są problemy miejskie?: Po Kongresie Ruchów Miejskich*, 20.06.2011, Rozbrat.org Radykalny Poznań, <http://www.rozbrat.org/publicystyka/aktywizm/2517-co-to-sa-problemy-miejskie-po-kongresie-ruchow-miejskich> (dostęp: 16.05.2015).
- Wantuch D., Kuraś B., *Jak aktywiści przeganiali smog znad Krakowa*, 22.01.2016, „Gazeta Wyborcza – Kraków”, <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,19514744,jak-aktywisci-przeganiali-smog-znad-krakowa.html#ixzz4Bih7Lo2v> (dostęp: 25.01.2016).

- Zieliński J., *Ideologia Internetu*, 13.10.1997, Poszukiwania.net, <https://poszukiwania.files.wordpress.com/2008/07/ideologia.pdf> (dostęp: 13.03.2016).
- Ziemacki J., *Z partyzantki do urzędu. Ruchy miejskie postanowiły wziąć sprawy w swoje ręce*, 08.11.2014, „Wysokie Obcasy”, http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,138929,16919125,Z_partyzantki_do_urzedu__Ruchy_miejskie_postanowily.html (dostęp: 16.05.2015).
- Żuk P., *Próżnia socjologiczna i fasadowa demokracja*, „Tygodnik Przegląd” 2009, nr 4, <http://przeglad-tygodnik.pl/en/node/13378> (dostęp: 22.12.2012).

Aneks

ZAŁĄCZNIK 1.

TRANSKRYPCJA WYWIADU Z PRZEDSTAWICIELKĄ
KRAKOWSKIEGO ALARMU SMOGOWEGO EWĄ LUTOMSKĄ
PRZEPROWADZONEGO 16 CZERWCA 2016 ROKU

Szanowna Pani,

jestem studentką II roku SUM na kierunku Dziennikarstwo, Media i Komunikacja Społeczna Uniwersytetu Jagiellońskiego. Piszę pracę maderską pod tytułem *Rola nowych mediów w aktywizacji społeczności lokalnej na przykładzie ruchów miejskich w Krakowie*. Problematyka badawcza pracy obejmuje analizę wpływu szeroko rozumianych nowych mediów na sposoby funkcjonowania współczesnych ruchów protestu oraz kwestię specyficznego wykorzystania internetu jako narzędzia komunikacji oraz aktywizacji w kontekście funkcjonowania ruchu miejskiego w społeczności lokalnej.

W ramach analizy funkcjonowania Krakowskiego Alarmu Smogowego proszę o odpowiedź na poniższe pytania:

Jak Państwo definiują KAS? (np. ruch społeczny, inicjatywa obywatelska, grupa nacisku, organizacja polityczna)

KAS definiujemy jako ruch społeczny/inicjatywę obywatelską, kluczowym dla nas elementem działalności jest nasza apartyjność.

Jakie były główne powody rozpoczęcia aktywności, jakie były główne motywacje? (czy było konkretne „wydarzenie inicjujące”, które spowodowało mobilizację do działania).

KAS był początkowo ruchem społecznym. Pomysł, aby go założyć, powstał podczas rozmów z przyjaciółmi, którzy interesowali się tematem smogu i odczuwali jego skutki. Ponieważ Andrzej Guła już wcześniej zajmował się ochroną powietrza, co jakiś czas otrzymywaliśmy od niego dawkę informacji, które zatrzymywały. Przez to zaczęliśmy bardziej interesować się tym tematem, monitorować jakość powietrza na stronach WIOŚ i Urzędu Marszałkowskiego. W końcu postanowiliśmy założyć stronę na Facebooku i spróbować coś zrobić. Założyliśmy, że jeśli zaczniemy uświadamiać mieszkańców, z jak dużą skalą problemu mamy do czynienia, stworzymy silną grupę osób, która wraz z nami zacznie domagać się zmian. Zaczęliśmy od publikowania aktualnych jednogodzinnych stężeń pyłu PM10 na Facebooku. To był grudzień, normy przekroczone były wielokrotnie, codziennie. To chyba zrobiło duże wrażenie na mieszkańcach, strona zaczęła być co raz częściej udostępniana, zaczęło na niej lawinowo przybywać użytkowników. Potem były marsze antysmogowe, petycje, rozmowy z politykami, urzędnikami, kampanie informacyjne organizowane na zasadach pro publico bono. Po roku postanowiliśmy założyć stowarzyszenie. W międzyczasie dołączyli do nas: Magdalena Kozłowska i Jakub Jędrak. Osoby, które dołączyły do ruchu i zaczęły aktywnie nas wspierać. Te osoby dziś tworzą trzon stowarzyszenia.

Jaka jest struktura organizacji? Czy istnieje ustalony podział pracy? (struktura sztywna czy elastyczna, pionowa czy pozioma).

Struktura organizacji określona jest w statucie, KAS ma prezesa oraz wiceprezesa, a także komisję rewizyjną. W codziennej pracy dzielimy się zadaniami zależnie od naszych umiejętności i predyspozycji.

Ilu jest członków Stowarzyszenia?

Oficjalnie do KAS-u przynależą 15 członków. Są to osoby, które były z nami od początku istnienia ruchu i osoby angażujące się w sprawy powie-trza. Na co dzień w działania angażuje się jednak tylko 5 osób. Reszta wspiera nas w większych akcjach. Warunki przynależności określa Statut. Jednak aby pomagać w działaniach, nie trzeba być członkiem stowarzyszenia. Wystarczy chcieć działać i co najważniejsze – mieć na to czas.

Kim są członkowie Stowarzyszenia? (wiek, płeć, wykonywane zawody, wykształcenie), skąd pochodzą? (czy urodzili się w Krakowie?).

Członkowie stowarzyszenia to osoby przeważnie z wyższym wykształceniem, zarówno pochodzące z Krakowa, jak i takie, które się tu osiedliły. Członkami są zarówno kobiety, jak i mężczyźni (stosunek blisko 50/50). Jeśli chodzi o za-wody, to są to pracownicy naukowci, ekonomiści, lekarze, nauczyciele, tłumacze.

Czy prowadzą Państwo analizy statystyczne dotyczące liczby działaczy?

Czy znana jest liczba aktywistów, liczba uczestników działań w realu (marsze, akcje protestacyjne), czy prowadzona jest analiza na przestrze-ni lat? (ilu było członków KAS i uczestników działań w pierwszym roku funkcjonowania ruchu?).

Jeśli chodzi o uczestników akcji w realu, to na ostatnim marszu i wydarze-niu SOS było ok. 1000 osób (na każdym z nich). Na pierwszym marszu, który zorganizowaliśmy tuż po rozpoczęciu naszej działalności było ok. 300 osób.

Jaka jest rola internetu/nowych mediów w funkcjonowaniu KAS?

Kluczowa, nowe media są podstawą komunikacji naszych działań i kontak-tem z sympatykami. (Używamy jednak tylko Facebooka i Twittera).

Czy prowadzą Państwo analizy statystyk dotyczących funkcjonowania strony internetowej oraz fanpage'a KAS na Facebooku? Czy korzystają Państwo z narzędzi analizy internetu? Jeśli tak, to w jakim celu?

Korzystamy z Google Analytics oraz z narzędzi analitycznych Facebooka, aby ocenić jakie treści lepiej rezonują, co interesuje naszych sympatyków. Używamy też tych narzędzi w celach sprawozdawczych (np. przy rozliczaniu grantów).

Jaka jest rola liderów w KAS? A jaka pracy zespołowej w KAS?

Są to kwestie komplementarne. Praca zespołowa i wspólne obmyślanie strategii oraz wyszukiwanie informacji są kluczowe.

Czy istnieją osoby, jednostki organizacyjne, które są postrzegane jako przeciwnicy ruchu?

My sami nikogo tak nie postrzegamy, ale zapewne media różnych opcji mają zakusy, by taki dyskurs kreować.

Z jakimi organizacjami KAS współpracuje?

KAS współpracuje z każdym, któremu na sercu leży czyste powietrze w Polsce, o ile jego działalność nie prowadzi to konfliktu interesów (np. firmy produkujące urządzenia grzewcze itd.) – z takimi podmiotami nie współpracujemy. Jeśli chodzi o III sektor – to w Krakowie współpracujemy z wieloma organizacjami: Fundacją Otwarty Plan, Kraków Miastem Rowerów, Ambasadą Krakowian, Fundacją Stańczyka, nieformalnymi grupami (Cecylia Malik) itd. Ostatnie duże wydarzenie w przestrzeni miejskiej SOS – organizowaliśmy z innymi ruchami miejskimi (cała lista na FB)²³¹.

²³¹ Wydarzenie było organizowane przez krakowskie ruchy miejskie: Kraków Przeciw Igrzyskom, Kraków Miastem Rowerów, Pracownia Obywatelska, Modraszek Kolektyw, Ambasada Krakowian, Obywatel Mama, Kraków Miastem Startupów, zob. *Antysmogowe SOS!*, <https://www.krakowskialarmsmogowy.pl/galeria/szczegoly/id/253> (dostęp: 13.08.2018).

Jak Państwo rozumieją pojęcia prawo do miasta oraz demokracji miejskiej?

Rozumiemy je jako realny wpływ mieszkańców na kształt przestrzeni miejskiej i jakość życia.

Jakie są według Państwa główne problemy oraz kwestie miejskie, na które mieszkańcy powinni mieć wpływ?

Jakość powietrza ;-)

Jakie są główne źródła finansowania KAS?

KAS nie ma statusu OPP, nie ma zatem dochodów z 1% podatku. Staramy się zatem o granty od publicznych instytucji: NFOŚ, WFOŚ, FIO, a także fundacji, takich jak np. Fundacja Batorego.

Dziękuję za udzielone odpowiedzi.

Joanna Grzechnik

Spis tabel

Tab. 1.	Główni aktorzy społecznego wytwarzania przestrzeni	35
Tab. 2.	Typologia zmiany	48
Tab. 3.	Porównanie starego oraz nowego paradygmatu definiowania ruchów społecznych	56
Tab. 4.	Właściwości społeczeństwa sieci (wg Manuela Castellsa)	70
Tab. 5.	Typy interakcji według Johna B. Thompsona	77
Tab. 6.	Porównanie społeczności realnych i społeczności wirtualnych	86
Tab. 7.	Analiza komunikacji z użytkownikami Internetu za pośrednictwem fanpage'a	117
Tab. 8.	Statystyki aktywności oraz popularności Krakowskiego Alarmu Smogowego na Facebooku w pierwszej połowie 2016 roku	120

Spis rysunków

Rys. 1.	Struktura społeczeństwa sieci	69
Rys. 2.	Trójelementowy model internetu	76
Rys. 3.	Typy działań ruchów społecznych wykorzystujące internet	82
Rys. 4.	Wymiary różnicujące zbiorowe działania	96
Rys. 5.	Proces komunikowania podczas protestu	100
Rys. 6.	Logo Krakowskiego Alarmu Smogowego	102
Rys. 7.	Lokalne Alarmy Smogowe w polskich miastach	104
Rys. 8.	Strona z książki edukacyjnej dla dzieci wydanej przez Krakowski Alarm Smogowy <i>Uwaga! Alarm! Smogosmok!</i> (autor: Anna Kaszuba-Dębska)	107
Rys. 9.	Antysmogowy Marsz Żałobny – Kraków 25.10.2013 r. (autor: Andrzej Banaś)	108
Rys. 10.	Plakat informujący o marszu antysmogowym, który odbył się 25.10.2013 roku	109
Rys. 11.	Strona główna serwisu internetowego Krakowskiego Alarmu Smogowego	114
Rys. 12.	Mapa Dymienia – Krakowski Alarm Smogowy (http://mapa.krakowskialarmsmogowy.pl)	122
Rys. 13.	Jeden z plakatów w ramach kampanii „Kraków chce oddychać”	125
Rys. 14.	Jeden z plakatów w ramach drugiego etapu kampanii „Kraków chce oddychać”	126
Rys. 15.	Jeden z plakatów w ramach kampanii „Kraków bez smogu”	127
Rys. 16.	Strona internetowa www.wymienpiec.pl	130
Rys. 17.	Jeden z plakatów w ramach kampanii „Weź dotację, wymień piec”	131
Rys. 18.	Uczestnicy akcji „Kraków wysyła Antysmogowe SOS”, która odbyła się 14 listopada 2015 roku w Krakowie na Rynku Głównym	136

Patronat Honorowy
Prezydent Miasta Gdańska
PAWEŁ ADAMOWICZ

Książka ta może mieć w pewnych kontekstach wymiar historyczny. Pokazuje początki funkcjonowania, jak sami się określają, ruchu społecznego, który w ciągu kilku lat nie tylko stał się prężnie działającą organizacją pozarządową, lecz także kreatorem opinii publicznej. Dzisiaj Krakowski Alarm Smogowy jest immamentnym aktorem sceny miejskiej. Tworzy nie tylko lokalny, ale również publiczny dyskurs miejski. Niebagatelną rolę odegrały w tym miejscu zastosowane strategie oraz narzędzia i kanały komunikacji.

fragment wstępu

Ogólnopolski Konkurs Medi@stery został zainicjowany w celu promowania najwybitniejszych prac absolwentów magisterskich studiów dziennikarskich. Organizatorem przedsięwzięcia jest Dziennikarstwo i Komunikacja Społeczna na Uniwersytecie Gdańskim, które każdego roku wyłania najlepszych studentów zajmujących się szeroko rozumianą wiedzą z zakresu komunikacji społecznej i mediów. Pomysłodawczyniami i inicjatorkami konkursu są prof. UG, dr hab. Anna Ryłko-Kurpiewska oraz dr Małgorzata Łosiewicz, które sprawują merytoryczną i metodologiczną pieczę nad funkcjonującą na gdańskim dziennikarstwie specjalizacją Reklama i PR.